

پ.د. زرار صدیق توفیق

2017

# نہرو رۈز کوردستان

## لہ ٹہ فسانہ وہ یو میڑوو

نہرو رۈز کوردستان لہ ٹہ فسانہ وہ یو میڑوو

پ.د. زرار صدیق توفیق

## **نەورۆزى كوردستان لە ئەفسانەو پوڤ مېژوو**

**پ.د. زارەى سەىق توفىق**

**هەولێر - كوردستان ۲۰۱۷**

**نەورۇزى كوردستان**  
**لە ئەفسانەۋە بۆ مىژۋو**

**پ.د. زوار سىلىق توفىق**

**چاپخانى زانكۆى مەلاھەدىن**

**ھەۋلىر ۲۰۱۷**

- ناوی کتیب، نەورۆزی کوردستان لە ئەفسانەو بۆ میژوو.
- نوسەر، پ.د. زرار صدیق توفیق.
- چاپ، چاپخانەی زانکۆی مەلاحەدین - هەولێر.
- شۆلن و سالی چاپ، هەولێر - ۲۰۱۷.
- تیراژ، ۵۰۰ دانە.
- ژمارەى سپاردن، ژمارە (D-/2044/17) ى بۆ تەرخانگراوه
- لە پەرتوگخانەى بەدرخانیا، دهۆك.
- مافى لەچاپدانەو و بڵاوکردنەو ى پارێزراوه بۆ نوسەر.

دانايي موعه ممرئ کوهن سال  
 نهف رهنگه هه گوژ بو مه نهحوال  
 کو عاده تي پيشيئي زه مانان  
 نهف بوول هه می جم و مه کانان  
 وه قتي وه کوو شه سوارئ خاوه ر  
 ته حويل دکر د ماهي نازهر  
 يه عني کو دهاته بورجي سه رسال  
 قه ط که س نه دما دمه سکه ن و مال  
 (بالجملة) ده چوونه دهر ژ مالان  
 هه تتا دگه هيشته پير و کالان  
 روژا کو دبوويه عيدي نه وروز  
 ته عظيم ژ بوو دهما دل نه فروز  
 صه حرا و چه مهن دکر نه مه سکه ن  
 بهيدا و دهمهن دکر نه گوئشه ن  
 خاسما عه زه ب و کچي د باکر  
 (القصة) جه واهري د نادر  
 تيکدا د موزه ييه ن وموله ببه س  
 قيکړال ته فه پوجي مور هخه ص

.....

ده ورا فه له کي ژ به ختي فه يروژ  
 ديسان کو نوما ژ نوو قه نه وروز  
 مه بني ل وي عاده تي موباره ک  
 شه هري و سوپا هيان ب جاره ک  
 باژير و که لات و خاني بهردان  
 ته شبيهي ب نژده يان و جهردان  
 صه ف صه ف دمه شينه کووه و دهستان  
 ره ف ره ف دخش يينه سه يرو گه شتاتان

ئه صنافي ئومه صغار و كوبيار  
 قه طعا قه نه دما د شه هري ده ييار  
 هندهك ب په يايي چوونه باغان  
 هندهك ب سوارى چوونه راغان  
 هندهك ب ته بايي و ب كثرهت  
 هندهك ب هه قالى و ب وه حدته  
 رابوونه قه خانم و خه واتين  
 وان ژى تژى گول كرن به ساتين  
 حووران كره مه سكه نئ خوه جه ننهت  
 بئ پهرده وبئ مه لال ومننهت

.....

سه ودا گهرئ عيشقئ بوون د بازار  
 همه بائعئ حوسنئ همه خريدار  
 سه رسالى و باكر و ره والان  
 سه دسالى و جوان و پير و كالان  
 سه رسال ل ره سم و راهئ مه عهود  
 گيړان د جه و مه قامئ مه حمود

ئهمه دى خانى - مه و زين

## ئاۋەپۇك

پېشەكى..... ۹
- بەشى يەكەم: پالەۋانەكانى ئەفسانەى نەورۇز
۱-۱- جەم- جەمشید..... ۱۷
۱-۲- ئەۋىيە پالەۋاننىكى نەورۇزى كوردەۋارى..... ۱۸
۱-۳- ئەۋىيە لای گەلانى ئېرىنى رۇۋەللات..... ۲۰
۱-۴- گۇتییەكان ھاۋچەشنى ئەۋىيە..... ۲۴
۱-۵- شۆپنەۋارى ئەۋىيە- زوحاك لە كوردستان..... ۳۱
۱-۶- كاۋە و ئالاكەى..... ۳۳
- بەشى نووہم: سەرەلدانى جەۋنى نەورۇز و نەورۇزى كوردەۋارى
۱-۲- سەرەلدانى جەۋنى نەورۇز..... ۴۳
۲-۲- سەرەلدانى نەورۇزى كوردەۋارى..... ۴۶
بەشى سېئەم: نەورۇز لە ئىرانى ئېرىندا
۱-۳- لە سەرەتاۋە تا سەردەمى ساسانى..... ۵۵
۲-۳- لە سەردەمى ساسانى (۲۲۶- ۶۵۱)..... ۶۱
- بەشى چۈارەم: نەورۇز لە سەردەمى ئىسلامى و رابوونى ئىرانىەكان
۱-۴- نەورۇز ۋەك رۇۋىكى ناسراۋ..... ۶۷
۲-۴- ۋەرگرتنى ئىارى - نەورۇزانە..... ۷۱
۳-۴- نەورۇز و شىعەگەرى..... ۷۸
۴-۴- نەورۇز بىنەماى سالتنامە و رۇۋىمىرى..... ۸۰

۴-۵	رابعونی ئىرانىيەكان و بەرزپاگرتنى پلەوپايەى نەورۆز..... ۸۲
۴-۶	تۆماركرىنى مېژووى نەورۆز..... ۸۷
	- بەشى پېنچەم: رۆپرەسمى يادكرىنەوہى جەژنى نەورۆز لە كورستان
۵-۱	نەورۆز لە يادەوہرى كورد..... ۹۱
۵-۲	ئاكرىنەوہ و ئاوارژاندن..... ۹۵
۵-۳	روكرىنە دەشتودەر بۆ گەشت و سەيران..... ۱۰۲
۵-۴	گېرانی شایى و نیلان..... ۱۰۸
۵-۵	رۆكخستنى چالاكىی رۆشنبرى و پېشېركى..... ۱۱۱
۵-۶	ئەيوبىيەكان و يادكرىنەوہى نەورۆز..... ۱۱۴
۵-۷	شاعىرانى كورد و نەورۆز..... ۱۱۵
	- سەرچاوەكان..... ۱۱۸
	- پاشكۆ..... ۱۲۷



### پێشەکی

نه‌ورۆز ئەفسانەیه‌کی هه‌ره‌ ئێرین و هاویه‌شی گه‌ل و نه‌ته‌وه ئێرانیه‌کانه و ره‌گی قوولی به‌ ناخی میژووی مرو‌فایه‌تیدا رۆچووه و گاریگه‌رییه‌کی مه‌زن و به‌رده‌وامی له‌ که‌لتور و هه‌ز و دابونه‌ریته ئێرانیه‌یان و میله‌تانی ده‌رهاوسییه‌یان و شارستانیه‌تی ده‌وره‌ریان به‌جێ هێشتووه، به‌گوێره‌ی کتێبی پیرۆزی مه‌زنییه‌سنا، له‌دایکه‌بوونی زه‌رده‌شت و بوونی به‌ په‌یامبه‌ر و له‌دایکه‌بوونی زۆریه‌ی شاهانی پێشدادی و سه‌رکه‌وتن و سه‌روه‌ریه‌کانی ئێرانزه‌مین به‌ند و په‌یوه‌سته به‌ رۆژی نه‌ورۆزه‌وه<sup>(١)</sup>.

به‌مێشه‌، هه‌رده‌م بووه‌ته‌ بابه‌تیکی باڵکێش و به‌پێزی نوسین و فه‌کۆلێن و تا هه‌نووکه‌ش هه‌رده‌م کاری له‌باره‌وه ده‌کرێت و لیکۆلێنه‌وه و ئوڤچوون له‌مه‌په‌نه‌چه و ره‌هه‌نده هه‌مه‌لایه‌نه‌کانی نه‌جیام ده‌درێت. له‌میژه‌، نوسه‌ران و فه‌کۆله‌رانی فارس<sup>(٢)</sup> و دواتریش نه‌وانه‌ی عه‌ره‌ب و کورد و رۆژه‌لاتناسان، قه‌له‌میان خستۆته‌گه‌پ و ده‌یان کتێب و نامیلکه و لیکۆلێنه‌وه‌یان سه‌باره‌ت به‌ نه‌ورۆز ب‌لاوکه‌ردۆته‌وه و له‌ هه‌موو ره‌هه‌ند و ئاست و بواره‌کانی وردبوونه‌ته‌وه، وه‌ک: ره‌گوپیشه‌ی ئەفسانه‌ی

---

(١) ره‌زا ده‌شتی، نه‌ورۆز و بۆنه‌کان له‌ گێڕانه‌وه میژوویه‌کاندا، وه‌رگێڕانی رێیولر سه‌رتیپ زه‌ندی، ل ٢٥-٢٦.

(٢) بپولنه: نوروز (مجموعه مقالات)، به‌ کوشش علی ده‌باشی، نشر افکار (ته‌هران: ١٣٩١هـ. ش)، ١١٣٧ لاپه‌ره، هاشم رضی، جشن های آب، انتشارات بهجت (ته‌هران: ١٣٨٥هـ. ش).

نەوروژ و پەيوەندی و نزيكايەتيی بە جهژن و بۆنەکانی ولاتی سۆمەر و ئەکەدەووە<sup>(١)</sup> و رەنگدانەووەی لە مێژوو و فەرھەنگی ئێران<sup>(٢)</sup> و لە شیعەر و ئەدەبیاتی فارسی<sup>(٣)</sup> و عەرەبی<sup>(٤)</sup> و نەوروژ وەک بێنەمایەك بۆ سالتنامە و رۆژنامە<sup>(٥)</sup> و خستەپەرووی لێکەوتە و کاریگەریی بەسەر کۆمەڵگا عەرەبی و ئیسلامیەکاندا و سەرباری شارستانیەتی قیبتیەکانی مصر<sup>(٦)</sup>، ھەروەھا رۆلی لە پتەوکردنی پەيوەندی و تێکەڵی فەرھەنگی و

---

(١) بگەرێرەووە بۆ: حسین قاسم العزیز، الجنور الأسطورية لملاحمة نوروز الشعبية، مطبعة دار الشؤون الثقافية العامة (بغداد: ٢٠١٠)، المفضل في نشأة نوروز الزمنية الأبداعية، مؤسسة زين (السليمانية: ٢٠١٢)، عبدالکريم شاهين، عيد النوروز، الأصل التاريخي والأسطورة، دار الزمان (بمشق: ٢٠٠٨).

(٢) زانستیرینیان کتێبەکەى (هاشم رضى) یە، جشن های آب.

(٣) بگەرێرەووە بۆ: محمد معین، جشن نوروز، مجله جهان نو، سال اول، شماره اول (خرداد ١٣٢٥.ش)، پێوانە: نوروز (مجموعه مقالات)، بە کوشش علی ئەبایشی، ص ٥١-٥٤، محمد أمين رشيد، النوروز في الأدب الفارسي حتى نهاية العصر الفرنوي، رسالة ماجستير، كلية الآداب (جامعة عين شمس: ١٩٧٦).

(٤) پێوانە: د. فؤاد عبدالمعطي الصياد، النوروز وأثره في الأدب العربي (بيروت: ١٩٧٢)، وصفي حسن، عيد نوروز في الشعر العربي، مطبعة الخاني (تهوك: ٢٠١٢)، هيرش محمد أمين، نوروز في الشعر العباسي، مجلة جامعة كويه، العدد (٣) (كويه: ٢٠٠٥)، ص ٩٥-١١٥.

(٥) بگەرێرەووە بۆ: عەبەدولعەزیم رەزایی، مێژووی نەوروژ و کۆتۆلۆجیای ئێران، وەرگێڕانی شەریف فەلاح، خانەى مۆکریانى (هەولێر: ٢٠١٢).

(٦) بگەرێرەووە بۆ: رمضان رمضان متولى، عيد النوروز عند الفرس وتأثيره في المجتمعات العربية، المجلس الأعلى للثقافة (القاهرة: ٢٠١٣).

شارستانی نیوان فارس و عەرەب بە نرێژی میژوو<sup>(١)</sup>.

هاوکات نەوروژی کوردستانیش بوو تە جێگەی بلیەخی نوسەران و لیکۆلەرانی کورد، بەتایبەت مژاری راپەرینەکی کاوه و سەرەلانی داستان و جەژنی نەوروژ<sup>(٢)</sup>، وێرایی کاریگەری و رەنگدانەوایی لە شیعەر و پەخشان و ئەدەبیاتی کوردیدا<sup>(٣)</sup> و دانانی بە دەستپێک و سەرەتاییک بۆ شارستانیەتی کوردستان و جەژنیکی نەتەواییەتی کورد... هتد<sup>(٤)</sup>.

نوسەری و اشمان مەن، کەوتوو نەتەخۆ و بە خۆی نەگەرمیەو وە داکۆکی لە ئەو دەکەن کە کوردستان لانکەی لەدایکبوونی نەوروژ و کورد خاوەندی یەکەمیەتی و بە داهێنانی بیخەوشی نەتەوایی کورد

---

(١) بگەرێوه بۆ: کاظم عبد علی، النوروز مظهر من مظاهر التواصل بين العرب والفرس، رسالة ماجستير، الجامعة اليسوعية (بيروت: ١٩٧٥)، مهدي ممتحن، النوروز مظهر الثقافة والحضارة بين الفرس والعرب، مجلة آفاق الحضارة الإسلامية، العدد (١)، السنة (١٨)، ١٤٣٦هـ، ص ٦٥-٨٦.

(٢) بگەرێوه بۆ: محمد توفيق وردی، نوروز وثورة كاوه، مطبعة الفري (النجف الأشرف: ١٩٧٣)، حیلمی علی شەریف، داستانی نەوروژ و نەوروژی کوردستان، دار الحرية للطباعة (بەغدا: ١٩٩١)، ئەحمەد زەرەدەشت، کاوه و نەوروژ، ئەفسانە و بیری نوێ (بەغدا: ١٩٩٩).

(٣) بگەرێوه بۆ: حسین عزیز رولاندزی، نەوروژ لە شیعری کوردیدا، چاپخانهی الحوادث (بەغدا: ١٩٨٥)، محەمەد عبدالرحمن زەنگەنە، نەوروژنامە، دار الجاحظ (بەغدا: ١٩٨٥)، عومەر ئیبراهیم عزیز، لیاری نەوروژ لە پەخشانی کوردیدا (هولێر: ١٩٨٩).

(٤) بگەرێوه بۆ: دەرەفیق محەمەد شولنی، نەوروژ سەرەتای شارستانیەت و جەژنی نەتەواییەتی کوردە، ئەکانیمیای کوردی (هولێر: ٢٠١٤).

دایدەنن<sup>(١)</sup>.

نیاره لەم کتییانە و لە دەیان کتیب و تۆژینەووە و گوتاری دی، که دەربارەی پەيوەندیی نەورۆز بە کورد و کوردستانەووە دانراون، چەردەیه ک زانیاریی نوێ و بۆچوون و لیكدانهوی زانستی لەمەر ئەم پەيوەندییە خراوەتەرۆو، بەلام پتر جەخت لەسەر لایەن و روو ئەفسانەییەکانی نەورۆز کراوەتەرۆو و هۆکار و پاساوەکانی سەرھەلدان و گەشەسەندنی لە نیو هۆز و نەتەرۆکانی میژواندا دەستنیشانکراوە و دەگمەن باس لە نەورۆز وە ک میژوو کراوە، پیویستە ئەو ش بلیین که نویسنی زۆرۆزەبەندی نازانستی و پر لە زیادەرۆوی و لیكدانهوی سۆزدارانەش کهم نین که راستیەکانیان شیواندوووە و لە گیانی بیالیەنی و میقۆدی زانستی نوور کەوتونەتەرۆو.

ئەرۆی راستی بیئت کتیبی(نوروز والأزدهاک والکورد)<sup>(٢)</sup>، یەکیکە لە کارە زانستیە دەگمەن و ناوەرۆکان لەمەر ئەفسانەیی نەورۆز و پالەوانەکانی لە جەمشید و زوحاک و کاو و نوسەر لە دانانی دا، سەرباری سەرچاوە عەرەبی و فارسییە کلاسیکیەکان، سوودی لە دەیان لیکۆلینەووی نوێی فارسی و ئەوپۆیی وەرگرتوووە و شارەزاییە

---

(١) بگەرۆمەرۆ بۆ: د. مەلۆد ئیبراھیم حەسەن، نەورۆزی کورد.. لە ئەفسانەووە بۆ جیهانی بوون، دەرگای بەنرخان (هولیر: ٢٠١٢)، عەباس سلیمان سەمیل، جەژنی نەورۆز لە کوردستانەووە سەری هەلەووە، چاپخانەیی رۆشنبیری (هولیر: ٢٠١٣).

(٢) د. عبدالرحمن مزوری، نوروز والأزدهاک والکورد، دراسة في الأسطورة والتاريخ، منشورات الأكاديمية العربية (أربیل: ٢٠١٣).

بۆچوونه‌کانی خۆیی پێ پشتراستکردووه و ئێمه له به‌شی یه‌که‌مدا که‌لگمان لێ وه‌رگرتووه.

ئه‌م کتێبه‌ی ئێمه‌ش هه‌ولێکی نیکه‌ی نه‌کاسیم و زانستییه‌ بۆ ساخکردنه‌وه‌ی ئه‌م بابته‌، به‌ پشتبەستن به‌ ده‌یان سه‌رچاوه‌ی فارسی و عه‌ره‌یی ره‌سه‌ن، وێرایی سووده‌رگرتن له‌ نوێترین لیکۆلینه‌وه‌ی توێژه‌رانی ئێران.

له‌م کتێبه‌دا، هه‌ول‌داوه‌ هه‌نده‌ی بکریت و تا چه‌ند ده‌ستبەدات، خۆم له‌ نووباره‌کردنه‌وه‌ و چه‌ند باره‌کردنه‌وه‌ی زانیاریه‌ گشتی و زانراوه‌کان به‌‌وور بگرم و که‌متر خه‌ریکی لایه‌نه‌ ئه‌فسانه‌یی و فانتازییه‌کان بم که‌ زیاد له‌ پێویست نووباتکردنه‌وه‌ و درێژدانپرسی ده‌ره‌ق کراوه‌، لێره‌ زیاتر مه‌به‌ست سۆراخکردنی نه‌ورۆزه‌ له‌ هه‌ز و یاده‌وری و خه‌یالی تاکێ کورد دا و نۆزینه‌وه‌یه‌تی له‌ ژبانی واقعییه‌ی جفاکی کورده‌واری و راستیی میژویی. پا که‌میش بێت. نه‌ک ئه‌فسانه‌ بخوێته‌په‌و، که‌ وابزانم هه‌ندیکیان نوێن و پێشتر نه‌ده‌زانران و ده‌که‌پێنه‌وه‌ بۆ سه‌رده‌مانی پاش ده‌رکه‌وتنی ئیسلام، تا زیندووکردنه‌وه‌ی ئاهه‌نگی نه‌ورۆز له‌ لایه‌ن پیره‌می‌رد (١٨٦٧- ١٩٥٠)ی نه‌مره‌وه‌، چونکه‌ زانیاریه‌کی ئه‌وتۆ نیه‌ په‌یوه‌ستبێت به‌ کوردستانه‌وه‌ و بگه‌رێته‌وه‌ بۆ سه‌رده‌مانی پێشتر،

به‌ ئاخافتنیکی دی، له‌م کتێبه‌دا له‌ نه‌ورۆز ده‌نوێن پتر وه‌ک میژوو نه‌ک وه‌ک ئه‌فسانه‌. هه‌رچه‌ند ئاکریت ئاخافتن له‌‌ور نه‌ورۆز به‌‌ده‌ر بێت له‌ باسکردنی ره‌هه‌ند و لایه‌نه‌ ئه‌فسانییه‌کانی. و که‌ره‌کمانه‌ بزانین ئه‌م ئه‌فسانه‌یه‌ چ کاریگه‌ریکی له‌ میژویی کوردا هه‌بووه‌ و چۆن و تا چ راده‌یه‌ک له‌ ژبانی مێوای کورددا ره‌نگی داوه‌ته‌وه‌.

كاتى خۆى لەگەڵ بەرپۆز زىيان سالار حاجى كە خوينىكارى دىكتورا بوو لە زانكۆى سلێمانى، وا رۆككەوتىن كە بە سەرپەرشتى من، نامەى دىكتوراكەى بۆ نەورۆز تەرخان بكات، كەچى بوای ماوێهەكى كەم بە پاساوى نەبوونى زانیارى پێویست دەستبەردارى ئەم پڕۆكەیه بوو و هەقیشى بوو، منیش لەو دەمەوێه پڕیارمدا بەخۆم شتێك لەمە پ نەورۆزى كوردەوارى بنووسم و كەوتە كۆكردنەوێه زانیارى و سەرئەنجام ئەم كۆتیبەى لى بەرەمەهات<sup>(١)</sup>.

لە كۆتاییدا رۆز و پێزانین ئاراستەى ئەم نوو خوينىكارەى خۆم دەكەم : د. نزار ئەیوب گۆلى كە نوو دەقى بەهادارى بۆ ناردم و د. زىيان حاجى كە ئەركى نىزلىنى كۆتیبەكەى لە ئەستۆگرت و پێویستە سوپاسى رۆزداران: ژێهات محەمەد بىناڤى و هێرش كەمال رۆكانى یش بكم كە لە دانانى ئەم كۆتیبەدا، بە دەق و بە تاپكردن هاریكارىیان كردم.

دەۆك ١-٢-٢٠١٧

---

(١) پێشتر لەسەر دىلواى برادەرلنى ئەكادىمىاى كوردى، بە گۆتاریك بەشداریم كرد لەو كۆتیبەى وا ئەكادىمىا لەسەر نەورۆز بڵاویكردەوێه، بپوانە: نەورۆز، ئەفسانە، مێژوو، ئەكادىمىاى كوردى (هەولێر: ٢٠١٢)، ١٥٧-١٢٢، ئەوگوتارەم دىلواى لى زىانكردنى، بوو بەشێك لەم كۆتیبە.

**بهشی یه که م**

**پاله وانه کانی نه فسانه ی نه ورور**

## ۱-۱- جەم- جەمشید:

پالەوانەکانى ئەفسانەى نەورۇز: جەم- جەمشید و ئەژنیهـا- زوحاک و فەرەیدون<sup>(۱)</sup>، دەگەرپنەو ە بۇ رۇزگارێک کە هیشتا هۆز و خیلە هیند و ئێرانیهکان یەک نەتەو ە بوون و لیکجودا نەبووونەو ە و هاوژمان و هاوفرهنگ و هاوئایین و خواوند یەک شارستانی هاوبەش بوون، خوداوند و پالەوانەکانى داستان و ئەفسانەکانیانیش ەر هاوچەشنن و تەنیا جیاوازییەکی کەم لە ناویان بەیدەکرێت.

بەگوێرەى بۆچوون و لیکدانەو ەى نەتەو ەى فارسى سەردەستە و دەسەلاتدار، جەم یان جەمشید- واتا تیشکی جەم- کوپى تەمورسى کوپى هۆشەنگى کوپى سیامکى کوپى کیۆمەرسى پێشدادى، داھینەرى نەورۇزە، ئەو لیکدانەو ەیهى کە لە ئەجلامى هۆکارگەلیکەو ە زۆر زیاتر لە لیکدانەو ەکانى نىی لەمەر هاتنەکایەو ەى نەورۇز، لە مېژوودا چەسپا.

کیۆمەرس لەکن نە تەو ەکانى ئێرانزەمین و بەگوێرەى ئەفسانە و گێرپانەو ەکانیان، یەکەم مەزنى سەرگزی زەوى و یەکەم شاهی جیهانە و داھینەرى زۆر شتە و هاوشانى ئادەمە لای سامیەکان و بە گل شاه و اتا شاهی گل- خۆل یان کورشاھ- شاهی چیا دەناسرا، چۆنکە لە چیاکاندا دەژیا<sup>(۲)</sup>، ەهوالزانانى دى دەیخەنە ئیوان ئادەم و نوحەو ە و

(۱) فەرەیدونى هیننوئێرانى بەرانبەر پێغەمبەر نوح یان پێغەمبەر ئیبراھیم خەلیلە لای یەھود و سامیەکان.

(۲) (المسعودي، التنبيه والاشراف، ص ۹۱، الفريوسي، الشاهنامه، الترجمة العربية:

ابوالفتح البنداري، ص ۱۲، البيروني، الآثار الباقية، ص ۴۸.



هەشە دەيكا ته نەو ەى نوح...<sup>(١)</sup>.

جەم لە ئافىستا بە (ييمە) هاتوو ە لە كتيبي پيرۆزى (ريگفيدا)ى  
هيندى كە بە زمانى سانسكريتى نوسراو، جەم يان يەما هاوشيو ەى  
رۆژە و ناگرى رووى زەويه وەك چۆن رۆژ ناگرى ئاسمانى ە و ەرنەويشە  
مروفي يەكەمى سەر رووى زەوى و بايى ئادەمىزاد<sup>(٢)</sup> و زياتر لەو  
دەچيت هاودەم و بەرانبەرى سليمانى كوپى داودى پيغەمبەرى جوو-  
يەهود بيت.

## ١-٢. ئەژنيها پالەوانىكى نەورۆزى كوردەوارى:

ئەژنيها يان ئەژدەهاك زوحاك كە بە بيوراسپيش ئاودەبريت،  
پالەوانىكى سەرەكىى نەورۆزى كوردە و ئەو كە شامىكى بيبەزەمى و  
خوينپىژ و ستەمكارە و هيماي زۆردارى و تاريكى و ناخۆشى و بيدانيە  
و مايەى كۆپرەو ەرى و ناسۆرى و مالتويرانىي خەلكانى ەزار و نەدار و  
بيدەرەتانه، بيگومان دەمى زالبون بەسەريدا و لەناوبرىنى يان  
كۆتوبەندكرىنىشى، رزگارى و سەرفرازى و كامەرانى ليدەكەويتەو ە و  
دەبيتە رۆژىكى نوڤى تەواو جياواز.

ناوى ئەژنيها لە ئافىستا بە (ئەزى دهاكە) هاتوو ە و ليوڤكى  
بەرچەستەكەرى شەپانگيزى ە و ناھيليت ئاوى ەورەكان بياريتە سەر  
زەوى و وا بلۆو كە ەرن خودى نەمرودە<sup>(٣)</sup>، كەچى لە شاهنامەى

(١) حمدالله مستوفى، تاريخ گزيده، ص ٧٥...

(٢) ر.س. زينير، المجوسية الزرادشتية، ص ١٥٦-١٥٩.

(٣) ليوملال العسكري، الأول، ص ٤١٢.

فەردەوسیدا شاھێکی عەرەبە بە ناوی بیوراسپی کوپی مرداس و نازناوی زوحاک<sup>(١)</sup>.

گومان لەوەدا نیە کە ئەژدەھاك - بیوراسپ، بەو شیوەیە و ناسینراوە و بلایۆتەو، کەسایەتیەکی خەیاڵی و نوورە لە واقع و لە میژوووە، بۆیە لەنیو سەرچاوە فارسی و عەرەبیەکاندا، کراوەتە بنیادنەری (بيت المقدس) و کۆشکی غەمدان لە یەمەن<sup>(٢)</sup> و بکەری چەند کردەوێکی ناناسایی<sup>(٣)</sup>، فرە بۆچوونی و مشتومڕێکی سەختیش ھەیە سەبارەت بە: ناوی خۆی و باوکی، ناسنامە و بنەچە و سەردەمی، ماوە وشوینی حوکمرانی کە بە چەند شیوازێک باسکراون<sup>(٤)</sup>، ھەر بەگۆنەری ھیکایەت و گێڕانەو بەی بنەماکان، نەژاد و بنەچەیی ئەژدەھاك - زوحاک بووەتە بابەتیکی گەرمی مەلانیی نیوان فارس و عەرەب نەخاسە عەرەبی یەمەن<sup>(٥)</sup>، ھەر بۆ نموونە، شاعیری ناسراو ئەبو نەوواس:م  
١٩٨/ك ٨١٤ن) ییگوت زوحاک لە خۆیانە:

(١) الفرنوسی، الشاهنامه، ص ٢٥، ٢٧-٢٨.

(٢) المسعودی، مروج الذهب، ٢/٢٠٥، ٢٠٨.

(٣) مسعودی دەلیت: "والفرس في أخبار الضحاک مع إلیس أخبار عجیبة وهي موجودة في كتبهم"، مروج الذهب، ٢/١٠٧.

(٤) بولتە: د. حسین قاسم العزیز، الجنور الأسطورية لملحة نوروژ الشعبیة، ص ٢٠٨-٢٢١.

(٥) تاریخ الطبری، ١/١٩٤-١٩٦، مسعودی دەلیت: "وقد تنوزع فيه: أمن الفرس كان أم من العرب؟"، مروج الذهب، ١/٢٠٦، و" أن الضحاک ذا الأفواه المقدم نكره في هذا الكتاب الذي تنازعت فيه الفرس والعرب من أي الفريقين هو"، مروج الذهب.

كان منّا الضُّحَاكُ يَعْبِدُهُ

..... الخابل والجن في مساريها<sup>(١)</sup>.

هۆزی(الزّد)یش شانازییان به‌وه‌وه ده‌کرد که زوحاک له‌وانه،

له‌مه‌ش سه‌یرتر زوحاک کراوه‌ته شاعیر و شیعری بۆ چێکراوه:

أَنَا ابْنُ عَدْنَانَ الْمُتَنَمِّي

..... صُعْدًا إِلَى النَّبِيِّ الَّذِي لَهُ الْكُتُبُ

سُمِّيتُ فِي الْمَهْدِ إِذْ تَسَمَّيْتُ

..... ضَحَّاكًا وَكَذَا الْأَسْمَاءُ يُقْتَضِبُ

لَسْتُ بِضَحَّاكِهِمْ وَلَا غَزَلِ

..... صَبٍّ وَلَا مِنْ قِبَائِلِ اللَّعِبِ

لَكِنِّي السَّيِّدُ الْقَلَمُ لَمْ يَخْلُقْ

..... مَثْلِي قَبْلَهُ وَلَمْ يَكُنْ عَرَبٌ<sup>(٢)</sup>.

### ١-٣- ئەژدیه‌ها لای گه‌لانی دێرینی رۆژه‌لات:

بیرۆکه‌ی هه‌بوونی ئەژدیه‌ها یان ماری هه‌فتسه‌ر(التین)، وه‌ك

لڤنده‌یه‌كی به‌دغه‌ر و چلّیس و نوژمنیكی نه‌گ‌ریس و سه‌سه‌ختی

خوداوه‌نده خێرخوازه‌كان، بیرۆكه‌یه‌كی زۆر كه‌ونار و هاوبه‌شی هه‌موو

---

١٠٧/٢، قَالَ أَبُو الْمُؤَنَّرِ: فَالْفُرسُ تَزْعُمُ أَنَّهُ مِنْهُمْ، وَالْعَرَبُ تَزْعُمُ أَنَّهُ مِنْهُمْ"، ابوسعيد

النقاش، فنون العجائب، ص ١١٤.

(١) تاريخ الطبري، ١/١٩٨، مروج الذهب، ٢/١٠٧.

(٢) فنون العجائب، ص ١١٥.

مۆڤايتە و لە زۆريەى شارستانىەت و بىروباوەرە ئايىنيە سەرەتاهى و نۆرينەكاندا ئامادەيى ەيە. لە داستان و ئەفسانەكاندا، جەنگان و بەرەنگارىيونيەو ەى ئەژنيەى بەنگار و زالبوون بەسەريدا، دولبيش كوشتن و سەريپىنى يان كۆتوبەندكرنى بە دەستى خوداوەند و شاھ و مۆڤە نيمچە خوداوەندەكان، ەردەم چىرۆكيكى بەپىز و خواراو و سەرنجراكيش بوو لەكن گشت ميللەتان و لە سەردەمانى ەرەكۆنەو ە بایەخى پىندراو و دانەرانى ئەفسانەكان بەشيكى بەرەمەكانيان بۆ تەرخانكرىو، نىگاركيشانيش بە وینە و نىگار كوزارشتيان لە شەر و پىكدادانى كرىو ە لەگەل خوداوەند و شاھەكان<sup>(۱)</sup>.

لە دەستپىكى داھىنانى بىرۆكەى ەبوونى ئەژنيە و لە كۆنترين ئەفسانەدا، داھىنەران و نوسەرانى بەسەرەت و داستانەكان، وینايەكى ديارىكران بۆ ئەژنيە لە خەيالدا نەخەمليبوو. لەم سەردەمەدا، ئەم ەيزە كيويە ترسناك و شەپانە، لە قوناخى نانيارى و نەناسراوى مابوو ە و ەشتا فۆرم و روخسارى خۆى وەرنەگرتبوو، پاشتر لە شيۆەى ماری ەفتسەر بەرجەستەكرا. ئەو ەى تا ەنوكة ساخبۆتەو، كۆنترين نىكارى ئەژنيە دەگەرپۆتەو بۆ شارستانىەتى ولاتى نوو ئاوان - مۆڤۆتاميا لە ەزارەى سىپەمى بەر لە زليين كە لەبان مۆرۆكى لولەيى نەخشىندراو و چەند پالەوانىك دەردەخات كە چۆن چەند پالە وانىكى جەنگاوەر

(۱) صموئيل كرىمر، من ألواح سومر، ص ۲۳۷، فاضل عبدالواحد علي، سومر.  
أسطورة وملحة، ص ۱۱۴.

ئەژىپىيەكى ەفتسەر لەناو دەبەن<sup>(١)</sup>.

لە سەردەمى ئىسلامىشدا، خەلكى وێناى ئەژىپىيە بە زياتر لە شىۋەيەك لە لا چەسپىبوو، بۆ نموونە دەگوترا رەشەبىيە و لە ناخى دەرياكانو ە ەلەكەت يان رەشمارە يان ئازەلئىكە لە دەرياكاندا خولقارە<sup>(٢)</sup>.

ئەژىپىيە ەك روونە گيانەو ەرىكى ئەفسانەيىيە و خەيالدانى مرۆڤى كۆن لە نۆزەمانەو ەلەپىناو ە گولە لە دارستان و جەنگەل و ناوچە شاخاويىيە بژوین و نۆرە دەستەكان خۆى مەلاسداو، تا بىكەتە چاوگە و سەبەبكارى ەرجى كار و كردهو ەى خراپى مرۆڤەكانە يان بىكەتە سەرچاو ەى رووداو و نياردە سروشتىيە زيانبەخشەكان لە وێنەى باهۆز و لافاو و وشكەسالى و زەويلەرزە و رۆژگىران...، ەر بۆيەش دەبوو لە خەيالى دا وێنەيەكى كرىت و ناقولاي بۆ بكيشتىت كە ەم كەتە و نۆو ە ەم ترسناك و سامدار بىت، ەندىك جار ەك تىمساحىكى بالدار و چاوتىژ و چوارپەل خراو ەتەپوو كە ەر پەلئىكى چىرئوكى زلى پىۋەيە و لە دەمى ە ەگەر دەبارىتت، يان ەو پوخسارى شامارىكى چەتەولئى يەك سەريان فرە سەرە و نوو چىنگى كەرە و نرىژى پىۋەيە و زمانى لە دەمى دەرجو ە. لە وێنە و نىكارى نىدا، پىرتىيە لە لاشەى مار و كەلەى تىمساح و چىرئوكى شىر و بالئى بالئەدە و ئاگرى لە دەم نىتەدەرەو ە و

(١) كارم محمود، أساطير التوراة الكبرى وتراث الشرق الأدنى، ص ١٠٢. و بپولنە.

وێنەكەى لە كۆتاى ئەم بەشە.

(٢) المسعودي، مروج الذهب، ١/١٢١-١٢٢.

پېچخوارىو ە و جەستەشى ئەو ەندە زەبەلاحە تا ئەورادەيەى مەر و  
ماللات ەئدەلوشىت<sup>(۱)</sup>.

لە پاشماو ەى نوسراو ە سۆمەريەكاندا، سى ئەفسانە ماونەتەو ە  
سەبارەت بە كوشتن و سەرپىنى ئەژىيا و يەككىيان وەك بەشېك لە  
داستانى گلگامش تۆماركراو ە. لە ئەفسانەيەكى نىياند، ئەژىيا  
پەيوەندى راستەوخۆ بە ئەژىياكەى لەمەر نەورۇزەو ە ەيە، واتا  
ئەو ەى كە لای ەرەب بوو بە زوحاك كە ناوى بە شېو ەكانى: ئەساج،  
ئەساگ، ئاساگ، ئەساگ خويندراو ەتەو ە و لە دەقيكدا كە لە شەپى  
دژى گوتىيەكان دەنووت، ناوى براو ە<sup>(۲)</sup>.

زاناي ئەلمانى د.أ. ئىدزارد(۱۹۳۰-۲۰۰۴) لە ناسىنى ئەساگ ئەژىياك  
دەئىت: "ئەساگ نىوئىكى سۆمەريە و لە زمانى ئەكەيدا ناوى بوو ەتە  
ئەساگ، لە ەنەرەتدا بەرپرسىار و ەوكارى پەتا و نەخۆشى بوو، پاشان  
كرلە نىوئىكى نوژمنى ولاتى سۆمەر كە لە كۆو ەكان دەژيا و  
خوداوەندەكانى وەك ئىنەننا و نىنورتا، ەيرشيان دەكرە سەرى"<sup>(۳)</sup>،  
ەروەها لە ەندىك نوعا و نزا و پارانەو ەى سىحراويدا، باسى شەيتانى  
ئەساگ كراو ە<sup>(۴)</sup>.

(۱) أساطير التوراة الكبرى، ص ۱۰۲، سومر أسطورة وملحة، ص ۱۱۴-۱۱۵، رينيه

لابات، المعتقدات الدينية في بلاد وادي الرافدين، ص ۱۵۱-۱۵۲.

(۲) كرىمر، من ألواح سومر، ص ۳۴۰-۳۴۱، د.أ. إدزارد، قاموس الآله والأساطير،

ص ۱۱۷، سومر، أسطورة وملحة، ص ۱۱۶-۱۱۷.

(۳) قاموس الآله والأساطير، ص ۱۱۷.

(۴) سومر، أسطورة وملحة، ص ۶۹-۷۰.

لە لایەکی نییەو، پەیتی کور لە زمانی سۆمەرییەدا، لە بنەڕەتدا بە واتای چیا و کۆ و ولاتی شاخاوی دەهات، پاشان بەھۆی ئەووەی کە ناوچە شاخاویەکانی ھاوسنووری ولاتی سۆمەر و ئەکەد کە مەبەست زنجیرە چیاکانی زاگروسی، نزیکترین ناوچەی شاخاویە لیانیەو و ھەردەم سەرچاوەی سەرەکیی گەف و مەترسی بوو بۆ سەر شارستانیەت و ئاوەدانیی ولاتی سۆمەر و دانیشتوانی ئەم ناوچە شاخاویانە، لۆلۆییەکان و گۆتیەکان پوون و خەلکانی نامۆ و نەیار و بیانی پوون بۆیان، بۆیە سنووری بەکارھێنانی پەیتی کور گۆرانیکاری بەسەردا ھات و چەمکەکی فراوانبوو و واتای ولاتی بیانی یان ولاتە شاخاویەکانی دەگەیاند<sup>(۱)</sup>.

لە رووی بیروباوەڕی ئایینیەو، وشەی کور واتای جیھانی مردوان یان جیھانی ئاخیرەتی دەگەیاند، ئەو نڤایەیی تارمایی ھەموو مردووەکانی بۆ دەپوات.

#### ۱-۴- گۆتیەکان ھاوچەشنی ئەژدیا:

گۆتیە کۆییەکان وەك لە تیکستە سۆمەری و ئەکەبیەکاندا بەئیدەکرێت. کە راستەوخۆ و دەقاودەق دەریزی نید و ھەلۆیستی ئەوانە دەرھەق گەلیکی ناحەز و ئوژمنیان، گەلیکی شاخەوانی چاوەتەرس و شەپکەرپوون و ئەوەندە گۆتیان نادا بە شارستانیەت و

(۱) صموئیل کریم، من ألواح سومر، ص ۳۱۵، د.أ. إنزلرد، قاموس الآله والاساطير،

ص ۱۱۳، نائل جنون، عقائد ما بعد الموت، ص ۱۷۷.

نیشەجىيەون و ھۆگرى كۆھەكان بوون و گەورەترین گەف و ھەپەشە و ترسناكترین ئوژمىنى ولاتى سۆمەر بوون و بوويوونە سەرچاوەى ترسولەرز و تۆقاندن و مايەى تىكداى ئارامى و ھىمىنى ناوچەكە، ناوبەناو پەلامارى گوند و ئاوەدانىەكانى ناوچە دەشتايىەكانيان دەدا و دەستى خۆيان دەووشاند و خۆشگوزەرانى ولاتيان تىكەدا و دەكەوتنە تالانكردن و بە دەستكەوتەو ھەلەكشانەو بارەگاكانى خۆيان.

لە نزىكەى سالى ٢٢٢٠ پ.ز دا، ھىرشىكى بەرپاويان كردە سەر ولاتى سۆمەر و ئەكەد و دەولەتى ئەكەدى (٢٢٢٠-٢٢٧٠ پ.ز)يان لەناوېرد كە سەرچۆنى ئەكەدى دايمەزراندبوو و بۆ ماوەى سەدە و چارەكك حوكمى پانتايىەكى بەرفراوانى ولاتى نووناوانيان كرد و لەم ماوەيەدا بىست - بىست وىەك شاھيان حوكمىكرد.

لە نوا سالاەكانى سەدەى بىست وىوى بەر لە زايىن، بە دەستى شاھ ئۆتۆحىكال سۆمەرى دەسەلاتيان لەنۆبەرا و كشانەو ھەبىژ و ھاكۆر و شارى ئارابخايان - كەركوكى ئىستا - لەم ماوەيەدا بنىادنا، نواى ئەم سەركەوتنە، ئۆتۆحىكال نازناوى شاھى ھەربوو ولاتى سۆمەر و ئەكەدى لەخۆى نا<sup>(١)</sup>.

لەناوچوونى دەسەلاتى سىياسى گوتىيەكان و كشانەوھەيان بۆ كۆھەكانى زاگرووس، نەبووە مايەى ئەوھى كە ھىژ و شىيانى لەشكرىيان

(١) كرىمر، السومريون، ص ٤٩-٥١، ھە باقر، مقىمە فى تأريخ الحضارات القدىمة، ص



نەمىنىت يان تارماھىيان بېرەوئەو، بەلگە ھىشتا ترسناکترىن نوژمنى ولاتى سۆمر و ئەكەد بوون و لە نوسراو و ئۆكىومىنىتە ئەدەبى و ئايىنىيەکانى سەردەمى بەرەبابى سىيەمى ئوور(Ur) دا، ھەست بە تارماھىيان دەکریت و ترس و نیکەرانی و دلەپاوکى سۆمەریيەکان لە ئیوەزمەى گوتى بە زەقى رەنگیداوئەو، لە دەقە سۆمەرى و ئەکەبەکاندا ئاوەھا باسى گوتییەکان دەکریت:

- "گوتییەکان کولەوھىباب و نوپشكى کئوھکانن، ئەوانەى دەستیان بە پوى خوداوەندەکاندا ھەلمالى و شاھنشینی سۆمەریيان گواستەو ە بۇ ولاتى بیانى و خاکی سۆمەریان پېکرد لە نوژمنایەتى و ژنیان لە ئامیزى مێردەکەى و زاروکیان لە کۆشى دلیک و باوکى رفاند"<sup>(۱)</sup>.

- "مار و ئەژنیهای کئوھ سارد و سېرەکان و نوژمنى خوداوەندەکان"<sup>(۲)</sup>.  
- "گەلیکن دەستمۇ ناکرین و لە ولاتیکەو ە ھاتوون ناھیتەگرتن و دانیشتوانەکەى لە ژمارە ناھین، خوداوەند ئەنلیل ئەمانەى لە چیاکانەو ە شۆپکردەو ە و بى شومار ھاتن و وەك کوللەزەرد زەوییان داپۆشى و دەستدریژیان کردە سەر ناوچە دەشتاھیەکان...نە ھیچ شتیک لە چنگیان دەریازی بوو و نە ھیچ کەسێکیش توانیى لە دەستیان ھەلبھیت، بۆیە نە نامەبەران لە رێگاکاندا ماون و نە گەمیەوانان لە کەشتیەکانى ناو رویار، چاوپۆرانیان لە پۆپى دارەکاندا داناو ە لە قەراخ کەنارى رویارەکان، رێگرانیش لەسەر رێگاویانەکان، دەروازەکانى شار

(۱) سومر أسطورة وملحمة، ص ۷۰.

(۲) مقدمة في تاريخ الحضارات القديمة، ص ۴۱۴.

کەوتنە ژێر خۆل و خاشاکەو و نیشتمان ھاواریکی غەمگینی لەناو  
شوراگانییەو و لی هەلەستیت"<sup>(١)</sup>.

بۆ هەزاران سال، گۆتییهکان بوویوونە نیووەزمە ی دانیشتووانی ولاتی  
سۆمەر و ئەکەد و هەردەم تارماهییان نەدەرەولیهو و پیشبینیی  
سەرھەڵدانەو و شالاوھینانی کوتوپریان دەکرا، ئەم شلەژان و  
دلەپاویکی نەپراوێ و ئەم بۆخە دەروونیە ئالۆز و نالەبارە ی توشی  
حکومەت و جفاکی سۆمەری ھاتبوو، سەریاری تیکستە میژووییەکان،  
بە روونی لە ئەدەبی سۆمەریش رەنگی داووتەو و لە ئەفسانە و  
داستانەکاندا وێنا کراو و لە شیوەی نوعا و نزا و شیوەن داپێژراو،  
زانای فەرەنسی رینیە لابات(١٩٠٤-١٩٧٤) دەلێت: گۆتییهکان لای  
سۆمەریەکان، کۆمەلە خەلکانیکی شەپانی و جەریەزە بوون و هیچ  
ریژیان لە خوداوەندەکان ناگرت و بگرە نوژمنیان بوون، وەك چۆن  
رەفتار لە ناست گویدریژ دا دەکریت، ئاوەھا ھەلسوکەوتیان لەگەڵ  
میللەتانی ولاتی سۆمەر و ئەکەددا دەکرد<sup>(٢)</sup>.

نینۆرتا کە خوداوەندیکی سۆمەریە و کوپی خوداوەند ئەنلێلە و  
نوازیشت ئەکەدیەکان بە ھەمان ناو وە خواستیانەو، لە بنەپەتدا  
بەرپرسی کشتوکال و چاندن و پیت و بەرەکەتی کێلگەکان و زاوونیی  
مەرو ماللات بوو، کەچی پاش ئەوێ گۆتییهکان پەیدا بوون و بوونە  
مەترسیی راستەقینە بۆ سەر ئاسایش و تەناھیی ناوچەکە، ئەم

(١) سومر أسطورة وملحة، ص ٦٩-٧٠.

(٢) المعتقدات الدينية في بلاد وادي الرافدين، ص ٢٧٨.

خوداوەندەش بەگەپخرا و کار و ئەرکی کۆرپرا بۆ جەنگان و کرلە  
خوداوەندیکی جەنگاوەر<sup>(۱)</sup>.

نینهۆرتا کاتیك دەبیستی ئەژیهای ئەساگ هاوسەرگیری لەگەڵ  
کور- کێو کربوو و کورپکیان بوو و کربوویانە بە شاهیکی شەپانگیز  
کە بەردەوام رادەپێت بە تالانکردنی شارەکان و کاریکی ولیکربوو  
ددانی ئەژیهاکان لە لوتکە ی چیاکانەو پڕوین و سەردەرپهینن،  
بەکسەر پەلاماری دەدات و لەگەڵی دەکەوتە شەپەو و بەسەریدا  
سەردەکەوت. بە پا و لیكدانەوێ پەسپۆران و شارەزایی میژوی  
عێراقی کۆن، ئەم ئەفسانەپەش رەنگدانەوێ هەلویست و تیگەهیشتنی  
دانیشتوانی باشووری عێراقە دەرەق گۆتیپەکان و دەرپری مەترسیانە  
لەم گەڵ شاخەوانە جەریزە و توندوتیژە و ویستوویانە بە خەیاڵات و  
ئەفسانە پەسەریاندا زالبین<sup>(۲)</sup>.

لە ئەفسانەپەکی نیدا، خوداوەند ئەنانا شالار دەباتە سەر چیا  
نەبیخ کە بەمەزەندە پەکیکە لە چیاکانی زاگرووس- کوردستان و  
چیاپەکش خۆی بەدەستەو نادات، ئەم ئەفسانەپەش هەر ئاویێنە  
بارونۆخی سیاسی سۆمەریەکانە و رەنگدانەوێ کێشە و ململانێیانە  
لەگەڵ گۆتیپەکان و لەوانەپە نوای سەرکەوتنی ئۆتۆحیکال بەسەر  
گۆتیپەکان دا دارپۆزایی و گوزارشت لەو سەرکەوتنە بکات.  
هەر خوداوەند ئەنلیل بوو، گۆتیپەکانی هاندا پەلاماری مەملەکەتی

(۱) قاموس الالهة والأساطير، ص ۶۲، سومر أسطورة وملحة، ص ۱۰۱.

(۲) سومر أسطورة وملحة، ص ۱۰۱.

نېرام سىن بدەن، چونكە ئەم شاھە ھەلستا بوو بە وئرانكورنى  
پەرستگاگەى لە شارى ئەفەر و ھەر ئەویش بوو ولاتى لە چنگ  
گوتىيەكان دەرھىنا و رادەستى ئۆتۆحىكالى كرد<sup>(۱)</sup>، صەمۇئىل نوح  
كرىمەر(۱۸۹۷-۱۹۹۰) لەمبارەيەو ە دەلئيت: لە رىگاي سرود و تەراتيلە  
شاھانەكانەو ە لەو تىدەگەين كە گوتىيەكان ترسناكترين و پىرگەفترين  
نوژمنى ولاتى سۆمەر بوون<sup>(۲)</sup>.

جگە لە گوتىيە شاخاويەكان، كۆو و زنجيرە شاخەكانى كوردستانىش  
نوژمنىكى خۆپسكى ولاتى سۆمەر و ئەكەد بوون و چاوكى ھەميشەيى  
بەلەيكى سروشتىي زيانبەخش بوون، چونكە سالانە لە ئاكامى  
توانەو ەى بەفر و سەھۆلدا، ھەريو روبارى دىجلە وفورات ھەلدەستان و  
خوارووى عىراقيان ژىرناو دەكرد، واتا ھاوشانى مەترسىي گوتىيەكان،  
ھەرەشەى لافاويش دەبوو سەربار و سەرچاوەى ھەريووكيانىش  
چياكانى كوردستان بوو، بۆيە لە كۆتامى رۆژى چوارەمى جەژنى سەرى  
سالى باپليدا كە يازدە رۆژى يەكەمى مانگى نيسانى دەخاياندا،  
داستانى "ئىنوما ئىليش" بە سرود و سترانى ئايىنيەو ە دەخويندرايەو ە،  
كە رەنگە وەك ئەليكساندەر ھايدل(۱۹۰۷-۱۹۵۵) دەلئيت بە مەبەستى  
نزا و جانوو بووييت بۆ بەرگەگرتن لە لافاوى دىجلە وفورات كە لە  
ئەنجامى توانەو ەى بەفرى چياكانى ئەرمينيا و كوردستاندا، بەھاران

(۱) ولتل حنون، حقيقۃ السومرين، ص ۶۹.

(۲) السومريون، ص ۵۱.

رادەبەون و بەهۆيەو ە سالانە ولاتى سۆمەر تقوومى ئاو دەبوو<sup>(۱)</sup>.

لێرەدا پێويستە بۆيىن كە وەك ەمووان ئاگادارىن، لە لاين خەلكانى نەبارەو، ئەوانەى وا خۆشيان بە جەژنى نەورۆزدا ناھيەت، دەنگوى ئەو ە بۆدەكرتەو كە گولە نەورۆز پيشينهەكى مۆزۆيى نە لە كەلتورى نەتەويى كورد و داھينانى پيرەمۆردى شاعيرە لە سيبەكانى سەدەى رابردودا، لەمەش ترسناكتر دەگوترێت كە نەورۆز يادى ژيەكتەن ئەك سەرفرازى كوردە و رۆژى سەركەوتنى كۆرشى ئەخمينيى فارسە بەسەر ئەستياگو. ئەژنيەى بوا شاهی ميديا(۵۸۵-۵۵۰ پ.ن)، بەلام ئەم تەرزە ئاخافتنانە ەچ بنەمايەكى زانستيان نە و ەون بۆتەو كە ئەژنيەاكەى لەمەپ نەورۆز، كاراكتەريكى رۆژگارى پيركردنەو ە ليكدانەو ەى ئەفسانەيە بۆ ەوداو و نياردەكان و جگە لە لەيەكچوونى ناويان، ەچ نزيكى و پەيوەنديكيان بەيەكديەو ە نە و ەزاران ساليان لە نۆوانە<sup>(۲)</sup>.

شايانى باسە كە كاتى خۆيشى ئەم تەرزە بوختانانە ئاراستەى پيرەمۆريش دەكرا و گولە بە فيتى ئيران يان ئينگليز يادى نەورۆز و ئاگرەكەى دەكاتەو، ئەويش بە توندى بەسۆي خستونەتەو<sup>(۳)</sup>.

(۱) سفر التكوين البابلي، ترجمة: سعيد الغانمي، ص ۲۳-۲۴.

(۲) نوروز والأزدهاك، ص ۵۱-۵۲.

(۳) سەوگوتارى رۆژنامەى ژين، ژمارە (۹۱۰)، رۆژى ۱۸ى مارتى ۱۹۴۸. بگە پێرەو ە بۆ: پيرەمۆرد چيى لەبارەى نەورۆزەو ە نووسيو، ئامادەكردنى سديق سالىح، بنگەى ژين (سليمانى: ۲۰۱۲)، ل ۹۴-۹۵.

## ۱-۵- شوینەواری زوحاک لە کوردستان:

ئەوێ جیگای سەرنجە تا سەرەمی ئیسلامی، بگرە تا ئەمڕۆیش، شوینەواری لکاندن و گرتدانی کەسایەتیی ئەژنیها- زوحاک بە کوردەو، چ لە کوردستان و چ لە هزر و خەیاڵی کورد هەر ماو. بەر لە هەر شتیێک نەتەوێ فارس بەخۆیان، نەتەوێ کوردی نامۆزایان پەيوەست دەکرد بە زوحاکەو<sup>(۱)</sup>، سەرەپای ئەوێ چیاپیکی کوردستانیێش بە (التین)- ئەژنیها ناودەبرا کە دەکەوتە تەنیشت کێوی ناودار و میژوویی جونییهو<sup>(۲)</sup>، بەپی وەصفی مەسعودی (م: ۲۴۶/ک/۱۵۷) کە بەخۆی ناوچەکێ بینیو، ئەم چیاپە دەکەوتە بەرانبەر جودی و رویاری خاپوور بە نیوانیاندا تێدەپەری<sup>(۳)</sup>. تا ئیستاش قەلا و ئەشکەفتیێک لە گوندی نەویی بناری شاخی سورین لە شارەزور هیه کە بە زیندانی زوحاک دەناسریت و رەنگە هەمان ئەو زیندانەێ شارەزور بیێت کە وەک لە شاهنامەێ فیردەوسی هاتوو ئەسکەندەری مەکدۆنی بیل و نەیارانی تێدا بەند دەکرد.

پاشماو و شوینەواری پەيوەندی نیوان زوحاک و شارەزور، لە ناوی جوگرافی و لە حیکایەتی میللی کوردەواریدا رەنگی داووەتەو، ئەوەتا لە هەوالێکدا هاتوو کە شارەزور بە دەستی زوری کۆپی زوحاک ئاوەدان کراوەتەو و بۆیه ناوئراوە شاری زور- شارەزور و موصلیش

(۱) ابن قتیبة، المعارف، ص ۶۱۸، مروج الذهب، ۲/ ۱۰۷.

(۲) یاقوت الحموي، معجم البلدان، ۳/ ۴۶۱.

(۳) التنبيه والاشراف، ص ۵۴.

راوەندی کوپی زوحاک ئاوەدانی کردۆتەووە<sup>(١)</sup>، گەپۆکی عوسمانی  
میتراقی زاده- سالی ١٥٢٤ز- شارەزور بەو شوێنە دادەنێت کە شاهی  
ماران واتا ئەژنیهای تیادا دەژیت<sup>(٢)</sup> و شیخ ماری تودی (١٧٥١-١٨٢٧)  
لە داخوازنامەیە کدا بۆ سولتان سەلیمی سێهەمی عوسمانی (١٧٨٨-  
١٨٠٧ز) کە بە قەصیدە ھۆنیویەتیەو، دەلیت کوردستان کە زیاتر  
مەبەستی شارەزور و مەملەکەتی بابانە، ولایتیکە شاخی شەیتانەکانی  
تیایدا سەری دەرھێناوە:

بِلادِ بِهَا قَرْنُ الشَّيَاطِينِ طَالِحٌ... وَكَمْ فَتْيَةٍ فِيهَا مَسَاعِرُ فَتْنَةٍ<sup>(٣)</sup>.

نیارە سەرباری پیشینە میژوویە کە، پاساوی ئەم پەيوەستکردنە بۆ  
ئەو نیاردە سروشتیەش دەگەرێتەووە کە ھەر لە کۆنەووە مار و نوویشک  
بە رادەییەکی ئاتاسایی لە شارەزور ھەبوو و خەلکە کە ھەراسان  
کربوو، تەنانت شارەزور لە جیھان ئیسلامی دا بە زۆری و ترسناکی  
نوویشکە کە ئاودار بوو و وەك نموونە دەھێنرایەووە<sup>(٤)</sup> و لە دەمی  
فتوحاتی ئیسلامیدا، نوویشکی شارەزور گەلیک عەرەبی کوشت، لە  
میژووی نزیکیشدا ھاتوووە کە خەلکی گولّ عەنبر- خورمال پاش  
بەھاران لە ترسی مار کە لە ئرنزی نیوارەکانەووە سەری دەرەھێنا،  
مالەکانیان چۆل دەکرد و روویان دەکردە ھەردە و پاوەندەکان<sup>(٥)</sup>.

(١) معجم البلدان، ١٤٥/٣، ٣٢٩/٤، القزويني، آثار البلاد وأخبار العباد، ص ٤٦١.

(٢) رحلة مطراقي زاده، ص ٢٩.

(٣) الأعمال الكاملة للشيخ معروف النودمي (بغداد: ١٩٨٤)، ٣/٣١٩.

(٤) الثعالبي، ثمار القلوب في المضاف والمنسوب، ص ٤٢٤، ٤٢٩.

(٥) برونه: خورشيد پاشا، رحلة الحدود، ص ٢٩٧.

هەروەها تا ئێستاش وشەى کور- کور ی سۆمەرى، لە زمانى کوردیدا واتای خۆى لە دەست نەداوە و هەر بە واتای چیا نیت، بۆ نموونە ناوچەى نافکۆر- ناوکۆر، لە دەقەرى بەردەرەش کە دەکەوتتە نیوان دوو چیاو<sup>(١)</sup>، لە سەرچاوێ عەرەبىيەکاندا بە (بين الجبلين) هاتوووە کە هەر وەرگێڕدراوى نافکۆر<sup>(٢)</sup>، یان کۆرە کاژاو، واتا چیاى کاژاو<sup>(٣)</sup> و کۆر کۆر، واتا زنجیرە چیا یان چیاى کى درێژ و بن کۆر کە گوندیکە لە گەرمیان و دەکەوتتە بن چیاىيەکەو.

#### ١-٦- کاو و ئالاکەى:

ناوى کاو، نە لە ئافىستا و نە لە دەقە پەهلەویيەکاندا هاتوووە، بەلام بېروای وا هەيە کە لەم دەقەکاندا بەشیئوى کاوک هاتوووە، هەرچەند ناوێکى دەقەکان ئەمە پشتراست ناکەنەو، کەچى لە راستیدا، کاوک ناوى کاوێە لە بەسەرھاتە میللیەکان ئەک لە زمانى پەهلەوی<sup>(٤)</sup>، لە سەرچاوێ ئیسلامیەکانیشدا، پتر ناوى بە شیئو فارسیەکەى هاتوووە: کابى، کەمتریش بە کاوی<sup>(٥)</sup>.

---

(١) کلونیوس جیمس ریچ، رحلة ریچ سنة ١٨٢٠، ص ٣٢٧. وېروانە: یاسین العمري، غرائب الأثر، ص ٩٥.

(٢) العمري، مسالك الأبصار، ٢/٢٦٢، وېروانە: ابن المستوفي، تاریخ أریل، ٢/٨٦، ٣٦٨.

(٣) رحلة ریچ، ص ١٦٦.

(٤) وېروانە: مزوري، نوووزوالأزماک، ص ٧٨-٧٩.

(٥) المقدسي، البدء والتاریخ، ٢/١٤٢، ١٤٤، نوووزوالأزماک، ص ٧٢-٧٧.



سەبارەت بە ناسنامە و سەرگوزشتەى كاوه، دەقەكان كۆكن لەسەر ئەوێ كە گوايە پینەنۆز یان ئاسنگەرێكى ەزارى ئەصپەهانی بوو و لە نیو ژان و ئازارى خەلكى خاكى و رەشوكیى دەرکەوتوو و ئالایەكى پیستینی بلندكردۆتەو و داواى لە خەلكى رەشوپووت كرنوو نژی ئەژدەهاك زوھاك راپەرن و تۆلەى ئەو نوو كۆرەى لێكەنەو كە برنبوونى، خەلكەكەش بە دەنگیەو ەاتوون و كاوه زوھاكى گرتوو و رادەستى فەرەیدونى كرنوو، ئەویش بە كۆتكرایى لە چىای دەماوەند بەندى كرنوو، پاشان خەلكە دەریازبوو كەى دەستى ستم و بێدانى زوھاك، لەبەر خۆشویستنى كاوهى فرادىپەس و رزگارکەریان، ئالاکەیان لەكن پیرۆز بوو و زۆرپەندیان كرنوو و وەك ەیمای سەرکەوتن و سەرفرازی ەلیان گرتوو و پاراستووایە تا ئاچارگەهیشتە دەست یەزدەگوردی سیەمى نوا شاهی ساسانیەكان كە لە شەپى قاسیە لە سالى ۱۶/ك/۶۲۷ز- یان لە شەپى مەدائین یان شەپى نەماوەند- نژی عەرەبە موسلمانەكان ەلێكرنبوو و نوای تێكشكانى لەشكرى ساسانى كەوتە دەست سەرکردەیهكى عەرەب<sup>(۱)</sup>.

لێكۆلینەو نوێیەكان، گومان دەخەنەسەر ئەم گێرپانەوێیهى تەبەرى و مەسعودى و فیردەوسى و سەرچاوەكانى دى دەرەق كاوه و ئالاکەى و بە ەلێبەستراوى دادەنێن و ئەوێان بۆ ساخبۆتەو كە بابەتى كاوهى پالەوان و ئالاکەى و راپەرنى نژی زوھاك، بەشیكى

(۱) تاریخ الطبری، ۱/ ۱۹۸-۱۹۹، المسعودی، التنبيه والاشراف، ص ۹۱، الفريوسي،

الشاهنامه، ص ۳۶-۳۷، مسكويه، تجارب الأمم، ۱/ ۵۶-۵۷.

بنه‌په‌تی نه‌بووه له ئەفسانەى ئێرینی نه‌ورۆز و داهێنراوى سهرده‌مى ساسانییه، له راستیدا له ئافیسقا دا (گاوس دهرفشه) هاتوو به واتای ئەو ئالایه‌ی وا له پێستی گا چێکراوه یان ئەو ئالایه‌ی وینه‌ی گای له‌سه‌ر نه‌خشیتراوه، واتا ئالای کابیان - کاویان له بنه‌په‌تدا ئالای گاویانه، نه‌ك ئالای که‌سیکی راپه‌ریو به ناوی کاوه، که‌چی به نیتنى ئێرانناسى دانیمارکی ئارسه‌ر کریستنسن (۱۸۷۵- ۱۹۴۵) ئالای کاویان واتا ئالای شاهه‌کان یان ئالای شاهانه، چونکه له زمانى ئافیسقا کاو- گاوه واتای شاه نیت، نه‌گه‌ر ئه‌مه وابیت، نه کاوه و نه ئالاکی هه‌ر بوونیان نیه و گاوی به هه‌له له‌لای ته‌به‌رى و مه‌سعودى و فه‌رده‌وسى لیکدراوه‌ته‌وه و کراوه به کاوی- کابی- کابیان<sup>(۱)</sup>.

ئه‌وه‌ی شایانى ئاماژه‌یه، ئالاکی کاوه یان ئالای کابیان له خودی کاوه زیاتر ناوی نیت و له‌کن میژوونوسان و نوسه‌رانى سهرده‌مى ئیسلامى ناسراوتره، ئەو ئالا پیرۆزه‌ی له رۆژگاری هه‌ژموون و بالاده‌ستیی عه‌ره‌ب و ژێرکه‌وتن و مه‌ینه‌تیی میلله‌تانى ئێرانداه، کرابوو هه‌یما و جه‌فه‌نگ بۆ سهرده‌مانى سه‌روه‌رى و به‌خته‌وه‌ریی ئێرانیه‌کان و به‌رده‌وام شانازی پێوه‌ده‌کرا و کرابوو چه‌کیکی به‌ره‌نگابونه‌وه‌ی عه‌ره‌ب و خه‌ون به‌ بێ‌دکردنه‌وه‌ی ده‌بینرا، ته‌نانه‌ت مه‌جوس- زه‌رده‌شتیه‌کان سویندیان به‌ پیرۆزی ده‌خوارد<sup>(۲)</sup> و له‌مباره‌یه‌وه شاعیر

(۱) کریستنسن، ایران فی عهد الساسانیین، ص ۴۸۲، مزوری، نوروز والأزماک، ص ۸۱-۸۲، ۹۱-۹۲.

(۲) العمري، التعريف بالمصطلح الشريف، ص ۱۹۵-۱۹۶.

ئىبراهيمى كۆپى مەمشادى ئەصپەهانى- سەدەى ٢/ك/٩ز- بە توندى  
توانچ لە عەرەب و بنەمالەى عەباسى دەگرێت و ھەرەشەى ئەوەيان  
لێدەكات كە ئالاکەى كاوە- كاپيانى پێیە و ھەلى دەكات و دەولەت و  
سەرورەییەكانى جەمشید زیندوو دەكاتەوہ:

أنا ابن الأكارم من نسلِ جَمٍّ وحائِزِ ارثِ ملوكِ العَجَمِ .  
معي علم الكابيان الذي ..... به أرتجي أن أسود الأمم .  
فقل لبني هاشم أجمعين ..... هلمُّوا إلى الخلع قبل الندم .  
فعوبوا إلى أرضكم بالحجاز لأكل الضباب ورعي الغنم<sup>(١)</sup>.

لە شاعیرانى کوردیش، حاجى قادری کۆبی (١٨٢٥-١٨٩٧) چوار جار  
باسى كاوه و ئالاکەى کربووہ:

پەرچەم و فیسی کەچی تۆ ئەى جوان  
تاجى کەيانە و ەلەمى کاویان  
من لە غەمت رێگایەکم کەوتە بەر  
خوانى بەهەشتە و سەفەرى ھەفت خوان<sup>(٢)</sup>.

لە شیعەریکی ئیدا، خۆی بە كاوه و شیعەرەکانیشى بە ئەرەفشى-  
ئالاکەى كاوه چوواندووہ:

يا ئیلاھى بە ئایەتى مونزەل  
بە چوار یاری ئەحمەدى مۆرسەل  
بێ ئەولیایانى مۆلکی کوردستان

(١) یاقوت الحموي، معجم الأبناء، ١/١٢٨-١٢٩.

(٢) سیوانى حاجى قادری کۆبی، ل ٩٤.

هەر لە گاوانی تا دەگاتە شوان  
لە خەوی جەهل و مەستی و غەفلەت  
بە خەبەر بێن بە نەغمەیی رەحمەت  
پاکی دەرچن لە کاری نا بە مەحل  
روومی رافرێنن بۆ دەری ئەسفەل  
حاجی یە شیعەرەکانی وەك کاو  
رۆژی دەیبینن درەفشی هەلداو<sup>(١)</sup>.  
هەروەها دەلیت:  
فیدایی لەنگەری دەستی سینانی کەیکاووس  
درەفشی کاو، رمی گێو و نێزەیی طووسی  
کە هات و کەوتە سەما عیسەوی شکا و نەما  
هەلا هەلایی کلیسا، سەدای ناووسی<sup>(٢)</sup>.

---

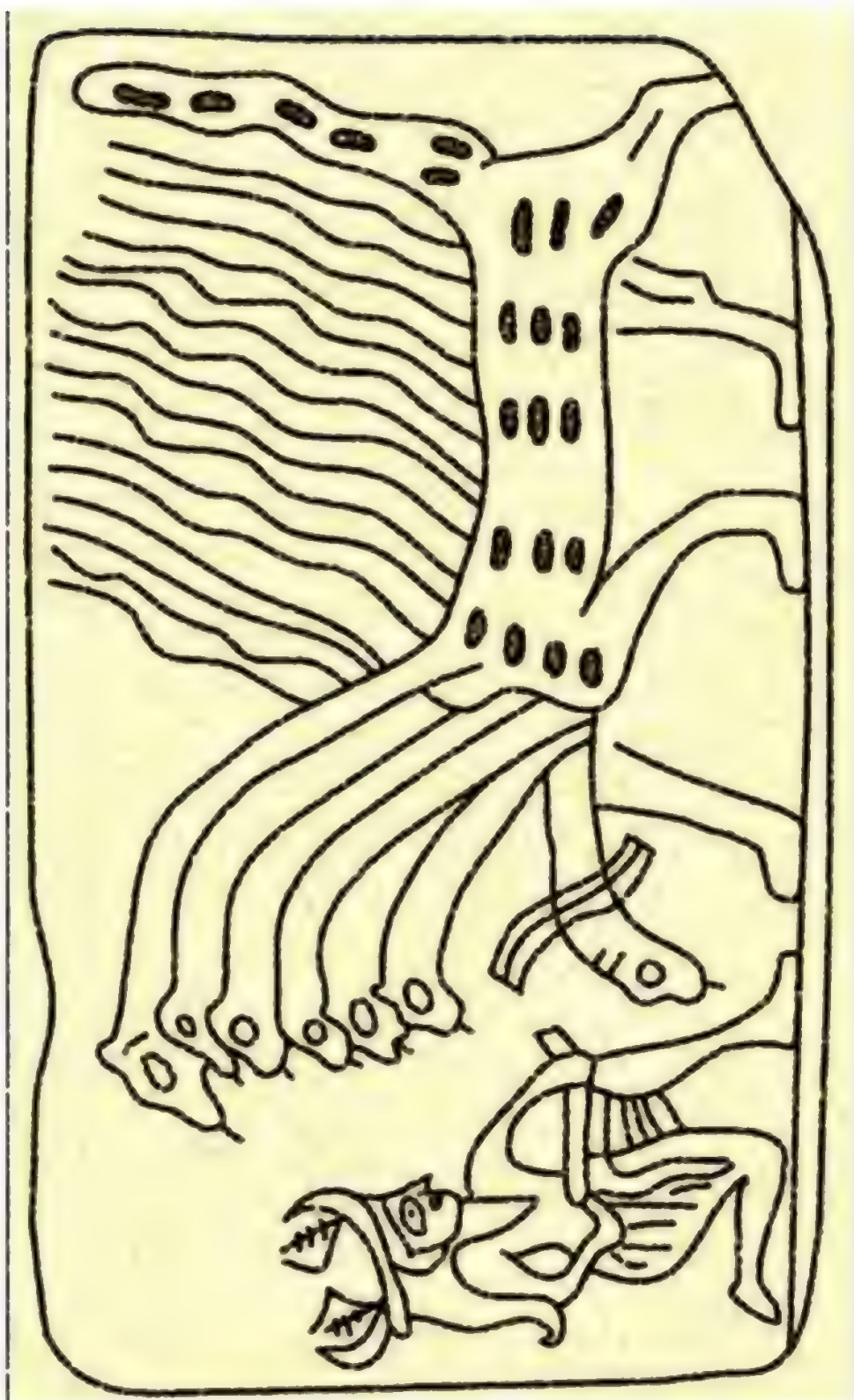
(١) دیوانی حاجی قادری کوی، ل. ١٩٤.

(٢) دیوانی حاجی قادری کوی، ل. ١٦٢، و بڕوانە: ل. ٢٦٠.









**بهشی دووهم**

**سهره لډانی جه ژنی نه وړوځ و نه وړوځی کورده واری**



## ۱-۲- سەرھەلدانى جەژنى نەورۆز:

بەر لەو ەى لەم بابەتە بدوین، دەبیت بلین کە ئەو ەى جیگەى داخە و ماىەى سەرسوپمانە، لە سەرچەم سەرچاوەکان و لە نیوانى شاعیراندا، نەورۆز تەنھا بە داهینان و مولكى فارس دانراوە و راستەوخۆ بە ئەوانەو ە گرێدراوە و کورد و نەتەو ەکانى نیکەى ئێرانى لى بېبەش و بېبەھر کراون، لە لىکۆلینەو ە نوێیەکانیشدا ەەر ئەمە کورتوموت نوپات دەکرێتەو ە، گومان لەو ەدا نیە کە ئەم چەوتى و چەواشەکاریە، ەم کەلین و خەوشىکى مەزنە لە بیروک و ەم غەبرىکى گەرە و ناھەقیکى تالە لە نەتەو ە نا فارسەکان دەکرێت، دیارە ەژمونی نوسەران و ئەدیبانى فارس بەسەر مەریفە و رۆشنیری ئىسلامیدا، ەزىەکى بنەپەتیی ئەم شىواندنەى.

وەك ئاشکرایە، لە شاھنامەى فیردەوسى و لە لای زۆریەى نوسەران و مۆزۆونوسانى سەردەمى ئىسلامى بە فارس و ەرەبەو ە و بە لىکدانەو ەى کى تەواو ئەفسانەییەو ە، شاھ جەم- جەمشیدی ئەو ەى کۆمەرسى پێشدادى داهینەرى نەورۆزە و ئەم جەژنە لە سەردەمى ئەو ەدا پەیدا بوو ە، ئەو ەبوو کاتێک دەفرى کەژاوەکەى لە بان پىشتى نۆیۆکدا لە بلندایى ئاسمانا دەفرى و دەدرەوشایەو ە، خەلکەکەش بىنیان و گوتیان ئەو ە شید- تیشکى جەمە و ئەمە رۆزى نۆی- نەورۆزە و کرىیان بە جەژن. پاساوى ئەم لىکچوونەش رەنگە ئەو ە بىت کە ەموویان لە یەك کتیبى پەهلەوى و ەروانگرتبیت و ەمان گێرپانەو ەیان

لە يەكدى گواستبيتهوه<sup>(۱)</sup>.

عو مەرى خەيبام (م: ۵۲۶/ك/۱۱۲۲) لە نەورۆزنامەكە يدا دەلايت  
كيۆمەرسى يەكەم شامى فارس، دەيوست ميژوويهك ديارى بکات تا  
ببيته رۆژيکى ديار و ناسراو و بکريته بنەماي رۆژميڤرى، کە زانيى خۆر  
لە يەكەم خولەكى ئەو رۆژەدا دەگاتە بورجى کارژۆلە، موبەزەکانى  
کۆکردەوه و فرمانى پيکرسن ئەو رۆژە بکەنە بنەما<sup>(۲)</sup>.

ئەمجا بە روانيني کى دنيايىز يەوه لەم پرسى کۆليوه تەوه و  
جەمشيدى بە داهينەرى نەورۆز داناه، بەلام هەوليداه ليکدانهوه يەكى  
واقعيى نور لە ئەفسانە بۆ ئەم داهينانە بکات و دەلايت: دەمەيك  
جەمشيد و ئيرانيەکان زانيان خۆر نوو سورانهوى هەيه و يەكيان  
سى سەد و شەست و پينچ رۆژ دەخاھينيڤت و نواي ساليك لە هەمان  
كات و خولەكى هەمان رۆژدا دەگەرپتەوه جيگاي يەكەمى خۆي لە  
بورجى کارژۆلە (برج الحمل)، جەمشيد نواي ئەو رۆژەي نا رۆژى نوئ-  
نەورۆز و کريه جەژن، نواتر شاهەکانى دى چاويان ليکرد<sup>(۳)</sup>.

بەلاي عەلىي کورپى مەھديي کيسرەويهوه - سەدهى ۲/ك/۹ - کە

---

(۱) تاريخ الطبري، ۱/۱۷۵، الشاهنامه، ص ۲۲، دەريارەي ئەم بابەتە بپوانە: رەزا  
دەشتى، نەورۆز و بۆنەکان لە گۆرپانەوه، ل ۲۹- ۳۴، رمضان رمضان متولى، عيد  
النوروز عند الفرس، ص ۵۷- ۷۰، نوروز والازدهاك، ص ۱۵- ۱۷.

(۲) نوروزنامە، ص ۲، رمضان رمضان متولى، عمر الخيام عالم الفلك والرياضيات و  
کتابه نوروزنامە، ص ۸۹.

(۳) نوروزنامە، ص ۲، عمر الخيام عالم الفلك، ص ۸۹. و بپوانە: مسکويه، تجارب  
الأمم، ۱/۵۳.

(الجاحظ: م ٢٥٥/٨٦٩ز) لێی وەرگرتوو، شاهی ئێران کێخوسرەوی کۆری پەرۆز جیهانی کۆری ئەرغەخشی کۆری سامی کۆری نوح، ئەک جەمشید، نەوروژی داهیناوە، چونکە ئەو بوو بنەمای شاهلیتی و دەستەلاتداریی هینایەکیەو و زێر و زیو و کانزای دەرھیتا و ئامیتری ئاسنینی دروستکرد و ئەسپ و دەواری چوارپیتی دەستەمۆکرد و کۆشک و تەلاری بنیادنا و زێ و روبارەکانی هەلکۆلی و ئور و عەنبر و بۆنوبەرەمی ئۆزییەو و لە رۆژی نەوروژدا دەستەلاتی شاهلیتی گرتەدەست و ولاتی ئێران شەھری ئاوەدانکردووە و پایەکانی دەستەلاتی چەسپاند و هەزار و پەنجا سالی حوکمی کرد<sup>(١)</sup>.

سەرەپای ئەم لێکدانەوانە، هێ دیی تەواو جیاواز هەن<sup>(٢)</sup>، لەوانە: موبز- مو بێژکی خورا سان سەرھەلدانی نەوروژی دەگەرا ئەو وە بۆ سەردەمی ساسانی<sup>(٣)</sup>.

ئارسەر کریستنسەن دەلالت نەوروژ جەژنیکی بەھاریە و هەندیک تایبەتەندیی جەژنی زاگمۆکی بابلیە کۆنەکانی پارستوو<sup>(٤)</sup>، توێژەرێکی کوریش چەند جار لە کتیبەکەیدا، ئەو نوویات دەکاتووە کە نەوروژ

(١) المحاسن والأضداد، ص ٢٣٢-٢٣٤.

(٢) بولتە: الراغب الأصفهانی (ت: ١١٠٨/٥٠٢)، محاضرات الألباء (بیروت: ١٤٢٠هـ)، ٥٩٣/٢-٥٩٤.

(٣) ابن الفقیه، البلدان، ص ٢٦٧، یاقوت الحموی، معجم البلدان، ٢٥٦/١.

(٤) ایران فی عهد الساسانیین، ص ١٦٢.

داهینراوى سۆمەریەكانە و ەمان جەژنى زاگمۆگە و سۆمەریەكانە بەر  
لە كۆچیان بۆ خوارووى عێراق لە كوردستان یانیا كرنۆتەو<sup>(١)</sup>.  
لە راستیدا لە ەزارەى یەكەمى پێش زلین و لە چەند شارێكى  
عێراق و میزۆپۆتامیا دا، ئاهەنگى جەژنى ئەكىتۆ دەكرایەو ە ە  
جەژنى زاگمۆگە، لەوانەش شارى ەولێر و شوینی ئاهەنگگیرانیش لە  
دەشتى ملكیە بوو<sup>(٢)</sup> كە تا ئێستاش ەربەو ناوەو ە ناودەبرێت. ئەو  
بۆچونەش ەبە كە ئەژدەهاك، وێنا و بەرجەستەكەرى گرگانێك بوو  
لە سەردەمى پێشدادى (٥٠٠٠-٤٠٠٠ پ.ن) لە چى سەركەشى دەماوەند  
رویداو<sup>(٣)</sup>.

## ٢-٢- سەرەلانی نەورۆزى كوردەوارى:

كەچى وەك ەموو دەزانین، نەورۆزى كوردەوارى داهینانى جەمشید  
و كیاخوسرەو نیە و پەيوەندیەكى وەهای بەو نوو شاهەو ە نیە، بەلكو  
رۆژى لەناوبرى زوحاكى ستەمكار و بێداد و بنەپكرى ناھەقى و  
نۆردارىیە و ئەو رۆژەبە كە كاوەى ئاسنگەر(?) لەناو خەلكى برسى و  
رەشورپوت و ستەملىكراو دەرکەوت و نژی زوحاك راپەڕى و دەستەلانیى  
لەناوێرد و رادەستى فەرەیدونى كرد و فەرەیدونیش لە چى دەماوەند  
كۆتیکرد و فرییداى زیندانەو ە و نواتر لەناوى برد.

(١) مولود ئیبراهیم حەسەن، نەورۆزى كورد، ل ١٢، ٢٨، ٤٢.

(٢) راجة خضر النعمی، الأعیاد فی بلاد وادی الرافدین، ص ٨٦.

(٣) نوریوزوالأزماك، ص ٩٥.

به واتایه‌کی دی، په‌یدا‌بوونی نه‌ورۆز لای فارس په‌یوه‌ستکراوه به سیاسه‌ت و ده‌ولتداری و جیهانگیری یه‌وه، که‌چی لای کورد به‌لای چه‌مکی ده‌ریازیوون له چنگ شاه‌یکی زۆردار شکاوه‌ته‌وه و چه‌خت له‌سه‌ر به‌نیهاتنی سه‌ربه‌ستی و ئازادی و دابه‌روه‌ری و نه‌مانی نه‌هامه‌تی و ژێرده‌ستی و ئاهه‌قی و بێدانی کراوه‌ته‌وه، له نه‌ورۆزی کورده‌واریدا سه‌رکه‌وتن و رزگاریوون و سه‌رفرازی، ئاوێزانی جوانی و دلگیری و نوییوونه‌وه بوونه و ئاوێته‌ی یه‌کدی بوونه و جه‌ژنیکیان به‌ره‌مه‌یناوه که ناوه‌که‌ی پر به‌ پیستی خۆیه‌تی... نه‌ورۆز.

ئیمه‌ دلنیا‌ین له‌وه‌ی که هاوته‌ریبی ئه‌و گێڕانه‌وه و لی‌کدانه‌وه کلاسیکی‌ی که‌وا له سه‌رچاوه په‌هله‌ویه‌کاندا هاتوه و گوزارشت له بید و بۆچوونی نه‌ته‌وه‌ی فارسی سه‌رده‌سته و چینی ده‌سته‌لاتداری ساسانی ده‌کات و سه‌رچاوه ئیسلامیه‌کانیش وه‌ک خۆی وه‌ریانگرتوه، لی‌کدانه‌وه‌یه‌کی بێ ته‌واو جیاواز له‌نیۆ جه‌ماوه‌ری خه‌لکی کوردستان له‌ئارادا بووه که زیاتر له واقیع و له روداوێکی راسته‌قینه‌وه نزیکه، نه‌ویش نه‌وه‌یه که فه‌ره‌یدون پاش شەش هه‌پ‌ف له به‌ندکردن، زوحاکی کوشتوه و ئه‌و رۆژه کراوه‌ته جه‌ژن و به‌رۆژی نوێ. نه‌ورۆز ناوزه‌نکراوه.

به ئاخفتنی‌کی دی، نه‌ورۆز لای کورد رۆژی کوشتن و له‌ناویردنی په‌کجاره‌کیی زوحاکه، ئه‌م لی‌کدانه‌وه کوردانه‌یه‌ش وه‌نه‌بی‌ت نوێ بی‌ت و داهینراوی هه‌ستی نه‌ته‌وا‌یه‌تی و بزافی رزگاریخوازی کورد بی‌ت، به‌ل‌کو که‌ونا‌ره و هاوده‌می نه‌وه‌ی فارس و ساسانیه‌کانه و نه‌وه‌نده‌ی من بزانه له سێ سه‌رچاوه‌ی کۆنی سه‌رده‌می ئیسلامی باسکراوه، نه‌وه‌تا(ابن

الغقيه: م. ۳۴۰/ك. ۹۵۱) كه خەلكى هەمەدانە و (ابوسعید النقاش: م. ۴۱۴/ك. ۱۰۲۲) ونوای ئەوانیش (ابن الأثیر: م. ۶۲۰/ك. ۱۲۲۲) نوو گێڕانەو وەیان یاداشتکریوە ئەو دەسەلمێتن که جەژنی نەورۆز لە ئاکامی کوشتنی زوحاک و ئاگرکردنەو وە ئەو کەسانەى لە سەرپێڕین رزگارپوون پەیدا بوو.

وەك نیاریشه بە کۆدەنگی سەرجهەم هەوآل و سەرچاوەکان، بە شاهنامەى فردەوسى و شەرەفنامەى بەنلیسیى خۆمانیشهو، کورد نەو وەى رزگارپووانى تیخى ئەرمانیل و خوینرێژیى زوحاکن، ئەمەش پوختەى نوو گێڕانەو وەکەیه:

"فەرەیدون پاش ئەو وەى بەسەر زوحاکدا زالبوو و لە کێوى دەماوەند بەندى کرد و ئەم رۆژه کرایە جەژنى میهرگان- میهرەجان<sup>(۱)</sup>، ئەمجا گازی ئەرمانیلى کرد که وەزیری زوحاک و بەرپرسی سەرپێڕینی مۆفەکان بوو و هەر رۆژهو نوو کەسى سەردەبێ و میشکیانی دەرخواردی ئەو نوو مارە دەدا که لەبان هەربوو شانی زوحاک رووابوون، و پیتی راگەیاندا: دەبێ سەرت بېرم وەك چۆن تۆ خەلکییت سەردەبێ، ئەویش پاراپیەو و گوتی: من رۆژانە لە نوو کەسەکە، تەنھا یەکیکیانم سەردەبێ و نوو هەمیانم ئازاد دەکرد و لەبری بەرانیکم دەکوشتەو.

ئەمجا فەرەیدون لێی پرسى: چۆن بپوات پێ بکەم؟ ئەویش بردی بۆ ئەو شوێنەى که کەربووێ دەرهەتان و هەتوانی دەریازیو وەکان و گوتی

---

(۱) بۆ زانیاری زیاتر دەریارەى میهرگان بپوانە: رەزا دەشتی، نەورۆز و بۆنەکان، ل. ۱۱۷-۱۲۱.

ئەمانەن، دەریازیوو و کانیش لەسەر خواستی ئەرمانیل ھەریەکە و لە جیکای خۆیو و ناگری پیکرد تا بناسرێنەو و فەرەیدون بزانیت ژمارەیان چەندە، فەرەیدونیش پاش ئەوێ بەچاوی خۆی نیتی کە ئەرمانیل چ ئۆفانییەك و مەردایەتییەکی لەدەست ھاتوو، لێی خوشبوو و کردی بە شامی دەریازیوو و کان و مەملەکەتی دەماوەندییە پییەخشی، نوێتر پاش شەش مانگ و لە رۆژی نەورۆزدا زوھاکێ کوشت، میللەتانی عەجەم گوتیان ئەمڕۆ رۆژی نوێیە و نەورۆزە و کرمان بە جەژن<sup>(١)</sup>.

بۆ بیرھێنانەو و یادکردنەوێ ناگری دەستەچیلە دەست رزگاریووان لە باب و باپیرانی کورد، لەبان کێوی سەرکەشی دەما. دەماوەند و بە ئریژلی ھەزاران سال، گشت شەوانی نەورۆز ناگریکی مەزن دادەگیرسێنرا و کە لە نوورەو دەبریسکایەو و دەوریەری روناك دەکردەو<sup>(٢)</sup>، ئەوێ شایەنی ئاماژەییە ئەم یادکردنەوێ لایەنی کەم تا سەرەتاکانی سەدەێ تۆزدە، سالاڤە لە رۆژی (٣١)ی ئاب<sup>(٣)</sup> لە شوپنێکی سەر کێوی دەماوەند سازدەنرا و دەکرا بە جەژن، بەگوێرەێ ناخافتنی گەرۆك جیمس مۆرییە (١٧٨٠-١٨٤٩) کە بەخۆی ئامادەێ بوو، ئەم جەژنە بە جەژنی کوردیان پشووێ کورد دەناسرا و بەبۆنەێ

(١) کتاب البلدان، ص ٥٥٢-٥٥٤، فنون العجائب، ص ١١٤-١١٥، الکامل فی التاریخ، ٦٦/١.

(٢) البیرونی، الآثار الباقیة، ص ٢٧٠.

(٣) ئەم رۆژە لە کتێبی: (نوروزوالأزدهاک) بە ھەلە بوو بە (٣١)ی مارت.

رەگەربوونى باوانى كوردەو ە بوو لە دەستى زوحاك<sup>(۱)</sup>.

لە زنجىرە گوتارىكىشدا كە خەلىل خەيالى و مەمدوح سەلىم لە ژمارەكانى گوفارى (ژين) بلكويان كرىۆتەو ە - ئەم گوفارەش لە سالتانى ۱۹۱۸-۱۹۱۹ بە ەربوونى زمانى كوردى و توركى لە ئەستەنبول دەردەچوو- نىسان رۆژى سەركەوتنى كاو ە بە رۆژى (۲۱)ى ئاب دەستنىشانكراو ە و زۆر نزيكە ئەم زانىارى ە ە لە جيمس مۆرييەو ە رەگەربايت.

لە شاهنامە و سەرچاو ە نيرۆكيەكاندا، ئەو ە بوو ە راستىيەكى رەها، كە زوحاك راستەوخۆ پەيوەندىي بە كوردەو ە ەيە و گوايە ئەو كەسانى لە ئاكامى نلۆفانىي ە زىرەكەي زوحاكەو ە لە سەربەين دەرياز بوون و نەبوونە خوراكى نوو مارەكەي بان ەربوونى شانى، ئەوانەن باب و باپىرى كورد<sup>(۲)</sup>، بەمپيە كورد لە ەم ميللەتيكى دى پتر نزيكتر و پەيوەستترن بە زوحاكەو ە، ئەم روداو ە لەبەر مەزنى و كاريگەرييەكەي ەاو دەم و ەاورۆژى سەركەوتنى گەربوون و سروش كراو ە بە يەكسانبوونى شو و رۆژ و نەمانى زستانى سارد و ناخۆش و ەاتنى بەهارى پەر لە جوانى و قەشەنگى.

ئيمە وای بۆ دە چين كە زوحاك - ئەژدەها - ئەزى دهاكە، ەم (نە ساگو)ى سۆمەريە كە بەرجە ستەكەري ئەو ترس و گەف و نوژمنايەتيە بوو كە لە چيا بەرزو سەختەكانى كورد ستانەو ە

---

(۲) James Morier, Second Journey through Persia, Armenia and Asia Minor, (1810-1816), p 357.

(۳) بڕوانە: العزیز، الجنور الأسطورية لملحة نروژ، ص ۲۱۰-۲۱۲.



سەرچاوەى دە گرت و دە بوو ما یەى نیکه رانى و دلە پاوکیى مرۆڤى  
ولا تى سۆمەر و چارە نو سی خۆى و شار ستانیە تیه کەى دەخ ستە  
مە ترسیەو، وورد تر بێلێن هەر چیاکانى کوردستان و گۆتیه کانن،  
ئە ساگۆى سۆمە رین و زوحاکى لە مە پ نەورۆزن.

لە راستیدا مەرج و پێویستیەکانى بەرجه سترکى ئادەمى و  
سروشتیى پیرۆکەى ستەمکار و زۆردارىکى وەك ئە ساگۆ و زوحاک لە  
کوردستان هەبوو و گۆتیه کان لای سۆمە ریه کان و ئە کە بیه کان و  
بابلیه کان، هاوچەشن و هاو پەفتارى زوحاکى ئیو ئەفسانەى نەورۆزن،  
هەروەها توانەوێ بەفرى چیاکانى کوردستانیش هاوشیوەى زوحاک،  
گەف و هە پەشە بوون بۆ دانیشتوان و ئاوە دانى و شارستانیەتى عێراقى  
کۆن.

هەروەها نەورۆز، سەرسالێ بە هاریى تایبەت بوو بە هەریەمەکانى  
باکۆرى ئێرانزەمین و بە کوردستانەو کە شاخاوى بوون و کەش و  
ئاو و هەواى سارد و بەستەلەك بوو و وەرزى زستانی دە مانگى سالى  
دەخایاند و هاتنى بەهار و پێرانیەو وەرزى سەهۆلبەند و گۆرانی  
ئاو و هەوا دەبوو سەرسال و جەژن بۆ دانیشتوانە کەى، بە پێچەوانەى  
هەریەمە گەرمە سێره کانى باشور کە دەستپێکى ساردبوونى سالیان  
دەکرد بە سەرسال و جەژن و بە (نەوسەرد) دەناسرا و هەربوو وشەى  
(سال) و (سارد) لە (سەریدە) وەرگیراوان<sup>(١)</sup>.

---

(١) هاشم رضى، جشن های آب، ص ٢٤، عەبولعەزیم رەزائى، میژوی نەورۆز و  
کۆتۆلۆجیای ئێران، وەرگیرانی شەریف فەلاح، ل ١٥٥.

ئىمە لە ئەنجامى ئەم لىكۆلئىنەو ەيەدا، پىمانوايە كە مەبەست لە  
ئىوى ئەساگە ئەساگۆى سۆمەرى و ئەكەدى ەەر چياكانى كوردستان و  
دانىشتوانەكەيەتى لە گۆتئىيەكان ولۆلۆيىيەكان و ەمان ئەژىيەا-  
زوحاكەكەى لەمەپ نەورۇزىشە.

بەسەرچوونى زستانى وەيشوومە و سەھۆلەند بەگشت زە حمەتى و  
ناخۆشەكانىيەو ە ەاتنى بە ەار بە گشت جوانى و خۆشەكانىيەو ە لە  
كات و رۆزى يەكسانبوونى شەو و رۆژ لەلايەك و رزگارپوونى باب و  
باپىرانى كوردىش لە جەور و ستەمى ئەژىيەا- زوحاك لە ەمان كات و  
رۆژدا لە لايەكى ئىيەو، واتا رىككەوتنى روداوۆكى سروشتى و گەربوونى  
لە گەل روداوۆكى ئىيەيى- بەپىيى ئەفسانەكە- كە ەەربووكيان بە  
سەركەوتنى خۆشى و ەق و دادپەرورەرى كۆتاھيان ەات، بەپراستى  
شاينى ئەو ە يە ناوپىرى رۆزى نوى- نەورۇز.

بەشى سىھەم

نەورۇز لە ئىرانى دىرىندا

### ۳-۱. لە سەرەتارە تا سەردەمى ساسانى:

نەورۇز ەك لىكۆلەرىكى كورد دەلىت: "زاراوەپەكە لە كەلتورى گەلانى ئارى رەگەزدا چەسپارە و مۆركى جۇراوجۆرى ئايىنى، ئەفسانەو مېژووى، جوگرافى، كۆمەلەپەت، سىياسى و نەتەوئەپەكە لای ەرىپەكەك لەم گەلەنە گرتۆتەخۆى. بەگشتى نەورۇز بابەت و بۆنەو كەلتور و رووداوىكى پېرۆزە. وشەكە لە واتاى فەرەنگىي خۆى زىاتر بەرەو فراوانى رۆىشتووە، واتاى نوێبوونەو ەكەى زۆر فراوانبوون، رۆزگارێكى تازە و نوێ، رۆزێكى خۆش و گەش و جوان، رۆزێكى پېر جۆش و خروش ...، كۆتايى سەردەمىكى كۆنى ناخۆش و تارىك و ئەستەم و پېر ستمە، سەرەتاي مېژووىكى روناك، ئازادى و سەرىپەستىيە. نەورۇز رۆزى گەىشتن بە ئاوات و جىپەجىكرنى داواكارىيەكانە، رۆزى تازەبوونەو ەى ژيان و بەرپاكرنى نوێيە، رۆزى پېر خىر و بەرەكەت و فەرە، رۆزى رزگاربوون و سەرفرازىيە، رۆزى ەيوا و خواستن و جىپەجىكرنى مرازەكانە، ... رۆزى ئاوات خواستنە بە كۆتايى ناخۆشى و پەشەپەنى و رۆزى چاكبوونەو ە و رزگارىيە لە دەستى خراپەكارى و ەيزى شەر كە ئەهەرمەنە... نەورۇز راستى و ئروستىيە، رووداو و مېژوو، ئاين و ئەفسانەپە، داستان و راپەرىنە، جوگرافى و گۆپانى ئاوو ەواپە، سەردەمىكى نوێيە"<sup>(۱)</sup>.

راستىيەكى بەلگەنەو ئىستەكە نەورۇز لە ئىزەمانەو ە لە ئەفسانەو ە

(۱) د. رفیق شوانى، نەورۇز سەرەتاي شارستانىيەت، ل ۸-۹.

بوو بە واقع و باندۆر و شوینەوارى قولى لە مێژوودا بەجێهێشتوو و  
هەر لە رۆژگارى ئێرينەو و تا ئەمڕۆ، نەخشى هەبوو لە رووداو و  
بەسەرھاتى مێژووى مەزنى و لاتى ئێرانزەمین.

نەورۆز کۆنترین و ناودارترین و مەزەنترین جەژنى نەتەو و مۆزە  
ئێرانىکانە، لەگەڵ ئەم راستى شدا وەك ئەکۆلەر و ئێرانناسى بەتوانا و  
شارەزا ھاشم رەزى دەلێت: "نە لە ئافىستا ناماژەى روون و راشكاو  
بەرچاو دەکەوێت و نە لە ھەربو سەردەمى ئەخمینی- ھەخامنشى و  
ئەشکانى، بەلگەى نوسراو دەست دەکەوێت سەبارەت بە یادکردنەو و  
ئەم جەژنە<sup>(۱)</sup>، تەنها ئەوەندە ھەيە نەخش و نیکارەکانى سەر بەرد و  
کەفرەکانى تەختى جەمشیدی پایتەختى ھەخامنشىکان، ئەوەمان بۆ  
دەگێرێتەو کە لە دەستپێكى ھەر سالیكى نوێ سەردەمى ھەخامنشیدا  
، رۆپەسمى ئایینی دەگێردرا و ئاھەنگ سازدەکرا و شامى ھەخامنشى  
بەخۆى ئامادە دەبوو و نەتەو و میلەتانی ژێر ئالای شاھانشا دیارییان  
دەھێنا و پێشکەشیان دەکرد، ھەروەھا لە بنیادنانى تەختى جەمشید،  
رەچاوى رۆژمێرى و ئەستیرەناسى کراو و بەوردی شوینی دەرکەوتنى  
تیشكى رۆژ لە کاتى بەرانبەرى بەھارى و پایزی دەستنیشان کراو، لە  
راستیدا ئێرانىکان سالاڤە لە سەردەمى ھەخامنشیدا و بەئامادەبوون  
و رۆپەرلەتیی مۆغەکان، ئاھەنگ و کەژاوەى بەرفراوانیان لە تەختى  
جەمشید سازدەدا<sup>(۲)</sup>.

(۱) جشن های آب، ص ۲۴.

(۲) جشن های آب، ص ۲۵.

رۆژە لاتنسان: ئێرمان گريشمان و گرالڢ فالسەر، واى بۆ دەچن كە مەبە ستى سەرەكى لە ئاواكرنى تەختى جەمشيد بەو شيوەيە يادكرنەوەى جەژنى نەورۆز بوو<sup>(١)</sup>. ەروەها لە تلمودى بابليدا كە لە سەدەى يەكەم و نووەمى زاينى نوسراوەتەو و كۆكراوەتەو، ەاتوو كە ئێرانىەكان چوار جەژنيان ە يە: Mutardi، Turyaskaik، Muhren، Maharnekaik، بە نيتنى توێژەرى ئێرانى سەيد ە سەنى تەقيزادە مەبە ست لەم جەژنا نە نو سەرد و تيرە كان و مېەرەگان و نەورۆزە<sup>(٢)</sup>.

ئەمەيش بۆچوونى ەاشم رەزى يە دەريارەى بۆنەى نەورۆز لە سەردەمى ەخامنشى دا:

"ئايە بەردە ەلکۆلراوەكانى تەختى جەمشيد وۆنەى سالى نوئ و چۆنيەتى بەرپۆەچوون و مەراسيمى پيشكەشكرنى خەلاتەكانى گەل و نەتەوە ملكەچەكان بۆ شاهەكانى ئێران پيشان نادەن، كە بنيادناني تەختى جەمشيديش بەپيئى ليكدانەو گەردوونى و ئەستېرەناسيەكان بوو كە لە پۆگاي وۆنەكي شانى ەلەاتنى خۆر لە ەردووكا تە ەلگەرانەو كەى بەهار و پايبيزدا (الإع تدالين) ئەم را ستيەمان بۆ دەسەلميت.

(١) نوروز، بە كوشش على ەباشى، ص ٦٢٨.

(٢) بيست مقال (تەران: ١٣٤١-هـ.ش)، ص ٣٢، لە: كاظم عبد على، النوروز مظهر من.

مظاهر التواصل بين العرب والفرس، رسالة ماجستير، الجامعة اليسوعية (بيروت).

(١٩٧٥)، ص ٦٩، وەرگيرلە.

ئەو نەورۆزى لە ميانەى توپىژىنەو كاندە بۆمان دەردە كەوتت، ئەو نەورۆزى يەك  
توپىژەران لەم بارەيەو نەورۆزى يەك دەنگ نەين. لە لا يەكى يەك شەو لە تاتە  
بەردەكان و نوسىنى مۆزى و نوسان و پاشماو شۆيە وارىە كۆنەكان و  
تاتە قورقەنە زۆرۆزە بەندە بە جىماو كانى تەختى جەم شىد، هىچ  
بەلگە يەك نەو شىكرى نەو نەو بەلگە يەك نەو نەو كاره لە بەردە ستدا نەيە.  
لە گەل ئەمانە شىدا، كەسانى وەك نەيندەر<sup>(۱)</sup> لەو بارە پەدان كە ئەمانە  
پيشاندەرى مەراسىمى پىشوازى سالى نوين، كە لە پۆكاي بەردە  
هەلگۆراو كە نەو پىشوانى مۆزە دەرىن، تەنانەت پەسەندى  
ئەستىرە ناسانىش لە سەر شىوازى بنىاتخانى ئەم بەلەخانە بۆندە  
ئەنجام دەدرا.

هەلەت لىرەدا، هىچ ئامارە يەك نەو بەرپۆزە چوونى بۆنە يەك لە  
هەلگە پانەو نەو بەهارە يان سەرەتاي بەهار كە هەمان نەورۆزە نەيە،  
هىچ ئامارە يەك نەو بەلگە پانەو نەو پايىزە كە هەمان مەهرەگانە نەيە،  
بەلام ئەگەر بۆت و ئەم لىكدا نەو لاوازە قبول كەين ئەو دە بۆ  
مەهرەگان بە دەستىكى سالى نوين لە سەردەمى پا شاپەتى  
ئەخمىنەكان دابىنەين.

لە توپىژىنەو كانى بۆنەى سەرى سال و بۆنەى بەهارەى ئەكىتو  
(Akitu) لە بابەدا، ئامارە بە چەند لىكچوونىك لە نۆوان نەورۆز و ئەم  
بۆنە يەدا كراو، بەلام ئەم هەلگۆراو نەو بە هىچ شىو نەو لىكچوون و  
هاوشىو بوونى هىچ يەك نەو بۆنانەمان بۆ دەرخاھەن، تەنانەت ئەگەر

(۱) لە كۆتەبى (اكتا ايرانيكا، جلد اول: ۱۹۷۴، ص ۱۲۸).

بەت و تەورى و ئىچىونى بۆنەى بە ھارەى ئەكىتۆ يان ھەمان نەورۆزى  
بابلى لە لاى دانىشتوانى پۆزناوای ئىران و ئەخمىنىەكان بە راست بزانين  
ئەوا ھىشتا ھەلگۆلراو ەكان ھىچ شتەىكان لەم بارەىو ە بۆ پىشتراست  
ناكەنەو ە.

لەردە ئەگەرى ئەو ەى ھەى، كە بە شەو ەىك لە شەو ەكان لە  
پەگەى تەكەلەوون و كارلەىكى نوولەنەى كولتورى دانىشتوانى پۆزناوای  
ئىران - پەش سەردەمى ئەخمىنىەكان - لەگەل كولتورى بابلىدا، ئەم  
دانىشتوانە بۆنە بە ھارەىكەى خۆيان بە نوسەردە (نەوسەردە، سالى  
نوى) ناوناو ە. ھەروەك لە باسەكانى پەشووشدا ئامازەمان پەكرە  
سەردە Sarada وشەىكى ئافەستايى و سانسكرىتەو بە ماناى سالى  
بەت، لە فارسى كۆنىشتا بە شەو ەى Tharad (سەردە) پەشچاو  
دەكەو ەت، بەلام ئەخمىنىەكان و لەوانەشە دانىشتوانى پۆزناوای ئىران  
پەش سەردەمى ئەخمىنىەكان بۆنەى سالى نو ەيان لە ھەلگەرانەو ەى  
پاىيزەدا ئەجامدا بەت كە ھەمان بۆنەى مەترەكان يان مەھرەكان بوو ە.  
ئەمەش ھەمان ئەو نوو بۆنەى ەى، كە سالىكىيان دەكرە بە نوو بەشەو ە  
و لە نۆو ەىندەىكانىشتا پەشەىنەى ھەبوو ە....

ھاوكات لەگەل سەردەمى شاھەتەى خەشايارشادا و بە ئىحتەمالى  
نۆر لە پەگەى مۆغەلەىكەو ە، كە ئەلھاميان لە ئاينى زەردەشتى  
پۆزەلاتى ئىران و ەركرتەو، جۆرەىك بزانى ئاينى ھاتە ئاراو ە، كە لەو  
بزانەدا ئاينزا سەركەى و بەرەلەو ەكانى ئىران واتە: زەردەشتەىگەرى  
مەزىبەسنى، زەروانى (زەرفانى)، مەترەى و مۆغە چاك سازىخوازەكان  
(پەغۆرمخوازەكان) لە سەركەلەكرەنى پۆزەمەترەى ھاودەنگ بوون و



لێرە شدا ەەرمانگێك رێك سى پۆژ بوو و ەەر پۆژ كيش بە ناوى خوداوەندێكەو ە ناو دە نراو لە ناو نانى مانگەكانى شدا ناو ەكانى ئەمشاسپەندان (كە ئەمشاسپەند بە مانای سىفەتى پاكى ئاهورا مەزدا نیت و لە صىغەى كۆشدا بە مانای سىفەتە پاكەكانى ئاهورامەزدا نیت) و مەهین فەرشتەكان بەكارهاتوون. لەوانەى ە لەم پێگەىو ە بوو نیت، كە بۆنى سالى نوێ لە ەلگەپانەو ە بەهەر و لە سەرەتای وەرزی بەهەردا چوو نیت پۆژ ناوى ئێران و ەاو شىو ە بۆنى مێترەكان پۆرەسى ئەو بۆنى ە لە ناو خۆیدا جێ كرى نیتو ە.

گریمانەى ئەو ە ئارادایە، كە لەم پێگەىو ە بۆنى سەرى سال لە ەلگەپانەو ە بەهەردا چوو نیت ناو پۆژ ناوى ئێرانەو ە و ەكو مێترەكان مەراسیم و دابونەرىتەكانى لە خۆیدا جێ كرى نیتو ە، نمونەى ئەو پۆرەسمانەش وەكو بەخشینی خەلات بە شاهەكان و ئەجامدانى مەراسیمى باجدان لەلایەن ولاتانى ژێردەستەو ە، كە ەلگولراو ەكانى تەختى جەمشید پيشاندەرى ئەمانەن. ەەرچەندە ناتوانین بەلگەىكى ەكلاكەر ەو ە بۆ مەراسیمى بۆنى سەرى سال لە سەرەتای بەهەر لە سەردەمى دەسەڵتدارى ەتى ئەخمینیەكاندا بخەینە پوو، بەلام ئەگەر پشت بە نوسینەكانى مێژوونوسە بیانیەكان ببەستین، كە لە بارەى ئێرانى سەردەمى نوێ و پارتەكانەو ە نوسیویانە لەوانەى قیو نى ئەو ەن بكەین كە بۆنى سالى نەورۆز لە سەرەتای بەهەردا ئەجامدراو ە"<sup>(۱)</sup>.

---

(۱) جشن های آب، ص ۲۵-۲۷، هاورپی بەرێزم: م. سۆران بەهەر ەورامى بە سوپاسەو ە ئەم بېرگانەى بۆ وەرگێژام.

## ۲-۳- لە سەردەمى ساسانى (۲۳۱-۶۵۱):

ساسانىەكان هەرچەند دانىشتووى بەشى باشور و گەرمەسىرى ئىران كە سەرسالتيان نەوسەرد بوو ئەك نەورۆز، بەلام چونكە لە بېوادارانى ئايىنى زەرادەشتى بوون، لەجياتى مېهرەجان، نەورۆزيان بە سەرى سال دادەنا<sup>(۱)</sup>.

نەورۆز هەر لە دەستپېكى سەردەمى ساسانىەو تەواو ناسراو و بە فەرمى و لە ئاستىكى بەرژدا ياددەكرایەو و لە سەرانسەرى ولات بە كوردستانەو دەكرا بە جەژن، پەيلى نەورۆزىش لە دەقە پەهلەويەكانى ئەو سەردەمە بە شێوكانى: توكروچ، نوگروچ، نەورۆج، نەورۆز هاتوو، بەلاى كەمەو تا پاش نوو سەدەش لە دەرکەوتنى ئىسلام، شوینەوارى ئەم ناوانە هەر ماوو، لە نوو بەيتى شاعیر ئەبو نەواس پەيلى نەورۆز، بە نوگروز هاتوو<sup>(۲)</sup>.

لە چەند كتيىكى پەهلەوى كە دەرگەپنەو بۆ سەردەمى ساسانى و سەرەتای سەردەمى ئىسلامى وەك كتيى(تاجنا مك) و كتيى بى (بوندەهشن) و كتيى (بىنكەرد)، ناماژە بە جەژنى نەورۆز دراو و

---

(۱) هاشم رضى، جشن های آب، ص ۳۴، عەبۇلەزىم رەزائى، مێژوى نەورۆز و كۆتولجىاي ئىران، ل ۱۵۶.

(۲) الصياد، النوروز وأثره في الأدب العربي، ص ۱۳-۱۴، جشن های آب، ص ۹۵، مزوي، نوروز والأزماك، ص ۱۰-۱۱.

جەخت لەسەر مەزنى و پېرۆزى و خێروپېرى كراوەتەو<sup>(١)</sup>.

تا رادەپەك زانیارى زۆرە دەربارەى نەورۆزى سەردەمى ساسانیەكان كە شەش رۆزى دەخایاند<sup>(٢)</sup>، بەلام سەرلەبەرى پەيوەستە بە شاه و چینی دەسەلاتدارەو، نەك جەماوەرى خەلكى سادە و رەشۆكى و هیچ هەوالێكمان دەستەكەوت ئامازە بكات بە نەورۆزى كوردستان.

سەرچاوە ئىسلامیەكانیش، لە وێخەى (الجاحظ: م ٢٥٥/ك ٨٦٩) لە هەردوو كتيبي (التاج في أخلاق الملوك) و (المحاسن والأضداد) و بیرونى (م: ٤٤٠/ك ١٠٤٨)، لە كتيبي (الأثار الباقية) و حكیم عومەرى خەيبام لە نەورۆزنامەكە یدا و چەندین سەر چاوەى دى، بەوردى ئا خافتون سەبارەت بە رۆپەسمى ئاهەنگێپان و یادکردنەوێ نەورۆز لە لایەن شاهانى ساسانیەو.

نەورۆز گەورەترین جەژنى میلى و نیشتمانى بوو و شاهانى ساسانى بە رەنگێكى فراوان یانیاں دەکردەو و لەودەمەدا نەورۆزى تاییەت و نەورۆزى گشتى هەبوو، یەكەمیان تاییەت بوو بە شاه و گەورە بەرپرسیانى دەولەت، پاشان نەورۆزى گشتى كە هى سەرجهەم خەلكى مەملەكەتى ساسانى بوو<sup>(٣)</sup>.

---

(١) بېولتە: محمد معين، جشن نوروز، مجله جهان نو، سال اول، شماره اول،

(خرداد ١٣٢٥-ش)، مزورى، نوروز والأزدهاك، ص ١٤١٠.

(٢) البيروني، الأثار الباقية، ص ٢٢٥.

(٣) كريستنسن، إيران في عهد الساسانيين، ص ١٦٢-١٦٣.

لە نەورۆزى تايبەتدا، شاھ لە كۆشك دادەنیشت و پيشوازى لە ميوانان و گەرە بەپرسان دەکرد كە دەبوو ەك ئەركىكى سەرشانىيان بە شويىنى و نيارىى بەنرخ و ناوازەو ە بھىنە خزمەتى و ەركەسە بەگوڤرەى جۆرى كار و پلەوپايەى، توڤزى شاسواران ەك نەوونە دەبوو ئەسپىك يان شيرىك يان رمىك بكنە نيارىى دەستيان<sup>(۱)</sup>.

پاش پيشوازى لە سالى نوڤ، دەستدەكرا بە گرڭكرڭنەو ەى باجى ملكانە و دامەزراندن و گۆپىنى والى و مەرزەبانى ەرىمەكان و ليدانى دراوى نوڤ لە بىنار و درەم و خۆشكرڭنى ناگرى ناگرخانەكان و ئەجامدانى رۆپەسمى ناگرڭكرڭنەو ە لە دەمەو ئىوارەدا و ئاوپرژاندن لە سپىدەى رۆزى داھاتوو<sup>(۲)</sup>، ەروەھا خەلكى مالەكانيان پاكدەكردەو ە و كەلوپەلى ناومالئيان دەگۆپى، شاھەكانىش دەردەچوون بۆ راووشكار و نىچىرفانى و جۆرەھا خوارڭن و خوارڭنەو ەيان بۆ ئامادەدەكرا<sup>(۳)</sup>.

ەر بە بۆنەى نەورۆزەو ە، شاھەكانى ساسانى ديارىى نەورۆزىيان ەك سەرانە- الجزية- سەپاندبوو بەسەر ەۆزى تەغلوبى ەرە بدا كە چووبوونە سەر ئايىنى مەسىحى، لەمبارە يەو ە شاعىر جەرىر(م: ۱۱۰/ك/ ۷۲۸) لەمیانەى ەيرشكرڭنە سەر شاعىر (الأخطل: م ۹۰/ك/ ۷۰۸) ن كە لە ەۆزى تەغلوب بوو، دەلىت:

(۱) التاج في أخلاق الملوك، ص ۱۴۵-۱۴۶.

(۲) المصدر نفسه، ص ۱۴۶-۱۴۷.

(۳) عمر خیام، نوبورنامە، ص ۱۵-۴۳.

تەمەنت خەزایە الجزیرە حەربنا  
..... وَقَدْ حَجَرَتْ مِنْ رَأْرِ لَيْثٍ كَلَابُهَا  
عَجِبْتُ لَفَخْرِ النُّقْلِيِّ وَتَغْلِبُ  
..... تَوَدَى جَزَى النِّيرِوزِ خَضَعاً رِقَابُهَا  
أَيْفَخِرُ عَبْدٌ أُمَهُ تَغْلِيْبِيَّةٌ قَدْ  
..... أَخْضَرَ مِنْ أَكْلِ الْخَنَانِيصِ نَابُهَا<sup>(١)</sup>.

---

(١) سیوان جریو، ص ٥٦.

بەشى چوارەم

نەورۆز لە سەردەمی ئىسلامى و رابوونى ئىرانىەكان

#### ۴-۱. نەورۇز وەك رۇژىكى ناسراو:

و ەنەبىت نەورۇز ناوېكى نامۇ بىت لە مەعرفەى مېژووى و ئەدەبىياتى ئىسلامىدا، بەلكو تەواو ناسراو، وەلى دەنگوباس و زانىارىەكان لەمەر ئەم رۇژە، زۆر و بۆرە و بە ژمارە و قەبارە زۆر و بە ناوەرپۆك كەمن و نووبارە كرىنەو ەن و زىاتر دەربارەى شاھجەمشىدى پېشداى و چۆنىتى سەرھەلداى نەورۇز لە سەردەمى ئەودا و بوونى بەجەژىكى گەل و نەتەوكانى ئىرانزەمىن، وىپاى گىپانەو ەى چەردەيەك بەسەرھاتى ئەفسانەنامىز.

لە ئىوانى شاعىرانى فارس و ەرەبىشدا<sup>(۱)</sup>، ژمارەيەكى زۆر شىعر ەن سەبارەت بە بەخىرەينانى نەورۇز و بەھار و دەرىپىنى دلبەندى و بەختەو ەرى خۆيان و ستايشكردن و پىاھەلداى خەلىفە و چىنى دەسەلاتدار لە سولتان و مىر و ەزىر و گەرە فەرمانبەران، بەلام بەويپىيەى وشەى نەورۇز لەسەر كېشى(فوعول) ە كە لە زمانى ەرەبى نىە يان دەگمەنە، بۆيە ەرەب دەيانكرد بە(النورون) لەسەر كېشى (فيعول)، ەەرچەند ھاوكات (النورون) ىش لە بەكارەينان نەكەوت، بۇ روونكرىنەو ەى ئەم پرسە، زمانەوانى ناسراو (ابن فارس: م ۳۹۵/ك ۱۰۰۴)

---

(۱) لە شىعرى شاعىران: (ابن الرومى: م ۲۸۲/ك ۸۹۶) و مەيارى دەيلەمى (م: ۴۲۸/ك ۱۰۳۷) و (الشريف الرضى: م ۴۰۶/ك ۱۰۱۵) زىاد لە شاعىرلىنى دى باسى نەورۇز كرلە.

نامىلكەيەكى دانائە<sup>(١)</sup>.

لە دەستپېكى سەردەمانى فەرمانرەولى و بالادە ستىي عەرە بە  
موسلمانەكان و ەەر لە رۆژگارى خودى پېغەمبەر محەمەدەو (ص)،  
نەورۆز چ وەك پەيغىكى ديار و چ وەك رۆژىكى پيرۆز و شايىبەخش،  
نەك ەەر ناو و ناووبانگ و پاسوخواسى لە دەست نەدا، بەلكو بوون و  
نامادەيى بەهيزى خۆى پاراست، تەنانەت گرايە پېغەمبەر (ص) بە  
فەرمودە ستايش و پەسندى كرنووه<sup>(٢)</sup>.

دەنگۆ ئەو شەيە كە كاتىك زانيو يەتى خەلكى مەبەنە نوو  
رۆژيان ەيە بۆ يارى و كات بە سەرىدن، ەردوو جەژنى رە مەزان و  
قوربانى ەيناو تە ئاراو تە لەبرى ئەو نوو رۆژە ئايدىسلامىە، خەلكى  
مەبەنە و نواترەش ئومەتى نووى موسلمان ئا ەنگى تەيدا بگيرن و  
گوزارشت لە كەيف و خوشيى خويان بگەن<sup>(٣)</sup>، بە بۆچوونى شەهاب الدين  
مەحمودى ئالو سى (م: ١٨٥٤)، مەبە ست لەو نوو رۆژە نەورۆز و  
مېهرەجانە، بە ەەر حال لە دەستپېكى دەرگەوتنى ئايىنى ئىسلامەو،

(١) نواب المخطوطات، تحقيق عبدالسلام هارون، ٢٢/٢-٢٠.

(٢) جشن های آب، ص ٦٢، نوروز، بە كوشش على نەباشى، ص ٩٢٩.

(٣) عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) الْمَدِينَةَ وَلَهُمْ يَوْمَانِ يَلْعَبُونَ فِيهِمَا فَقَالَ: مَا هَذَانِ الْيَوْمَانِ. قَالُوا: كُنَّا نَلْعَبُ فِيهِمَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَبْطَلَكُمْ بِهِمَا خَيْرًا مِنْهُمَا يَوْمَ الْأَضْحَى وَيَوْمَ الْفِطْرِ، أَبِي دَاوُدَ السَّجِسْتَانِي، سنن أبي داود، ٤٤١/١. ناصر الدينى ئەلبانىيىش پەسند و پشتراستى ئەم فەرمودەيەى كرنووه.



نەورۆز بە تايبەت لە شارى مەينە نامۆ نەبوو<sup>(١)</sup>.

لە ئاليەكى نيبەو، نەورۆز بەهۆى ئەوێ واتاي رۆژۆكى پەر لە  
خۆشى و شادى و كامەرانى و جوانى و خۆپازان دەو ە دەبەخشيت و  
كۆكەرەو ەى ئەم مانايانەيه و هاتنى واتاي زالبوونە بەسەر بەستەلەك و  
ساردوسپى سروشتدا و سەرکەوتنە بەسەر مەزنى نوژمن و ستەمكار  
دا، بۆيه لە لاين رافەكارانەو (المفسرون)، هەولدارو ە لە قورئاندا  
جیگای بۆ بکريتهو، يان لاينى كەم شوينەواري بۆ پەيدا بکريت، لە  
ميانهى ليكدانەو ەى ئايەتى: (قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزُّبْنَةِ وَأَنْ يُخَشِرَ الْإِنْسُ  
ضُحًى)<sup>(٢)</sup>، رافەکاران خویندەو ەى جياجيان بۆ (يوم الزينة) کربوو ە و  
نۆريەيان وای بۆ دە چن كە مەبەستى قورئان رۆژى جەژنە، مقاتلى  
كوپى سليحانى بەلخى (م: ١٥٠/ك/١٦٧) و دەيان رافەكارى دى، پڤيان  
وا بوو مەبەستى قورئان لەم رۆژە جەژنى نەورۆزە<sup>(٣)</sup>. لە جفاكى  
رۆژەلاتى ئيسلامى شدا، نەورۆز ئاشنا و رۆشنا بوولای خەلكى و  
هەندە ئاشكراو ئا سراو بوو، مێژووى بە سەرھات و رووداوى پى ديارى

(١) ابن أبي شيبة، المصنف في الأحاديث والآثار (مصنف ابن أبي شيبة)، ٢٤١/٤، ابن  
عساکر، تاريخ دمشق، ٢٢٠/٢٢-٢٦٢.

(٢) سورة طه، الآية (٥٩).

(٣) (٢) الزمخشري، الكشاف عن حقائق التنزيل، ٧٢/٣، القرطبي، الجامع لأحكام  
القرآن، ٢١٣/١١، تاريخ دمشق، ٦٥/٦١. پيرەميرنیش چەند جارێك نوویاتی  
دەكاتبەو كە ئايەتى: (اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا)، سورة الحديد، الآية  
(١٧)، ئاماژەيە بۆ رۆژى نەورۆز.

دە کرا<sup>(١)</sup> و پەشو بە سوپا دەسرا و بڵاوە یان پەیدە کرا<sup>(٢)</sup> و دەزا نرا دەکەوێتە کام رۆژی سائەو<sup>(٣)</sup> و حەمزە ی ئەصپە هانی (م: ٣٦٠/ک/١٧١) لە کتێبەکی (تاریخ سنی ملوک الأرض والأنبياء) دا، سائە ئەو رۆژانە ی دەستنی شان کردووە کە دەکەوتنە نەورۆزەو. هەر وەها بە شیعەر موژدە ی هاتنی رادەگەهێندرا و گوزارشت لە بەخێرهێنانی دە کرا<sup>(٤)</sup> و هەر بە شیعری پیاوێ لێدانی ش پیرۆزبایی لە حاکم و بەرپرسیانی ولات دە کرا<sup>(٥)</sup>، جاری واش هەبوو نەورۆزانە دە کرایە دەلیفە یە ک بۆ لە ناوێرینی کەسی نەیار و شەڕینی ژەهراوی کراوی دەرخوارد دەسرا<sup>(٦)</sup>.

هاوکات رۆژیکی پیرۆزیش بوو، کە ئە حەزفی جوته یدی بە غدادی نەهاوێندی (م: ٢٩٨/ک/١١١) لە گیانە لادا بوو، لە رۆژی نەورۆزدا کە دەکەوێتە رۆژی هەینە یەو قورقانی دەخوێند<sup>(٧)</sup> و زانی مەو سوعی ئەبو پەیحانی بەیرونی (م: ٤٤٠/ک/١٠٤٨) بەردەوام سەرقاتی نو سین و دامێتان بوو و تەنها لە رۆژانی نەورۆز و میهرەجاندا پشوو دەدا<sup>(٨)</sup>.

(١) الثعالبي، يتيمة الدهر، ١٣٦/٤، مسكويه، تجارب الأمم، ٢٠٦/٣، ١٨٩/٤، الكامل في التاريخ، ٤٢٩/٥.

(٢) النويري، نهاية الارب، ١٧٠/٢٦.

(٣) الكامل في التاريخ، ٥٤٥/٥، ٦٨٦، ... هتد.

(٤) يتيمة الدهر، ١٣٨/٥، ١٧٠، ٢٠٤.

(٥) يتيمة الدهر، ١٨٢/١، ٣٨٠/٢، ٧٧/٣، ابن الشعار، قلائد الجمان، ٢١/٦، ٢٥٧/٨.

(٦) تاريخ الطبري، ١٨٤/٩، الكامل في التاريخ، ٥٣٣/٥.

(٧) الخطيب البغدادي، تاريخ بغداد، ١٦٨/٨.

(٨) الصفدي، الوافي بالوفيات، ٩٢/٨.

#### ۴-۲- وەرگرتنى ئىارى-نەورۇزانە:

دەكرىت بلىين وەك چاوليكرىنىك لە شاهە ساسانىەكان، دەسەلاتداران و فەرمانبەرەولياني دەولەت و ميرنشينەكانى جيهانى ئىسلامى زياد لە ھەر شتىكى دى، نەورۇزىان دەكردە بۆنەيەك بۆ زياتر روتاندنەوھى رەعيەت و ھەلىكى لەبار بۆ وەرگرتنى شيرىنى و ئىارىى ناوازە و دەستخستنى شتومەك و كەلوپەلى پىپەھا، شاعىران و فەرمانبەرەران و خەلكانى ھەلپەرستىش لە لای خۆيانەو، فرسەتى نەورۇزىان لەدەست نادا بۆ خۆ نزيكخستنەو لە خەليفە و شاهان و گەرە بەرپىرسان، لە پىناو سەلماندنى بەندەيى و گوپراپەلئى خۆيان و وەرگرتنى پۆست و پارە و ئىمتىيازات، ئەم ئىاردەيەش ھەر لە كۆنەو نەرييتىكى باو بوو:

هذا يومُ جرت فيه العادة... بالطفافِ-إتحافِ-العبيد السادة<sup>(۱)</sup>.

واتە لەم رۆژەدا وا باو بەندەكان ئىارى بەدەنە خاوەندەكانيان. ئەم ئىارىيانە ھەمەجۆر و ھەمەچەشن بوون، لە خوارىن و خواردنەو وەك گندۆرەى كافور، شۇريا، ھەلوا<sup>(۲)</sup>، يان داھىنانىكى زانستى<sup>(۳)</sup>، يان كىتب و نامىلكە و قەصيدەى شىعرى<sup>(۴)</sup>، يان لەبرى باجى نەورۇزانە كىتب

(۱) لبوھلال العسكرى، الأوئل، ص ۳۴۸.

(۲) الثعالبي، يتيمة الدهر، ۱/ ۴۸۰، ۲/ ۳۳۴، الكامل في التاريخ، ۵/ ۵۳۳.

(۳) يتيمة الدهر، ۲/ ۳۳۱.

(۴) الأصفهاني، الأغاني، ۲۰/ ۳۷، نواير المخطوطات، ۲/ ۳۵.

دەكرىرايە نيارى<sup>(۱)</sup>، يان ەەر شتىكى بەنرخ و گرانبەها و ناوازەوەك:  
ئەسپ، شىر و چەك، جلوبەرگ و پۆشاك، بۆنوبەرا مە، خىشل و زىر و  
زىو... ەتد<sup>(۲)</sup>.

سەبارەت بە ەللى و ەرامىي نەورۇزانەش، بۆچوون و لىكدانەو ەي  
جياواز ەن، ەقىيەك پىيولە، ئەگەر نياريەكە ميوە بىت و ەريگىرەيت و  
ئەگەر شتىكى دى بىت رەتبكرەتەو ە<sup>(۳)</sup>.

ئەو ەي لە سەرچاوەگەلىك نووپاتكراو ەتەو ەئەو ەيە كە ئىمام ەلىي  
كوپى ئەبوتالەيب لە سەردەمى خىلافەتى عومەرى كوپى خەتاب(۱۲)-  
۲۲/ك/۶۲۴-۶۴۵ن، يەكەم كەسى موسلمانە بە بۆنەي نەورۇزەو ە نياريى  
و ەرگرتو ە و دەلىن كاتىك ەلوا يان پالودەي پىشكەش كراو ە،  
گوتوو يەتى: بە چ بۆنەيە كەو ە ئەم خوارد ئەم پىشكە شەكەن؟  
ئەوانىش پىيان گوتوو بە بۆنەي نەورۇزەو ە يە، ئەويش ەرموويەتى  
ەموورۇزىكەان ەەر نەورۇزەيت<sup>(۴)</sup>، بانگخووزى ناسراوى شىعەي  
ئىسماعىلى قازى نوعمان (القاضي النعمان: م ۳۶۲/ك/۹۷۴ن) دەگىر تەو ە  
كە پىغەمبەر(ص) يان ئىمامى ەلى ەرموويەتى: چەند پىتان كرا رۇزانە

(۱) قلند الجمان، ۲۵۲/۷.

(۲) الجاحظ، المعاسن والأضداد، ص ۲۳۹-۲۴۰، (المسعودي، مروج الذهب، ۳/۳۰۰،  
التنوخى، نشور المحاضرة، ۲۴۶/۸، لبو هلال العسكري، الأول، ص ۳۴۷، تجارب  
الأمم، ۵/۱۸۲، ۲۲۵).

(۳) مصنف ابن أبي شيبة، ۵/۱۲۶، ۶/۴۳۲.

(۴) الجاحظ، التاج في أخلاق الملوك، ص ۲۸۱.

بیگەنە نەوروژ<sup>(۱)</sup>.

هەروەها والی و گەرە فەرماندەکانی دەولەتی ئوسلامی، روژی نەوروژیان بە هەل دەزانی بۆ زیاتر چەوساندنەوێ خەلکی و وەرگرتنی نیاری لێیان، ئەم نیاردەیه‌ش لایەنی کەم لە سەردەمی سیپه‌م خەلیفه‌ی راشیدی عوسمانی کوپی عەفان (٢٤-٣٥/ک/٦٤٥-٦٥٥) دەستی پێکرد، ئەبو بەکری صولی (م: ٣٣٥/ک/٩٤٧) دەلیت:

"یە کەم کەس وەرگرتنی نیاری نەوروژ و میهره‌جانی کردە نەریت، والی (الولید بن عقبه‌ بن ابي معیط) بوو، پاشان والی (سعید بن العاص)، خەلکی لە بەر بلندی روژه‌ی ئەو دراوێ بە بیانووی نیاریه‌وه‌ لێیان دەستێندرا کە دەگەهیشته‌ ده‌یان ملیۆن نینار، هاوار و سکالایان برد بۆ خەلیفه‌ عوسمان، ئەویش بە دەنگیانەو هات و رێگری کرد لە نیاری وەرگرتن"<sup>(۲)</sup>.

ئەم هەلوێستە‌ی خەلیفه‌ عوسمان نەبوو ما یه‌ی راگرتنی دیاردە‌ی دیاری و بەرتیل وەرگرتن، بە‌لکو پتر ته‌ شەنە‌ی کرد و روژه‌ی نیاریه‌کانیش بۆ نەدتر بوونەو، نەخاسە‌ لە سەردەمی دەسلاتی ئومەوییه‌کان (٤٠-١٣٢/ک/٦٦٠-٧٤٩) کە هەرگیز گوێیان بە حەرامی و حەلالی داهاات و شەری و ناشەریی سەرچاوه‌کیی نادا و هیچ کۆیان لە وەرگرتنی نیاری نەوروژ و میهره‌جان ناکرده‌وه‌، لە ناکامی شەری

(١) أَنه أهدى إليه فالونج، فقال: ما هذا؟ قالوا: يوم نبروز، قال: فنبروزا إن قدرتم

كل يوم، يعني تهاونا وتواصلوا في الله. بعائم الاسلام، ٢/٣٢٦.

(٢) أدب الكاتب، ص ٢٢٠.

بەردەوامی ئومەوییەکان لە گەڵ نەیارەکانیان لە شیعە و شوراتەکان (الشراقة الخوارج) و بزانی عەبدولای کۆپی زوێر و چەندین بزانی نەیارى دى، هەر گافێک پێویستییان بە پارە و دراو هەبۆلە بۆ خەرجیی شەڕ و داپینکردنی کەلوپەلی پێویست، بەتۆبزی باجی ناشرەعییان دەسەپاند، بۆ نمونە تەنها دیاریی نەوروژ و میهرە جانی رە شەخاکی عێراق لە سەردەمی یەكەم خەلیفەى ئومەوى معاویەى کۆپی ئەبوسفیان گەهیشتە دە ملیۆن دینار<sup>(١)</sup>، بە گۆڕەى هەوالیکى دى، بێ پارەى ئەم نیارییانە دەگەهیشتە پەنجا ملیۆن دینار<sup>(٢)</sup> و کاتێک حەجاجی کۆپی یوسف بووە والیی عێراق، باج و دیاریی نەوروژ و میهرە جانی کردە نووھەندە<sup>(٣)</sup>.

وەرگرتنی نەوروژا نە لە سەردەمی خەلیفەکانی ئومەوى درێژەى کێشا، تا خەلیفە عومەرى کۆپی عبد العزیز (٩٩-١٠١/ک/٧١٨-٧٢٠) کە ئەم دیاری و باجانەى لەکن ناپەسەند و ناپەوا بوو، بپاری راوەستاندنی ئەو داھاتانەى دا کە لە بنەوانەى ناشرەعیووە سەرچاوەیان گرتوووە و لە نوسراویکیدا بۆ یەکیک لە والیەکانی، داواى لێکرتوووە کە چیدی نیاریی نەوروژ و میهرەجان وەرنەگیرێت<sup>(٤)</sup>.

(١) تاریخ یعقوبی، ١٥٢/٢، الجہشیاری، الوزراء والکتاب، ص ٢٤، تجارب الأمم، ٢٢/٢.

(٢) الأصولی، أدب الکاتب، ص ٢١٩.

(٣) أدب الکاتب، ص ٢١٩-٢٢٠.

(٤) مصنف ابن ابی شیبە، ٢٦٠/١٢، تاریخ الطبری، ٥٦٩/٦، ابن قیم الجوزیة، أحكام أهل النمة، ١٤٥/١.

ئەم بېيارەى خەلىفە عومەرى كۆپى عبد العزىزىش ئەو نەورۆزى  
نەكرد و ھەرنەوى خۆى پەشتەگوى خرا و سەر لەنەورۆزى نەورۆزى  
و نەورۆزى گەيرايەو.

لە سەردەمى عەباسىيە كەم و نوو (١٣٢-٤٣٣/٧٤٩-٩٤٦ز)دا،  
خەلىفە و دە سەلتەدارانى عەباسىيە ھاو شىئەى ئومەوىيەكان رۆزى  
نەورۆزىيان بە دەلىفە دەزانى بۆ وەرگرتنى نىارى و لەم رۆزەدا ھەموو  
جۆرە نىارىيەك دەبەخ شىرايە خەلىفە و سەرکردە سەربازىيەكان و  
بەپرەسە بالاکانى دەولەت، لە ھەي و شەراب و خواردنەو ھەي دى و  
شىرىنى و خواردنى ناوازە و بۆنوبەرامە و ھەنگوين و جل و پۆشاكى  
گرانبەھا، لە سەرچاوە مۆزىيى و ئەدەبىيەكان و لە نىوانى شاعيراندا،  
دەيان بەلگە ھەن ئەم راستىيە دەسەلمەين.

شاعيرانىش بۆ خۆبەرد نە پەيشەو و خۆ خۆشەويستەردن لەكن  
دەسەلتەداران، بەردەوام بە شىعەر و قەصيدە ستايشى گەرە بەپرەسان  
و ساماندارانىيان دە کرد، ھاو كات شاعىرى واش ھەبوو ھاتنى رۆزى  
نەورۆز و خۆشبوونى كەش و سازگارىيى ئاوەھەوا و جوانى و قەشەنگىيى  
سروشەت و پەشتەگوتنى جۆرە ھا گوڵ و رەنكاو پەنگبوونى خاك،  
دەيورۆزاندى و دەپەيزواندى و بە شىعەرى بەرز و نازك گوزارە شتىيان لە  
ناخيان دە کرد، شاعىرى و ھەبوو لە وەصفى نەورۆز و خەملىنى بەھار و  
دەپرەينى دلشادى و ئاسودەيى خۆيدا، رەواندەيىيى كەردووە و وێنەى

شیعیری بەرز و لیڭچواندنی جوانی هیناوەتەو و شاکاری داهیناوە<sup>(۱)</sup> و دەکریت بلێن دەگەن شاعیری فارس هەیه کە شیعری بە نەوروژ نەگویتیت.

سەپارەت بە ستایشی میرە کوردەکان لە لایەن شاعیرانەو، تەنها ئەو نەو دەزانین کە قەترانی تەبیرزی (م: ٤٦٥/ك ١٠٧٢) شاعیری نیووخانی میرە رهوانییەکانی نازەریدجان، چەند قەصیدەییکی بە بۆنەی نەوروژەو داناوە لە پەسن و پیاھەلدانی میرانی شەدادی و رهوادی<sup>(۲)</sup>.

ئەو ش بلێن کە نەوروژ بەو هەموو خوشی و پیرۆزی خۆیەو، نەیتوانی ببیت بەرەست و رێگر لە بەردەم میرانی ناخوشەری کورد لە وێنەی میرانی هەکاری و ناچاریان بکات هەرچ نەبیت لە ورژەدا دەست لە دژایەتی و کوشتوبپی یە کدی هەلگرن، لە نەوروژی سالی ١٥٨٨ز زەکریا بەگی کوپی زەینەل بەگی هەکاری، لە پیری لیڭجور دەیی و بەخشندەیی، زاھید بەگی برای خستە داووە و کوشتی، نووسەری نیووخانی میرانی هەکاری تومرخانی یازجی (م: ١٠٤٤/ك ١٦٢٤)ز، ئەم روداوەی بە شیعریا داشت کربووە:

عجب ساعت خوب و فیروز بود

---

(۱) بۆ نمونە بڕوانە: محمد أمين رشيد، النوروز في الأدب الفارسي، ص ٢٢٢-٢١١، نوروز، بە کوشش علی نەباشی، ص ١٠٤٧-١٠٥٦، وصفی حسن، عيد نوروز في الشعر العربي، مطبعة الخاني (دموک: ٢٠١٢).

(۲) أحمد کسروی، شهریاران گمنام، ص ٢٧٩-٢٨١.



محقق که آنروز نوروز بود<sup>(۱)</sup>.

بەدەر لە دەسەڵاتداران، لەنێو چینی گشتیییش (العامّة) بەخشینی دیاری و شرفی نەریتیکی نەوروژانە بوو، زانا و حکیم (ابن سینا: م ۴۲۸ ک/ ۱۰۳۷) لە پێشەکیی نامیکە (الرسالة النيروزية) کە وەک دیاری پێشکەشی میریکی کربوو بە ناوی ئەبو بەکر محەممەدی کوپی عەبدوللا، ناپاستەخۆ ئاماژەی بە راستیەکی داو، کاتیکی بۆ میری ناویراوە نووسی و پێی دەلالت منیش ئارەزووم کرد یەکێک بم لە میلەت و چاوم لە جەماوەری خەلکی رەشۆکی کرد لە ئەنجامدانی رێپەرەسمی نەوروژ و پێشکەشکردنی دیاری<sup>(۲)</sup>، بە مەش زانیاریەکی بچووک بەلام بەنرخى بەدەستەو داو کە بۆ ئێمە گەلیک گرنگە.

وەک روونە لە کوردستانیش، پیرۆزیایی و دیاری بەخشین نەریتیکی کۆن و چەسپییوی نەوروژ بوو، بەلام مخابن بەلاکەى وا شکناپەین ئەم پرسە پشتراست بکات، ئەوەندە هەیه دەستەى نوسەرانی کوفاری ژین، لە ژمارە (۱۴)ی کوفارەکەدا، کە رۆژی ۲۰-۲-۱۹۱۹ دەرچوو، بە بۆنەى سەرستایی کورنییەووە نامەى پیرۆزیاییان ناپاستەى گەلى کورد کربوو و ئاوا تەخواز بوونە لە یەزدانی مەزن نیشتمان سەرفراز بێت، لە ژمارە (۳)ی کوفاری (دیاری کوردستان)یش کە رۆژی ۲۸-۳-۱۹۲۵

(۱) منظومه تاریخ هکاری (به شیعرو به فارسی نوسرلوه).

(۲) نوانر المخطوطات، ۲/ ۳۵.

دەرچوو، ھاتوو "نەورۆز لای قەومی کوردیش رۆژێكى موبارەك و تارىخى يە، خوا ئەم رۆژە لە ميللەتى ئێران و كورد موبارەك بكات"<sup>(١)</sup>.  
پەرەمێردى نەمريش لە سەرگوتارى رۆژنامەى (ژين)، ژ(٧٢٧) كە رۆژى ٢٨ى مارتى ١٩٤٤ دەرچوو، لە ژێر ناوونیشانى (من و نەورۆز) دەنوسیت:

"منداڵ بووم، لای مەلا حسيڤه گۆجە ئەمخويند كە ئەگەيشتینه دەمى بە ھار، مامۆستا ئەيگوت بچن نەورۆزانە بيڤن. ئيمەيش بەسەر دايمانا ئەگريڤن، سا دليک و باوكمان ھەرچييان لە دەست بەتايەو ھەرچييان لە بارا بولە، يا (چەرخى) يا قرانى ھەمەشايى يا پەنابات، ئەيانداينى. ئەمانهينا، ئەويش بەشى خۆى لى ھەلەگرت، يەكى قەمەرەيىكى ئەداينى"<sup>(٢)</sup>.

#### ٤-٣ نەورۆز و شيعەگەرى:

ئە ھامى ەلى وەك با سكر، شيريني نەورۆزا نەى وەرگر توو و ھەموويەتى ھەموو رۆژيكمان ھەر نەورۆز بيٺ، نيارە ئەم ھەلوپستەى كاريگەرى قوولى ھەبوو لە سەريادكرنەو ەى نەورۆز لە لايەن شيعەو بە ھەموو دەستە و گرووپەكانيانەو، فاتمەكان لە مصر بە شۆو ەكى

(١) ژمارە (٢)، رۆژى ٢٨-٣-١٩٢٥، ل ١١.

(٢) پەرەمێرد چيى لە بارەى نەورۆزو نووسيو، ل ٥٧.

فەرمى جەژنى نەورۆزىيان دەگىرا و ئاگرىيان دەكردهو ە و ئاويان دەپژاند  
و مېرى نەورۆزىيان دادەنا<sup>(۱)</sup>، قەرامىتە كە گروپىكى شىعەى ئىسماعىلىن  
و لە سەدەى ۳/ك ۹ز دەركەوتن، نەورۆزان بەرۆرۆو دەبوون.  
سەبارەت بە گروپەكانى ئىبى شىعە، ەلەوبىيەكان يان نوصىرەكانى  
شام بە شىوەيەكى بەرفراوان يادى ئەم جەژنەيان دە كردهو ە،  
ئەبوسەعید مەيمونى تە بەرانى (م: ۴۲۶/ك ۱۰۳۵) كە يەككە بوو لە  
رئبەران و پىشەواكانى شىعە نوصەيرەكان، لە كتيبى (مجموع الأعياد)  
لە پىرۆزى و مەزنى نەورۆز دەبویت و بە بۆنە و جەژنىكى خويانى  
دەزانىت<sup>(۲)</sup>.

لەمەش گرنگتر، لە كتيبەكانى گەرە رئبەرانى شىعەى نوازە ئىمامى  
و ەك مودەسن فەرمى قەزوينى (م: ۱۰۹۱/ك ۱۶۸۰) و مەد مەد باقرى  
مەجلىسى (م: ۱۱۱۱/ك ۱۷۰۰) لە كتيبى (بحار الانوار)، رىوايەتيكە لە  
زاردە ئىمامى مەزنى شىعە جەە فەرمى صادق (م: ۱۰۵۸/ك ۷۷۴) ز  
دەگىرنەو ە كە لە بەرسقى پرسىارى يەككە لە لایەنگرانى بە ناوى (معلی  
بن خنيس) فەرموويەتى و بەپىي ئەو ئاخافتەنى، رۆژى خولقاندنى  
ئادەم و رۆژى ەاتەنەخوارەو ەى جبریل و رۆژى شكاندنى ەتەكان بە  
دەستى پىغەمبەر ئىبراھىم خەلیل و رۆژى شكاندنى ەتەكانى مەكە لە  
لایەن پىغەمبەرەو ە و رۆژى لە داىكبوونى ئىمامى ەلى و رۆژى غەبىر و

(۱) بېولە: الصياد، النوروز وأثره في الأدب العربي، ص ۱۲۱-۱۲۶، رمضان رمضان.

متولى، عيد النوروز عند الفرس وتأثيره في المجتمعات العربية، ص ۱۹۹-۲۰۱.

(۲) مجموع الأعياد، ص ۱۸۷-۱۹۲.

دەركەوتنى ئىمامى غائب... و تۆريەى رۆژ و بۆنە تاييەتەكانى شيعە،  
هەمووى لە رۆژى نەورۆز روويا ئداو<sup>(١)</sup>، لێرە بەپراشكاوى كارەگەرى  
بزائى شەعبىيەتى فارس و تەشەببوعى صفەوى بەسەر خولقاندنى ئەم  
تەرزە ئاخەفتنە بەدى دەكرێت<sup>(٢)</sup>.

#### ٤-٤- نەورۆز بۆ ماى سالتنامە و رۆژنامە:

دانى باجى ملكانە بە خىلافەى ئىسلامى لە وەرزى نەورۆزدا، گرفت و  
ناستەنگى بۆ كوێخادى و ملكداران (الدهاقين) دەهێناى كە يەو و ئەم  
كۆشەى تا سەردەمى خەلىفە (المعتضد: ٢٧٩-٢٨٩/ك ٨٩٢-٩٠٢) بە  
چارەسەر نەكرائى ماىو، خىلافە هەر لە سەرەتاو لە نەورۆزدا وەك  
رۆژىكى ئىبارىكرائى و ناسراو لای خەلىفە، باج و خىراجى لە رەعەيت  
وەردەگرت، و اتا بەر لە پێگەهيشتنى رەنج و بەروبوومى كشتوكالى و  
ئاژەلدارى بە چەند مانگى، ئەمەش گرفت و كۆشەى بۆ مولاكداران و  
جوتياران و ئاژەلداران دەناىو، لە سەردەمى ئومەوىو ە زياتر لە  
جارىك هەولدار ئەم ئاژەشە چارە سەر بكرێت<sup>(٣)</sup>، لواتر خەلىفە  
(المعز: ٢٢٢-٢٤٧/ك ٨٤٧-٨٦٢) بە جدى كارى بۆ چارەسەرى ئەم

---

(١) محمد معين، جشن نوروز، مجله جهان نو، سال اول، شماره اول، (خرداد ١٣٢٥-ش)، و پروانه: نوروز، به كوشش على بهباشى، ص ٤٩-٥٠، ٦٦٧، جشن  
هاى آب، ص ٢٤٢-٢٤٤.

(٢) جشن هاى آب، ص ٢٢٢-٢٢٦.

(٣) ابوالمعالل العسكرى، كتاب الأولل، ص ٢٧٠-٢٧٢، البيرونى، الآثار الباقية،  
ص ٢٧٤-٢٧٥.

کۆشەیه کرد و ئیبراھیم کۆپی عەباسی حەسەن (م: ٢٤٢/٨٥٨) نوسەری خەلیفە، لەمبارەووە نامیلکە (الرسالة الفردية) (؟) فی. تاخیر. النوروزی نوسی، بەلام ئەوەندە نەبرد خەلیفە بە سەریدا کۆژرا<sup>(١)</sup>. ئەمجا خەلیفە (المعتضد) نوای کۆبوونەووە و راویژکردن لەگەڵ شارەزایان و پیاوانی دەولەت، پڕیاریدا وەرگرتنی باج و خیراج نوا بخەیت بۆ رۆژی یازدە یان حەفدە حوزەیران و ئەم رۆژەش بە (النوروز المعتضدي) ناوزەد کرا<sup>(٢)</sup>.

کۆشە سالتنامە و رۆژنامە و دانانی رۆژیک بە سەرەتای سال، بەم هەنگاوێ خەلیفە چارەسەر نەکرا و مایەووە تا دەستپێکی سەردەمی سەلجوقی و سالی ٤٦٧/١٠٧٤ز سولتان جلال الدین مەلیک شاهی سەلجوقی (٤٦٥ - ٤٨٥/١٠٧٢ - ١٠٩٢ز) کۆ مەلێک زانا و ئەستێرەنا سی شارەزای هێنا و کۆیکردنەووە کە یەکیکیان شاعیر و حکیمی ناودار عومەری خەییام بوو، تا رۆژی نەورۆز بگەرێتەووە شوێنی سڕوشتیی خۆی و جێگیری بکەن تا بکریته دەستپێکی رۆژنامەری<sup>(٣)</sup>.

ئەوەی لێرە بۆ میژووی کورد گرنگە، ئەوەیە کە هەر لە نێرەمانەووە تا رۆژگاری ئەمڕۆ، لە نێو کۆ مەلکای نێهاتی و کۆ چەری کوردیدا و بەتایبەت لە کاروباری وەرزیی و جوتیاری و مەرداریدا و بەپێی

(١) ابن الأبار، أعتاب الكتاب، ١/١٥١.

(٢) الآثار الباقية، ص ٥٩ - ٦٠، تجارب الأمم، ٤/٤٩٨، الكامل في التاريخ، ٥/٥٥٩ - ٥٦٠.

(٣) الكامل في التاريخ، ٨/٢٦٥.

مەرسومى قەدىمى كوردستانى " وەك ئەحمەدى خانى دەلەت<sup>(١)</sup>، پشت بە رۆژمە يۆى نەورۆزى دەبە سترا و لە حەسابكرىنى رۆژ و مانگ و ەرزوشتدا، رۆژى نەورۆز دەكرایە تەوەر و بێنەما و بە سەرى سال دادەنرا، لە سالتنامەكەى رەنجورى (م: ١٢٢٢ك/١٨٠٧ز) ى شاعىریشدا ئاماژە بە نەورۆز دراوە<sup>(٢)</sup>، لە كوردەواریدا كە بە گوتەى پىرەم يۆر خيلكى رۆژمەلاتىيە" تا ئىستا سەرى سالى تازه يان نەورۆز و بەهار بوو و باووباپىر مان بەم ئايى نە كە خوا بە رۆژى كى موبارەكى داناو... بە جەژنيان داناو<sup>(٣)</sup>.

#### ٤-٥- رابوونى ئێرانىيەكان و بەرزپاكرىنى پلەوپايەى نەورۆز:

لە ناوەرپا ستنى سەدەى ٢ك/٩ز خيلا قەتى عەباسى و لەگەڵايدا سەرەوهرى و بالادە ستنى عەرەب، بەرە و لاواز بوون و پيووكا نەو رۆهيشت و عەرەب وەك نەتەوهرى بالاً و سەردە ستنە نەمايەو، لە بەرانبەريشتدا، وردە وردە دەسەلات كەوتە دەست مەلەتانى مەوالى- مۇسلمانى ناعەرەب- بەتايبەتى ئێرانىيەكان لە ناو ئێرانىيەكانىش فارس و دەيلەم- گيلكى و ژمارە يەك كە سايبەتیی فارس پۆ ستنى بلانديان وەرگرت و پلەوپايەى ەستياريان گرتە دەست لە وەزارەت و ديوانەكان و دامودەزگاكانى نيكەى خيلافەى عەباسى.

(١) مەم و زين، ل ٨٥-.

(٢) عبدالرقيب يوسف، مەلا عومەرى رەنجورى ى شالەبەگى، گۆڤارى رۆشنبىرى نوێ، ژمارە (١٠٧)، تەيلولى ١٩٨٥، ل ١٧١.

(٣) پىرەم يۆر چيى لەبارەى نەورۆزەو نووسيو، ل ١٢، ١٦.

نۆترو له ساڵی ١٩٤٦/ک ١٠٥٥ز بوهیهیهکان که مالباتیکی ئێرانین و له نه‌وه‌ی ده‌یله‌من، به‌غدا‌ی پایته‌ختیان گرت و ده‌ولاتی بوهیه‌یان دامه‌زراند و تا ساڵی ١٩٤٧/ک ١٠٥٥ز حوکمیان کرد.

له‌ ئاکامی ئەم ره‌وشه‌ سیاسیه‌ نوێیه‌ی خه‌لافه‌ی عه‌باسی، کورد و مه‌یله‌تانی دیی ئێرانی، به‌ره‌ به‌ره‌ بێداریبونه‌وه‌ و ده‌ستیان کرد به‌ ژواند نه‌وه‌ی که‌ له‌ پوری دێری خۆیان له‌ دابو نه‌ریتی ج‌ه‌ل‌اکی و رێپه‌سمی ئایینی و بوژاند نه‌وه‌ی فه‌ره‌نگ و روناکبیری و هونه‌رو لایه‌ن و بواره‌کانی ئه‌که‌ی ژبانی کۆمه‌لایه‌تی، هه‌ر له‌ ئاکامی ئەم بێداریبونه‌وه‌یه‌دا، کێشه‌ و ململانی که‌وته‌ نێوان عه‌ره‌ب و فارسه‌وه‌ و بزافی شه‌وبیه‌ت سه‌ری هه‌ل‌دا.

به‌بیره‌یتانه‌وه‌ و زیندووکرنه‌وه‌ی رۆژه‌ ئایینه‌یه‌ میژویه‌کانی وه‌ک نه‌ورۆز و مه‌هره‌جان و سه‌دک، په‌کێکبوو له‌ بواره‌یه‌ی که‌ بایه‌خه‌کی نۆری پێدرا و کرایه‌ مه‌یامه‌یه‌کی به‌رچاوی خۆده‌ره‌یتان و شانازیکردنی ئێرانیه‌کان به‌ شارستانیه‌ت و رابردووی پێ سه‌روه‌ریی خۆیان و نه‌و رۆژانه‌ وه‌ک نا‌سنامه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یه‌یان لێهات و خه‌لکی به‌چری و به‌ جۆش و خه‌وشه‌وه‌ سالانه‌ یانیه‌یان ده‌کرده‌وه‌، بگه‌ر نه‌ورۆز له‌ قه‌باره‌ی سروس‌تی خۆی بڕایه‌ ده‌ره‌وه‌ و گه‌لێک دیارده‌ی گه‌ردوونی و سروشتی وه‌ک زیادکردن و که‌مکردن و هه‌لا‌چوون و دا‌چوونی رو‌باری ن‌یل و ب‌ل‌اویو نه‌وه‌ی ده‌رد و په‌تا و نه‌خۆشی و به‌رپا‌بوونی شه‌پو شۆپو که‌وتنه‌وه‌ی گرانی و قاتوقه‌ی ... به‌ شیوه‌یه‌ک له‌ شیوه‌کان په‌یوه‌ست

كران بە نەورۆزەو<sup>(١)</sup>، بەلكو هەرچى داهێنان و دەستكەوتى زانستىيى مەرفاىيەتى هەيە لە بوارەكانى ژيانى مەدەنيەت و شارستانىيەتدا دەدرانە پال جەمشيدى پيشدادى<sup>(٢)</sup>.

لەمەيش زياتر، وا پلۆبوووەو ە نەورۆز يەكەم رۆژى كات و بوونە و خودا لەورۆژەدا روناكىيى خولقا ندوو و خۆر و مانگ و ئەستێرە هەسارەكانى بزواندوو و گەردوونيش دەستى كردوو بە خولانەو و هەر لەورۆژەشدا، خودا پيڤەمبەر هوى بۆ گەلى عاد و صالحى بۆ گەلى (ئەمۇد) ناردوو، ئەمانە و چەندىن روداوى مێژوويى گەنگ و كاريگەر<sup>(٣)</sup>. ساخكردنەوى يادى نەورۆز لەنيو زۆربەي خەلكى بە ئيرانى و غەيرە ئيرانيەو، هەندە برەوى سەند و ئاھەنگگيران لەورۆژەدا هەندە لە جەم چين و تويزەكانى كۆمەل بەريلاو بوو و هاوتەريپ رەفتار و كارى لاسارى و سەركيشيى وا ئەنجام دەدرا كە لە گەل گيان و جەوھەرى ئاييىنى ئيسلام نەدەگونجا، بۆ ئەوونە سائيكيان نەورۆز كەوتبوو مانگى رەمەزانەو، كەچى كەسانى وا هەبوون سايان نەكردەو لەوى تا بەرەبەيان مەي بخۆنەو<sup>(٤)</sup>.

(١) الآثار الباقية، ص ٢٨٠-٢٨٢، نواب المخطوطات، ٥٥/٢-٥٦.

(٢) الفردوسي، الشاهنامه، ص ٢١-٢٢، حمدالله مستوفي، تاريخ گزيده، ص ٧٥. و بېرولنە: نوروز، بە كوشش على مېياشى، ص ٧٤-٧٥.

(٣) الآثار الباقية، ص ٢١٦، ابو هلال العسكري، الأوائل، ص ٤١٢، النويري، نهاية الأرب، ١/١٧٥، المقرئ، الخط المقيز، ٢/٢٣-٢٤. و بېرولنە: القزويني، عجائب المخلوقات، ص ٧٧.

(٤) ليوالفرج الاصفهاني، الأغاني، ١٩/٢٤٦، ٢٦٥.



له ئاست ئەم رهوش و دیاردە یه، خه‌لکانی ئێندار و پێگیر به ئیسلامه‌وه، کاردانه‌وه‌یان هه‌بوو و هه‌لۆیستیان وه‌رگرت و بۆ نه‌وه‌ی پرشنکی شیرک و کوفریان به‌رنه‌که‌وێت و تا به‌کرده‌وه بیه‌سه‌لمیئن که ئه‌وان جیاوازن له‌گه‌ڵ که‌سانی لادهر و گومرا و هیج پابه‌ندیکیان به‌و جه‌ژنه‌وه نیه، نه‌ورۆژه له‌ مالایک یان له‌ مزگه‌وت گرده‌به‌وونه‌وه و به‌رۆژوو ده‌ بوون و خۆ یان به‌ خویند نه‌وه‌ی قورئان و نوێژکردن و پارانه‌وه خه‌ریک ده‌کرد<sup>(١)</sup>، هه‌روه‌ها (ابن الرومی: م ٢٨٣/ک ٨٩٦) ئاماژه به‌ به‌پێوه‌بوونی رۆژی نه‌ورۆژ ده‌کات:

صَبْحَةُ النَّورُوزِ فِي الْأَحَدِ... غَلَّ عَنْكَ الصَّوْمُ كُلُّ يَدٍ...  
فَصَبَّاحُ الْفَطْرِ مَوْعِدُنَا... بِصَبَّوحِ كَامِلِ الْعُدَدِ<sup>(٢)</sup>...

به‌رۆژوو بوون له‌ هه‌ردوو جه‌ژنی نه‌ورۆژ و میهره‌جاندا، بووه پرسیتکی فیهی و له‌ نێوان فه‌قیه و شه‌رع‌زاناندا مشتومپی لێکه‌وته‌وه و نه‌و پرسیاره‌ که‌ لاله‌ بوو که‌ ناوبه‌ناو گه‌فتوگۆی له‌مه‌ر ده‌کرا، ئایه‌ هه‌لاکه‌ یان هه‌رامه‌؟<sup>(٣)</sup>.

له‌ راستیدا زۆریه‌ یان وای بۆ ده‌چن که‌ رۆژوو گرتن له‌ دوو رۆژه‌دا ناپه‌وا و نابه‌جێیه‌ و به‌ده‌ره‌ له‌ ئیسلام، به‌لکو بیدعه‌ یه‌کی مه‌ژنه‌<sup>(٤)</sup>.

(١) ابن وضاح القرطبي، البدع والنهي عنها، ص ٤٢، الحكيم الترمذي، نواصر الأصول في أحاديث الرسول، ص ١٦٥، البيهقي، شعب الإيمان، ٢/٤٢٥، الخطيب البغدادي، تاريخ بغداد، ٩/٤٩٧.

(٢) ديوان ابن الرومي، ص ١٤٢٥.

(٣) "مَا قَالُوا فِي صَوْمِ النَّيُّوزِ"، مصنف ابن أبي شيبة، ٢/٣٤٣.

(٤) البدع والنهي عنها، ص ٤٢.

چونكە پەيوەستە بە ميللەتانی عەجەم۔ ناعەرەب و بە حیسابی عەرەب  
نەناسراون، ئەنەسی كۆپی مالک (م: ٧١٢/ك) و حە سەنى بە صری  
(م: ١١٠/ك ٧٢٨) بەرۆژووپیون لەو نوورۆژە یان بەباش نەزانپوه و  
چونكە تاییەتن بە گەلانی ناعەرەب۔ عەجەم<sup>(١)</sup>، لەم بارەپەو (ابن تیمیة:  
م ٧٢٨/ك ١٣٢٨) ئەم ئاخافتنە (ع بدالله بن ع حرو بن ال عاص)  
دەگێژیتەو: ئەو كەسەى چار لە عەجەمکان بکات و ئەوەى ئەوان لە  
نەورۆز و میهرەجان دەیکەن بیکات، ئەوا لە رۆژی قیامەتدا لە گەلایاندا  
حەشر دەکریت<sup>(٢)</sup>.

وەلى ھاوکات زانیانی واش هەبوون بەگە ندىان کربووه و بگره به  
جۆریك لە خوداپەرستی و خۆبەدوورگرتن لە کار و کردەوێ خراب و  
ناشەرعییان داناوه و یەكێك بە ناوی (محمد بن الفخار الجذامي) (م: ٧٢٢  
ك/١٣٢٢) لەمبارەو ەكتیپی (الفصل المنتضىء المهنوز فی الرد علی من  
أنكر صیام النیروز)ی داناوه و بۆ خۆپاریزی، پە سەندی بەرۆژووپیونی  
نەورۆزی کربووه<sup>(٣)</sup>.

هەر لەمیانەى رەتکردنەوێ نەورۆزدا، نو سەرئە حەمدى كۆپی  
حوسینی هەمەدانی ناودار بە (بدیع الزمان: م ٣٩٨/ك ١٠٠٨) كە هەرچەند  
بەخۆی ئێرانیە، وەلى بە لایەنگریكى سەر سەختی عەرەب و ئوسلام  
ناسراوه و دەبیئت یادكردنەوێ جەژنەكانى سەدە۔ سەدك (السدق) و

(١) مصنف ابن أبي شيبة، ٣٤٣/٢.

(٢) الفتاوى الكبرى، دار المعرفة، ٤٧٨/٢.

(٣) ابن فرحون، الديباج المنهوب، ٣٠٤/١.

نەوروژ و میهرەگان، تەواو پەست و نیکە رانی کردبێت، بۆیە کاردانەو وە  
هەبوو و سەرکۆنە و ئەو کەسانە دەکاتە کە لەو سێ چەژنەدا، ئاھەنگ  
دەگێڕن و ئاگر دەکەن و دەلیت ئەوانە گومرا و سەرلێشیواون و لەو  
دنیا ش ژوان و بیداریان لەگەڵ ئاگر دەبێت<sup>(۱)</sup>.

#### ۴-۶- تۆمارکردنی میژووی نەوروژ:

بوارێکی ئێکە بایە خدان بە نەوروژ لە سەردەمی را بوونی  
ئێرانیکان، بریتی بوو لەو وە کە بە هەموو رێکایە کە بۆ تۆمارکردنی  
میژووی چەژنەکانی نەوروژ و میهرەگان و بۆنە میللیەکانی دی بکریت،  
ئەو وەبوو چەندین کتیب و ناملیکە سەبارەت بە میژوو و بێرەتی نەوروژ  
نووسران تا بایەخ و پیرۆزی و سوودی دەربخریت، وە لێ مخاڵین  
سەرلەبەری ئەم کتیب و نامیلکانە فەوتاون:

- زانیو بن شاهویه (سەدە ۳/ک ۹/ن)، کتاب علة أعياد الفرس<sup>(۲)</sup>.
- علي بن مهدي الكسروي (سەدە ۳/ک ۹/ن)، کتاب الأعياد والنواير.
- علي بن هارون المنجم (م: ۳۵۲/ک ۹۶۲/ن)، کتاب النوروز والمهرجان<sup>(۳)</sup>.
- حمزة الأصفهاني (م: ۳۶۰/ک ۹۷۱/ن)، رسالة الأشرار السائرة في المنيروز  
والمهرجان<sup>(۴)</sup>.

(۱) الثعالبي، يتيمة الدهر، ۴/ ۳۰۴.

(۲) الآثار الباقية، ص ۷۸، ۲۷۳.

(۳) ابن النديم، الفهرست، ص ۱۷۸.

(۴) الآثار الباقية، ص ۵۹، ۸۹.

- علي بن حمزة الأصفهاني (م: ٢٧٥/ك/٩٨٥ز)، كتاب أعياد الفرس<sup>(١)</sup>.
- الصاحب إسماعيل بن عباد (م: ٢٨٥/ك/٩٩٥ز)، كتاب الأعياد وفضائل  
النيروز<sup>(٢)</sup>.
- نصر بن عامر بن وهب السنجاري، كتاب ما روي في يوم النيروز<sup>(٣)</sup>.

---

(١) النويري، نهاية الأرب، ١/١٧٥. وبيولته: الزركلي، الأعلام، ٤/٢٨٢.

(٢) الفهرست، ص ١٩٤.

(٣) النجاشي، الرجال، ص ٤٢٨.

به‌شی پیئنجەم

رێچەسمی یادکرنەوه‌ی جه‌ژنی نه‌ورۆز له  
کوردستان

## ٥-١- نەورۆز لە يادەو ەرى كورد دا:

نەورۆز ەك بۆنەىەكى سروشتى و جفاكى، بە پتەوى و رەگداكتاوى لە كۆمەلگای كوردى مليەو، وێپای ئەو ەى كۆمەلگاكە لە ەموو رووبەكەو ە بوو ەيسلامى و رێپرەسم و پرەنسىپ و دابونەرىتى ئايىنى ەيسلام گشت ەوارەكانى ژيانى تەنبيەو ە و ەژمونى تەواوى خۆى سەپاند، كەچى نەبوو ە مليەى ئەو ەى ناوى پرشنگدارى نەورۆز لەبەين بچيەت و ئەم رۆژە پيرۆزە لە ياد و خەيالانى تاكى كورد رەش ببێتەو، ەرجەند بنەما ئايىنى و ئەفسانەيبەكانى كالبونەو ە و تەنها ەك يانگارىەكى دلخۆشكەرى باب و باپيران خۆى پاراست، نووريش نە توێژى نينداران دريغيان نەكردبێت لە رەتكردنەو ەى يادكردنەو ەى نەورۆز و دانانى بە بیدعە و گومراپوون، لە دەمێكدا دەيان بۆنە و جەژن و دابونەرىتى جفاكییى دى بە يەكجارى بنەپرگران و شوینەوارێكى وایان نەمايەو ە.

بێگومان نەورۆز لە نيزەمانەو ە، لە لای كوردى سەرچەم ناوچەكانى كوردستان بە رەو ەند و نيزهاتى و شارەشينەو ە، رۆژێكى نا سراو لەبەرئەكراو بوو و كوردى وا ەبوو ناوى نەورۆزى لە مندالى دەنا<sup>(١)</sup> يان مێژووى رووداويان پى نيارى دەکرد<sup>(٢)</sup>، لەمبارەيەو ە شاعير حارسى

---

(١) دفتر تحرير مفصل وإجمال ولاية أربيل لسنة ١٩٤٩هـ/١٥٤٢م، ترجمة د. خليل علي.

مراد (أربيل: ٢٠١٥)، ص ٥٩. و بولنه: توگست ژابا (١٨٠١-١٨٩٤)، فهرهنگى

كوردى- فهرهنگسى، ليريناند يوستى سالى ١٨٧٩بلاوى كرتوتەو ە، وەرگيرپنى

پيشەكى د. نەجاتى ەبولا، ئەكاسيميای كوردى (هولير: ٢٠١٠)، ل ٤٦١.

بە ئایەتی دەلیلیت تۆ رۆژی تەواو پاش نەورۆز- سالی ۱۷۵۹ز- لە دانانی  
چیرۆکی (لە یلا و مەجنون) بوومەووە:

نەه رۆژ تەمام پاشی نەورۆز

مەنقووش من کر بگین پیرۆز<sup>(۱)</sup>.

هەر وەها میللهتی کورد دەیزانی که "پۆژیکە خودا ئەم جیهانی تیا  
بروست کردووە... و سال ئەگەر پۆژ تەو و سەرلەنوی زەوی زیخندوو  
ئەبێ تەو، درەخت و گیای ئەبووژ تەو، هەولییکی تازه ئەکەوژ تە  
ناوەو. ئیخسان که هەناسە هەلده کیشتی، تی دەگا کەوا گیانی تازه  
ئەبێ تەو"<sup>(۲)</sup>، مەرداران و جوتیارانی وەک پەند و قەسە نەستەق  
دەیانگوت "نەورۆز عەجیب رۆز- رۆژ"<sup>(۳)</sup>.

لە سەرەتای سەدەی بیستەمەووەش، راپەرینهکە کاهەنی ئاسنگەر  
و زالبوونی بەسەر زوحاکی خوینەرپژ و ستەمکاردا، لە پال داستانێ مەم و  
زینی خانی دا، وەک هیای سەرکەوتن و جە ئەنکی رزگاری و  
سەرفرازی، لە لایەن روناکییرانی کورد و رێبەزانی بزانی ئازادیخوازی  
کوردەووە خراپەگەر، بۆ هاندانی گەل و بزواندنێ هەستی نەتەواپەتی

---

(۱) منظومە تاریخ هکاری (بە شیعەر و بە فارسی نوسراوە)، محەمەد علی  
قەرەداغی، بوژاندنەووەی میژوی زانیانی کورد لە رێگای دەستخەتەکانیانەووە  
... ۲۵۱/۶.

(۲) لە یلا و مەجنون، بەرە فکرن: تەحسین ئیبراهیم ئۆسکی، دەزگای سپیرپۆز  
(هۆک: ۲۰۰۴)، ل ۴۲.

(۳) پیرەمێرد چیی لە بارە ی نەورۆزەووە نووسیوە، ل ۵۸.

(۴) گۆڤاری ژین، ژمارە (۷)، ئیستەنبول: ۲۷ کانوون ثانی ۱۳۳۵هـ، ل ۷.

لاوانى خويىنگەرمى كورد و جۇشدانى خەبات لە پيڤا و سەرخۆبوون<sup>(۱)</sup> و شېخ سەعیدى پيران و سەركردەكانى شۆرشەكى سالى ۱۹۲۵ يىش بە تەما بوون رۆزى نەورۇز بگە نە دە ستېيىكى بەرپاكرىنى شۆرش و بەرخودان. وەلى گرفت و ئاستەنگ لەو دەپە كە دەنگو باس و زانپارى دەر بارەى رۆپە سەكانى نەورۇزى كوردستان يەكجار كە مە و سەرچاوەكان شتيكى وەها يان تپدا نە و لەمپووە وە تەپيىزى دەستكورتىن و زۆربەى مەوال و زانپارىەكان تايبەتن بە شارە ئاپۆرە و ئاوەدانەكانى وەك بەغدا<sup>(۲)</sup> و موصل<sup>(۳)</sup> و ئەسپەهان<sup>(۴)</sup>.

مخابن مير شەرەفخانى بەدليسى و مەلا مەحمودى بايەزىدى و مېژوونوسانى نيكەى كورد، خويان لە باسكرىنى نەورۇزى كوردەوارى بوارنوو، شاعيرانى كوردىش نەورۇزيان تەنها وەك رۆزىكى پى خوشى و شادى داناو و ساتى دەركەوتنى ئلبەريان بە نەورۇز چوواندوو و ئيمە ناتوانين زانپارىيىكى ئەوتق لە شيعرەكانيان بە دەست بخەين، بۆيە ئەو مەوالانەى و لە بەردەست دان زۆر كورت و سەپيىين و تەنها بە شى ئەو دەكەن كە بليين رۆزى نەورۇز بەردەوام بەها و پيرۆزىي خۆى پاراستوو. پيرەميرد لە ژمارە (۵۶۰)ى پۆژنامەى (ژين) كە رۆزى (۳ى

---

(۱) جوردي غورغاس، الحركة الكردية التركية في المنفى، ترجمة: جورج البطل، ص ۲۱۱-۲۱۲.

(۲) نشور للمحاضرة، ۱/ ۲۹۳-۲۹۴.

(۳) الكامل في التاريخ، ۵/ ۶۸۶، نهاية الأرب، ۲۲/ ۲۴۰.

(۴) برونه: ابن حوقل، صورة الأرض، ص ۳۱۰، الآثار الباقية، ص ۲۹۰.



مارتى ۱۹۲۹) دەر چوو، لە ژێر ناوونى شانى "نەورۆزى ئى عە چىيە؟  
"دەنوسىت:

"ئەو تى من ەم و گويم روواو و بەلکوو ئەو تى سليمانى دانراو،  
بەهاران كە وتيان نەورۆزە، يەنى سەرى سالى تازەيە، ئيمە سەيرانمان  
كردوو، نەورۆزانەمان بۆ نووسراو و ئەو تيش ئەم شارى سليمانى يە  
ەيە، مونسە بەتيكمان لەگەل ئيران دا نەبو، بە فارسي ەر "كوردى  
پدەرسوختە" بوو، وەك تورك پييان ئەوتين "اكراد بدنهاد".

پار، بە ئيجتihad و ئيجادى موبير شورطەى پيشوو، سوونى مەعناييك  
خرايە ناو ەو، مەنى نەورۆز كرا"<sup>(۱)</sup>.

لە كاتيكدا خەليفە و شاهان و ميران و رليە داران، رۆزى نەورۆزيان  
دەقۆستەو ە بۆ گيرفان پركردن و وەرگرتنى نايابترين بيارى، مەواليە  
ئيرانىەكان، بە ئاهەنگگيران و سازدانى كۆپى بيلان و گورانى، خوشى و  
ئاسودەيى خويان دەردەبپى.

دەكرىت بليين لە جەژنى نەورۆزدا ئەم چالاكيانە ئەنجام دەدران:

- ئاگر كرسنەو ە لە ئتوارەى نەورۆز.

- رووكرسنە دەشتودەر بۆ گەشت و سەيران.

- گيرانى شايى و بيلان.

- ريكخستنى چالاكيى رۆشنبيري و پيشبپكى.

---

(۱) پيرەميرد چيى لەبارەى نەورۆزەو نووسيو، ل. ۱۵.

## ٥-٢- ئاگرکردنەو ە و ئاو پێژاندن:

وەك ئاشكرايە ئاگرکردنەو ە لە دىوارەى رۆژى بەر لە نەورۆز، تا رۆژگارى ئەمپۆش زەقترين و ديارترين جەقەنگ و نيشانەى راگەياندنەى نەورۆزى كوردستانە، لە ئافىستاش دا ئاگر بەها و پاىەى خۆى ەيە و لە توخمەكانى دى: خاك و ئاو و ەوا گرنگترە<sup>(١)</sup>، ئەم نەرىتە تا بىت و سال بە سال بەرفراوانتر دەبىت و لە ەموو ئاوەدانىيەك و لە ئاوەرەيى و لە ەەر جىگايىك كوردى لى ەبىت، ەەر چۆنىك بىت لە شوپىنىكى پلند ئاگر دەكرىتەو ە و بە ەيمەى سەرگەوتن و سەرفرازى و دەربى دىلخۆشى و شامەنى دادەنرىت.

لەگەل سەرەلەدان و گەشەسەندنى بزاڤى رزگاربخوازيى كوردپشدا، روخسار و ئاوەپۆكىكى تەواو نەتەوەيى وەرگرت و بوو جىگاي فەخر و شانازى و سەبۆلىكى ەەرەبىارى ناسنامەى كوردپەتى.

لەم سالانەى نوایەشدا، قابىكى فەرمى وەرگرتوو و حكومەتى ەرمى كوردستان لە ئاستىكى بالا و لە شوپىنىكى تەرخانكراودا، ئەم ئاگرە دەكاتەو ە و چەند رۆژىكىشى كرىووەتە پشوو.

سەبارەت بە سەردەمانى ئىسلامى و سەدەكانى ئاوەپراست، لە سەرچاوە مێژوويەكان و لە ديوانى شاعيراندا، بەلگە گەلىك ەن دەيسەلمىنن كە ەەر لەم مێژە لە دەمەو دىوارەى نەورۆزدا، ئاگر كراوەتەو ە و موژدە و مزگىنىي پراڤەو ەى سەرماسۆلە و ەاتنى بە ەار راگەمىندراو ە كە لايەنى كەم دەگەرىتەو ە بۆ سەدەى ٢/٩، ەاو كات

(١) رەزا دەشتى، نەورۆز و بۆنەكان، ل ١٣٢-١٣٣.

له‌گه‌ڵ رابوونی ئێرانییه‌کان، به‌لام گرفت له‌وه دایه که سه‌رچاوه‌کان - وه‌ک ئاماژه‌ی پێدرا - ته‌نها له‌ ئاگرکردنه‌وه‌ی شاره‌ گه‌وره‌کانی وه‌ک به‌غدا و قاهیره ده‌بوین<sup>(١)</sup>.

له‌ سالی ٢٨٤ه‌/٨٩٧ز و به‌ دوو رۆژ به‌ر له‌ نه‌ورۆز، خه‌لیفه‌ (المعتضد)، له‌ په‌یامێکدا کردنه‌وه‌ی ئاگری نه‌ورۆز و ئاو پێژاندنی له‌ بازاره‌کان قه‌ده‌غه‌کرد، به‌لام له‌ ته‌جاسی پێداگیری و فشاری خه‌لکی، هه‌ر زوو له‌م بېیاره‌ پاشگه‌ز بووه‌وه و بۆ رۆژی بولی، واتا رۆژێک به‌ر له‌ نه‌ورۆز و ئیواره‌ی نه‌و رۆژه‌ی که‌ ئاگره‌که ده‌کریته‌وه، رێگا‌را ئاگر بکریته‌وه و ئاهه‌نگ بگێڕی و خه‌لکیش به‌م کاره‌ رابوون<sup>(٢)</sup>.

هه‌روه‌ها نه‌ورۆزی سالی ٣٢٨ه‌/٩٤٠ز ده‌که‌وته رۆژی دووه‌می مانگی ره‌مه‌زانه‌وه<sup>(٣)</sup>، خه‌لکی له‌ ترسی ئه‌وه‌ی نه‌بادا ده‌سه‌لاتداران نه‌می‌ن له‌ رۆژانی ره‌مه‌زان دا ئاگر بکریته‌وه، پێشوه‌خت ئاگریان کرده‌وه و ئاویان رۆژاند، سه‌ره‌تا چینی تاییه‌ت (الخاصة) و نه‌وجا چینی گه‌شتی<sup>(٤)</sup> و له‌ ئاخافتنی قازی ته‌نوخ‌ی (م: ٢٨٤ه‌/٩٩٤ز) ده‌رده‌که‌ویته‌ که‌ وایه‌ به‌غدا به‌ شیوه‌یه‌کی به‌رچاوه‌ نه‌ورۆزان ئاگر ده‌کریه‌وه و مۆم و چرا پێده‌کران و پا‌رده‌یه‌کی زۆر خه‌رج ده‌کرا<sup>(٥)</sup>.

(١) الخطط المقریبة، ٢/٣٥.

(٢) تاریخ الطبری، ١٠/٥٣.

(٣) رۆژی دووه‌می ره‌مه‌زانی سالی ٣٢٨ه‌ به‌رانبه‌ر رۆژی ١١ - ٦ - ٩٤٠ز لیبیه و ئه‌م رۆژه نه‌ورۆزه وه‌ک باسکرا به‌ (النوروز المعتضدی) ده‌ناسرا.

(٤) الصولې، أخبار الراضي، ص ١٤٢.

(٥) منشور المحاضرة، ١/٢٩٣-٢٩٤.

هەروەها ئاگری نەوروژی شارۆچکە ی کلوازی خۆر هەلاتی بە غداش  
بە ناویانگ بوو<sup>(۱)</sup>، جاری واش هەبوو ئاگر کرێنەو وە کە ئازاوە ی بە نوودا  
دەهات<sup>(۲)</sup>.

نوای لە ناو چوونی خێلا فە ی عەبا سی، پ یزانین دەر بارە ی ئاگری  
نەوروژ کەم دە بیژتەو، هەروەها پاسکردن و یادی ئەم ئاگرە لە  
بەر هەمی شاعیران وە ک پیژ شوو نامیژ یّت، هەر چەند بە لا گەکان و  
ئامارەکان بایی ئەو هەن کە پیژین جەژنی نەوروژ لە و سەردەمانەش و  
لە لا یەن هەموو دە لێت و میرز شینەکانەو هەرزێ خندوو بوو و یاد  
کراوەتەو<sup>(۳)</sup>.

ئاو پرژاندن بڕگە یەکی نیکە ی بنە پەتی ی جەژنی نەوروژ بوو کە بۆ  
بە یانیی شەوی نەوروژ ئەنجام دە درا و ئا هەنگی پڕەکان ئاویان بە سەر  
خۆ یان و هاتو چۆکە ران و شورتە ی دەو لێ تدا دە کرد و جاریک یان  
زمانە وانی ناسراو (ابو القاسم الزجاجی: م ۳۲۷/ک ۹۴۸) ز) پەرگە وت.

دەریارە ی بنە چە و پاساوی ئاو پرژاندن، لە راستیدا بە رسفیکی وا  
نیە جیگای قەناعەت بیّت و رەنگە لە بەر ئەو ی رێ پەرە سمیکی کۆنە و  
زادە ی سەردەمی ئەفسانەییە، هۆ کارە راستە قینە کە ی بە نە زانراوی  
بە یینی تەو، میژوونوسان هەر لە خۆیانەو و لیکدانەو یان بۆ کرێو و  
بۆ چوونی جیاوازیان دە رپرێو، دە لێن خە لکە کە بە هۆی ئاگرە کەو

(۱) البیرونی، الآثار الباقية، ص ۲۷۰.

(۲) مسکویه، تجارب الأمم، ۶/ ۲۸۸.

(۳) جشن های آب، ص ۲۵۲، الصیاد، النوروز و اثره، ص ۵۷-۶۵.

دوو کەل و رەژوو یان لێ ئالاو و ئەم ئاو پڕژاند نە وەك خۆشوشتن و  
خۆخاوی ئنكر نەووە بوو، یان وەك رۆپەرە سمیكى ئایینی بوو تا باران  
بیاریت، سەرەپای گەڕاندنەووەی بۆ چەند رووداویكى ئەفسانەیی<sup>(۱)</sup>.  
لە لایەكى نیکەو، لە شیعری چەند شاعیریكد، دەر دەكەوێت كە  
ئەكر كردهو و ئاو پڕژاندن، نوو مەرجی سەرەكى و نوو نیشانەى  
تایبەتى نەوروژ بوون و هەردە بوو ئەنجام بدرێن، شاعیریك بە  
ناوی (المعوج) دەلیت:

كَيْفَ ابْتِهَاجَكَ بِالنُّورِ يَا سَكْنِي؟

..... وَكُلُّ مَا فِيهِ يَحْكِينِي وَأَحْكِيهِ!

فَنَارِهِ كَلْهَيْبِ النَّارِ فِي كَيْدِي! ...

..... وَمَاؤُهُ كَتَوَالِي نَمْعَتِي فِيهِ!

شاعیریكى دی دەلیت:

نُورُزَ النَّاسِ وَنُورُزَ ... تْ، لَكِنْ بِدَمْعِي!

وَنُكَّتْ نَارَهُمْ، وَالنَّارُ ... رَمَا بَيْنَ ضُلُوعِي!

یەكێكى دی دەلیت:

وَلَمَّا أَتَى النُّورُوزَ يَا غَايَةَ الْمُنَى

..... وَأَنْتَ عَلَى الْأَعْرَاضِ وَالْهَجَرِ وَالصَّنَدِ

بَعَثْتُ بِنَارِ الشُّوقِ لَيْلًا إِلَى الْحِشَا

..... فَتُورُزْتُ صُبْحًا بِالدَّمْعِ عَلَى الْخَدِّ<sup>(۲)</sup>.

(۱) الجاحظ، المحاسن والأضداد، ص ۲۷۹، لبو هلال العسكري، الأوائل، ص ۴۱۲،

البیرونی، الآثار الباقية، ص ۲۷۴-۲۷۵.

سەبارەت بە ئاگری نەوروژی کوردستان، نە لە مەم وزینی خانی و نە لە شیعری شاعیران و نە لە دە قە میژووییەکاندا، بەلگە یە کمان دەست نەکەوت بە راشکاوی باس لەم رۆپە سمە بکات، دیارە پاش سەدە ١١/ک و کۆتاهاتنی سەرورەری و بالادە ستیی ئیڕازیەکان لە فارس و دەیلەم و کورد و هاتنی تورکە سەلجوقیەکان، رۆپە سمی ئاگرکردنەووە بەرەبەرە کەمیۆتەووە و بەرەو پرا نەووە چووە، نەووە نەووە هەیه مەلای جەزیری (م: ١٦٤٠/ن)، ئاگری نووتویی دڵ و سینەیی بە ئاگری نەوروژ چوواندووە:

ئەف نار و سیقالا دلە      دائیم ل وی قالا دلە

نەوروژ و سەرسالا دلە      وەقتی هلیتن ئەو سیراج<sup>(١)</sup>.

هەرەو هە شاعیریکی موصلی بە ناوی ئەبویە عقوب ئی سحاقی کۆپی مەروان (م: ٦٣٤/ک/١٢٣٦ن)<sup>(٢)</sup> لە ئاگری کوردان دەنویت و روون نیە ئایا ئەم ئاگر کردنەووە یە یان وە ک نەریتیکی تایبەت و پەیوەندیدار بە جەژنی نەوروژەووە بووە و لە چوارچیۆەیی پیرۆز راگرتنی ئاگرەووە بووە؟ یان تەنھا لە بەر سەرماو سۆلە و بۆ خۆگەرمکردنەووە و روناککردنەووە کربوووانەتەووە، شاعیر شیعەرەکی تایبەت بە (نار الأکراد) داناووە، بەلام تەنھا ئەم نوو بەیتەیی تۆمارکراوە:

---

(١) النويري، نهاية الأرب، ١/١٧٦-١٧٧، الخطط المقرينية، ٢/٣٧.

(٢) دیوانا مەلایی جەزیری، ل ١١٢.

(٣) ئەم شاعیرە لە گەمارۆ گەرەگەیی هەولێر سالی ٦٣٤/ک/١٢٣٦ز بە دەستی مەغول کوژدا.

قد كانت النار اذا أوقدت... في الليل لثرتاح إليها النفوس...  
فالיום قد صارا يراها الفتى فينثني عنها بوجه عيوس<sup>(١)</sup>.

له نوو به‌یتە شیعرێ دیدا، زیاتر له‌وه نلنیا مان ده‌کاته‌وه که  
ناگره‌که تایبەت بووه به‌ کوردان و له‌ ده‌ریه‌ نده‌کانا کربوویانه‌ ته‌وه و  
خه‌لکیان چه‌واشه‌کردوه که گولیە له‌ ترساندا ده‌یکه‌ نه‌وه، به‌لام وه‌ک  
شاعیر ده‌لێت وه‌ک نه‌وه‌ی بێژی که‌س ناگای له‌ کوردان نییه و ترس  
له‌وه‌دایه که درۆ بکەن و نه‌و رووداوه‌ش سه‌یره که راستیه‌که‌ی ئافا ته‌  
بۆ کۆچه‌ری و شارنشینەکان:

کم أوقد الأكراد في الدربند نارهم... من خوفهم كدنيا من غير ما خبر  
والخوف أن يكذبوا فأعجب لحالته... في صدقها آفة للبدو والحضر<sup>(٢)</sup>.

ناگری نه‌ورۆز پاش نزیکه‌ی هه‌زار سال خامۆشی، پیره‌می‌ردی شاعیر  
له‌ سییه‌کانی سه‌ده‌ی رابردوو هه‌لی کرده‌وه و رۆپه‌سمیکی بنه‌په‌تی و  
نێرینی نه‌ورۆزی هه‌تیایه‌وه یانمان، نه‌وه‌ش "به‌ یادی گیانی پاکی باوک و  
باپیر"<sup>(٣)</sup> و زیندووکردنه‌وه‌ی "عه‌نه‌نه و پیشه‌ییکی باووباپیرمان"<sup>(٤)</sup>.  
له‌ یۆنه‌ پێویسته نه‌وه‌ش به‌ لێین که چه‌ شنه‌ که سانیك، هه‌رگیز  
هه‌لۆیستیان باش نه‌بووه و میانپه‌یش نه‌بووه له‌ ئاست هه‌ر یۆنه و

(١) ابن الشعار، قلائد الجمان، ٣٦٥/٢.

(٢) قلائد الجمان، ٣٦٥/١. ئەم بڕگانه‌م له‌ کتێبیکی خۆم (کۆمه‌لگای کوردەواری له‌ سه‌ده‌کانی ناوه‌رێست، ل. ٢٠٤-٢٠٥) وه‌رگرتوه‌.

(٣) رۆژنامه‌ی ژبان، ژماره‌ (٤٣٣)، ٢ی تازاری ١٩٣٥، ل. ٤. بڕوانه: پیره‌می‌رد چیی  
له‌ باره‌ی نه‌ورۆزه‌وه نووسیوه، ل. ١٨.

(٤) پیره‌می‌رد چیی له‌ باره‌ی نه‌ورۆزه‌وه نووسیوه، ل. ٣٥، ٥٨.

د يارده و رەف تارىكى كۆمەلايهتى، نه گەر تهواو له گەل جوهر و  
پرزسيپهكانى ناين يەك نهگروتهوه، چ جاي نهو بۆناهي وا بۆنى  
مەجو سيات و ئاگرپەر ستييان لييت و گو مانى لادان و لريگا  
دەرچوونيان ليتكرئت، رەنگه ئەم هەلوێستەيان هۆكارىكى سەرەكی  
بنه بركردنى ئاگرکردنهوه بووييت له كوردستان.

ئيمه هەرچەند له مبارهيهوه بەلگه يەكى وامان له بەرده ست ذيه،  
بەلام نهگەر ئاگادارى نهوه بين كه له سەردەمى نوێ و له ذيوه  
يەكەمى سەدهى بيستدا، به گوتهى پيرەم يۆدى نەمر كه سانيكى "بى  
ناموس و زۆلى بەرو" چييان پى كرد و به سيخوپ و پياوى ئينگليز و  
ئاگرپەرست تاوانباريان كرد<sup>(١)</sup>، دەبييت بپرسين ئەدى له سەردەمانى  
پيشوتردا چۆن سەردەرييان له ئاست ئەم پرسەدا كرسبييت؟.

پيرەم يۆد لەميا نهى هات نه دەنگ و بەرپەر چدانهوهى نهو ته رزه  
كه سانه دا، له ژماره (٥٦٠)ى پۆژنامەى (ژين)دا، كه رۆژى (٢)ى مارتى  
١٩٢٩) دەرچووه، دەنوسيت: "با دين و ناينى ئاتەشپەرستيش له  
پيشدا بووبى، تووخوا ئيستا دەورىكى وليه ئينسان ئاگرپەرستى!!  
ئاگروك كه من خۆم بيكه مەوه و بيكوژنمەوه و بمسووتيني و زەرەرم لى  
بدا، چۆن ئەپيەرستم. ئەوانه كەرن كه نيسبەتى ئاتەشپەرستى به ئيمه  
ئەدەن"<sup>(٢)</sup>.

(١) پيرەميۆد چيى لەبارەى نەورۆزهوه نووسيوه، ل ٩٧.

(٢) پيرەميۆد چيى لەبارەى نەورۆزهوه نووسيوه، ل ١٦.



هەروەها لە ژمارە (۷۲۷)دا كە رۆژى (۲۸ى مارتى ۱۹۴۴) دەرچوو،  
دەنوسیت: " وەى تۆ ئاگرى نەورۆز ئەكەیتەو، ئاگرپەرستى! كۆرە  
باوكم موسلمانم، ئاگرىك كە خۆم ئەيكەمەو و ئەيكۆژنمەو، چۆنى  
ئەپەرستم؟! خێر، دەستەى ... چوونە لاى مۆتەسەرپى ئەوساىە كە  
"مەجید یەعقوبى" بوو، شكاتیان كرد، چەرمەسەرپىكى زۆریان داين و  
قوتابى زانستى حەپس كران و غەزەتەكەیان داخست، كەس نەیتەوێرا  
بێ بەلاما. موبارەككى تری خۆشمان، پار نەیدەهشت نەورۆز بگەم.  
شكاتم لاى "لاين"<sup>(۱)</sup> كرد، ئەویش بۆى نووسیوو: بۆچى مەنعى ئەكەى؟  
وتبوى حكومەت ئیسعافى ئایىنى ئاتەشپەرستى ئاكا، ئەو جوابەم  
لەلاى. ئا لە بەغداو و تیان: ئیموقراطى ئەم نەوعە قەسە قۆرپانە قبوول  
ئاك"<sup>(۲)</sup>.

## ۵-۲- رووکردنە دەشتودەر بۆ گەشت و سەیران:

دەرچوون لە شار و باژێرە كان و رووکردنە دەشتودەر و بۆ ناو  
سروش، پاش ئاگرکردنەو ئیاترین رۆپسى نەورۆزانە، دەربارەى  
ئەم بابەتەش، لە سەرچاوەكان تەنها ئەوەندە دەزانين كە میر(مەهد  
الدوله) سەعیدى كۆپى مەروان (۲۸۷- ۴۰۱/ك ۱۹۷- ۱۰۱۰ز) سالانە بەهاران

---

(۱) كاپتن لاين (۱۸۹۲-۱۹۷۷)، لە بنەمالەیهكى سكۆتلەندییه، سالى ۱۹۱۸  
هاتووێتە میرۆپۆتاميا و بەشداری دایرگرنى موصلی کردو، لە سالانى ۱۹۲۰-  
۱۹۲۲ هاریكاری حاكمی سیاسى و لە سالانى ۱۹۲۵-۱۹۲۹ موفەتیشی ئیدارى  
سلیمانى بوو. پیرەمێرد چى لەبارەى نەورۆزەو نووسیو، ل ۵۹(پەرلۆن).

(۲) پیرەمێرد چى لەبارەى نەورۆزەو نووسیو، ل ۵۹-۶۰ وەرولت: ل ۹۵، ۹۷.

بە دارودەستە و سترانبیژانەو ە رووى دەکردە قەلاى ەتاخ و دە بوو  
میوانى شیرۆى كۆپى مەم و ماو ەکیان بە خواردنەو ە و بەزمۆرەزم و  
راوشکارەو ە بەسەردەبرد<sup>(۱)</sup>.

دەرچوونى بەهاران لە سەردەمى عوسمانیش ەەر بەردەوامبوو،  
لێرەش تەنها دەقیكى تاقانە شکەبەین، ئەیش ئەو ە یە کە خەلکى  
شارى زاخو بەهاران تێکرا گەرە و بچوک روویان دەکرە دەشتودەر و  
مالەکانیان چۆل دەکرد، سالتیکیان کابرایەکی جولەکە چۆلبوونى مال و  
بازاپى شارى بە فرسەت زانى و چەندى پێکرا دەستى نەپاراست لە  
تالانکردن<sup>(۲)</sup>.

بەلام ئەو ەى جیگای خوشبەختیە، نەمر ئە حمەدى خانى (۱۶۵۱-  
۱۷۰۷) لە مەم و زیندا، بارىۆى ئەم ناتەواو ەى کردۆتەو ە و پەردەى  
لەسەر بڕێک نەینى ەلماڵیو ە و پێزانینی گرنگ و پێسوودى بەدەستەو ە  
داو ە نەورۆزى بە "مەرسومى قەنىمى كوردستانى" و "مەوسمى  
سرور و شادمانى" و "عیدى وصال" داناو ە و لەمانەش ەموو گرنگتر  
نەورۆزى بە "عادەتى موبارەك" ژماربوو<sup>(۳)</sup>، کە دەبوو خەلکى گەشت  
و سەیران بکەن: بەدەرکەتفا شەهریانە ب دەشتى

ژ بۆ سەیرانا سەرسال و گەشتى<sup>(۴)</sup>.

(۱) الفارقى، تاریخ الفارقى، ص ۸۸.

(۲) یاسین العمري، غاية المرام، ص ۱۴۲.

(۳) مەم و زین، ل ۸۵.

(۴) مەم و زین، ل ۹۱.

هەرچەند نەورۆزى كوردستان لە سەدەكانى ئاوەپاستدا، ەنەما و  
پىروزيە ئايىنيەكانى لە دەستدا و زياتر مۆرك و روخسارى دابونەريتىكى  
كۆمەلایەتى وەرگرت، بەلام لە مەم و زووندا تێدەگەين كە چوونە  
دەرەو ەى شارنشینان لە نەورۆزدا بۆ پشوووان و ەوا گۆپين و رابواردين  
و بەسەرىردنى دەمىك بە ەيمنى و ئارامى، وەك تەقس و رۆپەرەسمىكى  
ئايىنى لىهات و دەبوو گەنج و پير، ژن و پياو، مندال و مەزن، مير و  
كرمانچ وەك ئەركىكى سەرشانىان جىبەجىي بگەن، لە سۆنگەى ئەمەو  
خۆيان دەپازاندەو و بەهاترين جلو بەرگ و پۆشاكيان دەپوشى و بە  
سواری و بە پيادە، بپريان تاك تاك دەرەكەوتن و روويان دەكرده  
پاوەند و مۆرگوزارەكان تا ئەورادەيى بازۆپ و قەلا و مالەكان لە  
ئاوەدانى چۆل دەبوون، بە واتايەكى دى ەموو چين و تويزەكانى  
كۆمەلە بە جل و پۆشاكى رەنگاوپرەنگ و ئالاولاوە لە سەيرانگاكاندا  
ئا مەدەدەبوون بۆ دەپيرى دى دى و ئا سوودەيى خۆيان و بۆ  
نوێكرىنەو ەى سوز و پەيمان لەگەل نەورۆزدا، ئەوئەدە بە گەرموكوپى و  
جوش و خروشەو ە ئاھەنگيان دەگىرا وەك بۆزى رۆپەرەسمىكى ئايىنى  
بەجى دەگەيمىن و ئەركىكى پىويستى سەرشانىان ئەنجام دەدەن كە  
نەدەكرا سازشى لەسەر بكرۆت و چاوى لى بپۆشروت، ئەم دياردەيەش لە  
نۆزەمانەو ە ەر ەبوو و پىرەمۆرد و باب و باپيران گىراويانەتەو ە:

هەندەك ژ تەحەرەكا طەبيعى

ئەوتىنە ب نوقطەيا رەبيعى

تەجديد دكن ژ بۆ مە سالى

گافا وەكوو تىنە ئىعتدالى

دانايى موعەممەرى كوهەن سال

ئەف رەنگەهە گۆژ بۆ مە ئەحوال  
کو عادهتی پیشیئی زەمانان  
ئەف بوول هەمی جە و مەکانان  
وەقتی وەکوو شەهسواری خاوەر  
تەحویل دکر د مایێ نازەر  
یەعنی کو دهاته بورجی سەر سال  
قەط کەس نەدما د مەسکەن و مال  
(بالجمله) دەچوونە دەر ژ مالان  
حەتتا دگەهیشته پیر و کالان  
رۆژا کو دبیت عیدی نه‌ورۆز  
تەعظیم ژ بوو دەما دل ئەفروز  
صەحرا و چەمەن دکر نە مەسکەن  
بەیدا و دەمەن دکر نە گولشەن  
خاسما عەزەب و کچی د باکر  
(القصة) جەواهری د نادر  
تیکدا د موزەییەن و مولەببەس  
قیکرا ل تەفەر ووجی مورەخخەص<sup>(۱)</sup>.

بە دەرکەتتا شەهریانە ب گەشتی  
ژ بۆ سەیرانا سەر سال و گەشتی  
دەورا فەلەکی ژ بەختی فەیرۆز  
دیشان کو نوما ژ نوووقە نه‌ورۆز  
مەبنی ل وی عادهتی موبارەک  
شەهری وسوپاھیان ب جارەک  
باژیر و کەلات و خانی بەردان  
تەشبیهی ب نژدەیان و جەردان

---

(۱) مەم و زین، ل ۸۷-۸۹.

صەف صەف دمه‌شینە کوو و دەشتان  
رەف رەف دخشینە سەیر و گەشتان  
ئەصنافی ئومەم صیغار و کوببار  
قەطعا قەنەما د شەه‌ری دەبیار  
هەندەک ب پەییایی چوونە باغان  
هەندەک ب سواری چوونە راغان  
هەندەک ب تەبایی و ب کثرەت  
هەندەک ب هەقالی و ب وەحدەت<sup>(۱)</sup>.

گەشت و گۆفە ندی نەوروژ لە ئالایەکی دیو، هەلی گو نجاو و  
دەلیفە لەباری دەره‌خساند بۆ کچان و کوپانی ئەفەندار و تا مەزنی  
ژوان، تا خۆیان پراژیننەو و بە یەکی بگەن و رازی پەنگخوارنوی  
دلیان بۆ یەکی هەلپژن و تا نلاری ویل و سەرگەردان بە دیداری  
دلبەرەکی شاد بپی‌ت و پەیمانی خوشەویستی نوێ بکەنەو، تەنانەت  
نلار و نلبەری وا هەبوون، تەنها بە هیوا و مەبەستی چاوپێکەوتن،  
نەوروژان دەچوونە دەرەو، بۆ نا کە نەوروژ بەخۆی "ئەیدی وصال  
"پی‌ت<sup>(۲)</sup>:

لەورا کو ئەوان غەرەز ژ گەشتی  
مەقصود ژ چووینا ب دەشتی  
ئەو بوو کو چ طالب و چ مەطلوب  
یەعنی دو طەرەف موحب و مەحبوب  
ئەف هەردو جەلەب کو هەف ببینن

---

(۱) مەم و زین، ل ۹۱.

(۲) مەم و زین، ل ۸۵.

کوفتی د خوه ئەو ژ بۆ خوه بینن<sup>(۱)</sup>.

.....  
رابوونەقە خانم و خەواتین  
وان ژى تژی گول کرن بەساتین  
حووران کرە مەسکەنێ خوه جەننەت  
بێ پەردە و بێ مەلال و مننەت  
ئەتراب و کەواعبێ د عەذرا  
موردان و موراھقی د زیبا  
وان لێک دکرن مەتاعێ یێک عەرض  
تەخمین دکرن ب (طول والعرض)  
سەوداگەر عشقی بوون د بازار  
هەم بائعی حوسنی هەم خریدار<sup>(۲)</sup>.

هەر لە سەروێندی رۆژێکی نەوروژ بوو، مەم و زین چاویان بەیەک  
کەوت و یەكدیيان خوشویست و شەیدای یەكدی بوون و داستانێ نەمری  
مەم وزینی لێ لە دایکبوو، کە من لە لیكۆلێنەو یەكدا گەهیشتوومەتە ئەو  
قەناعەتەى کە لە سەدەى ٥/ ١١ز و سەردەمى دەولەتى ئۆستەكى-  
مەروانى بوو<sup>(۳)</sup>.

لە و باوەڕە دام کە بەزموپەزم و گەشتوگوزاری نەوروژان، پتر  
تایبەت بوو بە دەسەڵاتداران و چینی دەولەمەند و دەستپێدشتوو و  
دانیشتوانی شارەکان، دەنا کوردی رەوهند و نیوچە رەوهند و لانیی،

---

(۱) مەم وزین، ل ٨٩.

(۲) مەم وزین، ل ٩١-٩٢.

(۳) بۆلە کتیی: لە بارەى میژوو و کەلتوری کوردییەو، دەزگای جەمال  
عیرفان (سلیمانی: ٢٠٢١)، ل ١٤٦-٤٦.

لە بەر چارەپەرسى فرمان و ئىشوكارى نەپراوەى سەر شانىيان، دە مى ئەوەيان نەبوو سەرى خۆيان بخورىئن، كەنگى دەپەرژانە سەر ئەوەى يادى نەورۆز بکەنەو و ئاھەنگ بگێن، لای ئەوان تەنھا چەمکە ئابورى و سروشتيەكەى نەورۆز گرنگ و مەبەست بوو كە مانای خۆشبوونى كەش و گۆرانی ئاووھەوا و پراڤەوێ سەرسارى زستانى دەگەياندا، نووتروش سازدان و رێكخستنى كاروبارى خۆيان لە وەرزی نویدا.

لەو دەچیت دەرچوون و گەشت و سەيرانى نەورۆزانیشت وەك رێپەرەسمەكانى دى، بەرەبەرە كز بووییت و بەرەو و گەرموگۆرپى جارانى نەمايیت و تەنھا نەورۆز وەك رۆژێكى خوش و ناسراوى سال و بناغە و مەكۆى دانانى رۆژمێرى مایەو و دەستەلاتداران كریيانە دەلیقەپەك بۆ وەرگرتنى نیارى گرانبەها و شىرنى كە تا كوتاهى سەدەى نۆزدە و سەردەمى قاچارى و عوسمانى ھەر ماپوو<sup>(١)</sup>.

#### ٥-٤- گێپانى شایى و دیلان:

وێپای ئاگرکردنەو و ئاو پرژاندن و رووکردنە سروشت و سەيران، سازدانى گۆفەند و شایى و ھەلاپەركى و گێپانى كۆپى ستران چرین لە گەل بەكارھێنانى ئامێرى مۆزىكى، بڕگە پەكی پەكەى بەنەپەتیی جەژنى نەورۆز بوو، جیگای داخە زانیاریمان لەسەر ئەم بابەتە گرنكەش پەكجار كە مە و ئەوەى ھە شە بە رێككەوت ھاتوو، دەگێپ نەو

(١) بێوانە: النوروز وآثره في الأدب العربي، ص ٥١-٦٤، جشن های آب، ص ٢٧٦-

جاریکیان سۆفیى ناودار ئەبومەنصورى حەللاج (م: ۳۰۹/ك/۹۲۲) بە نزیك شارى ئەهاوەندى كوردنشیندا تێدەپەڕیّت و گویى لە دەنگى دەهۆل و زوپنا دەبێت و لە یاوەرێكى دەپرسێت ئەو چىیە؟ ئەویش پێى گوتوو ئەو نەورۆزە و خەلكى ئاهەنگ دەگێن<sup>(۱)</sup>.

ئەویش بڵێن كە یەكێك لە ئاوازە ناسراو و بێرینهكانى ئێرانىەكان ناوى (نەورۆز) بوو و لەوسەرچاوە مۆزىكەكاندا ناوى ئەم ئاوازە براوە، سترانىكى تایبەتیش بە نەورۆز هەبوو و دەنگێك - ئاوازیك هەبوو كە بە بۆ ئەى نەورۆزەو دەكرایە گۆرانى<sup>(۲)</sup>، دەبێت ئەم ئاوازە لە كوردستانیش ناسراو بووبێت و كرابێتە ستران، تەنانەت مۆزىكزانى كورد عومەرى كۆپى خدرى داسەنى (م: ۷۵۸/ك/۱۲۵۷) شارەزایی لێهەبوو<sup>(۳)</sup>. ئەم ئاوازە نەورۆزەش چەند جۆرىكى هەبوو وەك نەورۆزى رەسەن و نەورۆزى حىجازى و نەورۆزى عەجەم و نەورۆزى عەرەب و بەياتى بچوك و گەرە<sup>(۴)</sup>.

رەنگە شایى و بووك گواستەنەوێش لە كوردستاندا پتر لە رۆژانى نەورۆزدا ئەنجام بێرێت، گەر پێدەى ئینگى یزى كلۆد یۆس جیمس روج (۱۷۸۷-۱۸۲۱) لە درێژەى گەشتەكەیدا بۆ كوردستان، رۆژى (۲۱)ى ئازارى ۱۸۲۰ دەگاتە ئاواهییكى نزیك قزلبات - سەعدیە و بۆ شەوێكەى

(۱) ابن الساعي الخازن، أخبار الحلاج، ص ۴۵-۴۶.

(۲) ابو الفرج الأصفهاني، الأغاني، ۷۵/۹.

(۳) العمري، مسالك الأبصار، ۴۰۰/۱۰.

(۴) جشن های تاب، ص ۱۰۵.



ئامادەى زەماو ەندى بۈۈك گۈاستنەو ەيەك دەپىت و دەپىت چۇن خەلگەكە شىربازى دەكەن و بە دەۋرى سۇپا و چراو ە سەما دەكەن<sup>(۱)</sup> و كاتىك چوۋە بۇ سەنى بارەگای مىرانى نەردەلان، دەلىت كوپكى خانى نەردەلان، كچى شامى قاجارى مارەكروۋە و بەتەمايە رۇزى نەورۇزى داماتوۋ بىگۈزىتەو<sup>(۲)</sup>.

ەەر لەم چوار چىۋەيەدا، شوينەوارناس ەينى فرانكفۇرت(۱۸۹۷- ۱۹۵۴) دەگىزىتەو كە دەمىك لە بەھارى سالى ۱۹۳۰ سەرقالى كەنە و ەلگۈلەن بوۋىن لە شوينەوارەكانى خۇرساۋاد لە باكورى موصل، لە شەۋى ۲۱/۲۰ ئادارۋاتە شەۋى نەورۇز، بە دەنگ و ەھراى گۈرانى و چەپلەپىزان و سەماى نىھاتىەكان بەئاگا ەاتىنەو و ىواتر زاندىھان ىوانىان ەەر كرىكارى خۇمان بوۋن، ئەمجا بە نرىزى باسى سەما و ستران و رىۋرەسمى بۇنەكەى كروۋە كە زىاتر بۇ باران بارىن بوۋە كە كوردانى باجەلان لە گۈندى فازلىيە نەجاميان دەدا<sup>(۳)</sup>.

---

(۱) رحلە رىج، ص ۲۷۴.

(۲) رحلە رىج، ص ۲۲۴.

(۳) سرووتىكى (تەمەۋن) لە كوردستاندا، ەرىگىزىنى د.ئازاد ەمە شەرىف، گۇفارى رلمان، ژمارە(۲۰۴)، ل ۱۱۶-۱۲۲.

## ۵-۵- رۆڭخستنى چالاكى رۆشنېرى و پېشېركى:

ھەر لە نەورۆزدا، چالاكى ئەدەبى رۆشنېرى سازدەدرا و ھەر ناوچەيەك بە شىۋانى تايەبەتتى خۆى، شادمانى و ئاسودەبى خۆى دەردەبېرى، گەپۆكى عوسمانى ئەوليا چەلەبى لە گەشتەكەيدا - سالى ۱۶۵۶ز- دەگاتە ئامىدى و دەلىت: ئامىدىيەكان گەلىك شىعرى پېنج بەيتى و پېنج خشتەكى و شەش خشتەكى و ھەفت خشتەكى و ھەشت خشتەكيسان بە كوردى داناو و بە بۆنەى نەورۆزەو، مەزن و بچوك و خویندەوار و نەخویندەوار لەسەر رۆڭكاكان گەردەبنەو و ئەو شىعرانە بەيەكەيدا دەلىن و بۆيەكەدى دەيسەننەو<sup>(۷)</sup>.

پېرەم يىرىش لە رۆژنا مەى (ژىن)، ژ(۷۲۷) كە رۆزى (۲۸ى مارتى ۱۹۴۴) دەرچوو، دەگىرۆتەو كە بە مەندالى لە سلىمانى لە رۆژانى نەورۆزدا، دەچوونە مزگەوتى شىخ ئەوپرەحمانى شىخ ئەبوبەكر، ئەوجا عەبدولاسورەى دۆلەتووى بە خەتتىكى خوش، نەورۆزنا مەى بۆ دەنوسىنەو:

نوروز شد، نوروز شد نوروز نو فيروز شد

دنیا همه پیروز شد... بلبل غزل آموز شد

بابا بده نوروزیم تا برخوری از روزیم

---

(۷) Evliya çelebi Sıyahatnamesi, s. 309.

"ئىتر ئەمە بە ەموو كولان و سەريانئىكدە، بە گورانئىيەو ە مانگوت.  
ئەو پۆژەيش ئازاد بوو، ئەچووینە ئەو دەشتە، ئىتر ئەمانئەزانى ئەم  
پۆژە چيە" (۵).

بەرگەيەكى ئىكەى ئاھەنگى نەورۆز، رىكخستنى پيشبەرکى و گەمەى  
مىللى بوو، ەرچەند پىزانئىنمان دەربارەى ئەم لایەنەش كەمە، خەلكى  
بەغدا لە شەوانى نەورۆزدا بۆكە ئەيەكيان ەروست دە کرد بە بارستايى  
منداللىك و جلى جوانيان دەکردە بەرى و بەخشل و زىپ دەيانرازانئەو ە  
لە سەربانان دە يانگىرا و گەمەيان پىدەکرد و بەدەمەيەو ە ەۆل و  
زورنایان لىدەدا و ئاگريان دەکردەو ە، ئەم ياربيە ناوى (دوبارەكە) بوو  
كە پەيغىكى عەجەمىيە واتا عەرەبى زىيە، لەمبارە يەو ە ژنە شاعىرەك  
دەلەيت:

شاوونى الكرخي لما دنا النى... روز والسُن لهُ ضاحكه  
فَقَالَ مَا نَهْدِي لِسُلْطَانِنَا... مِنْ خَيْرِ مَا الْكَفْ لهُ مَالِكه  
قُلْتُ لهُ كُل الْهَدَايَا سَوَى... مشورتى ضائعة هالكه  
أهد لهُ نَفْسك حَتَّى إِذَا... أشعل نَارا كُنْتَ دُوبَارَكه (۶).

ەروەها كات بەسەرىردن بە جۆلانەكرىن، گەمە يەكى دىيى باوى  
نەورۆزان بوو لای ئىترانئەكان، لەمبارە يەو ە كابرايەكى ئىندار بە ناوى

، نزار ئەيووب گول، ژ كەفتەين ەوزلئانئى بەمىنان مەلا رەمەزلئى عەباسى،  
گوفارا ئىزوك، ژمارە (۱۲)، ل ۳۶-۴۱.

(۱) پىرەمێرد چيى لەبارەى نەورۆزەو ە نووسىو ە، ل ۵۷-۵۸.

(۲) التلوخي، نثولر المحاضرة، ۱/ ۱۱۰، الصفدي، الوافي بالوفيات، ۱۶/ ۳۱۴.

(ملاح بن مصرف الكوفي: م١١٢/ك٧٢١) دەپ كوت ەز دە كەم رۇزى  
نەورۇز بگوزە رۆت و من ەستى پى ئەكەم و پىم ناخۆشە مرقۇقك بىيىم  
لەسەر جۆلانە يارى دەكات<sup>(١)</sup>.

دور نى ئەم نووگە مەيە و ەى نىيش لە رۇزانى نەورۇزى كوردستاندا  
سازىراپى، بۆ نمونە دانىشتوانى شارى وان، نەورۇزان ەلدەستان چى  
گامىش وئەسپى جىسن و ەوشتر و بەرانيان ەيە لە ەۆل و تەوئلەكانيان  
دەردە ەينا و دەياندان بەشەپەو ە و دەمىكى خۇشيان بە تەما شاكرىن  
دەگوزە راند<sup>(٢)</sup>.

لە راستيدا لە يادكرد ەو ەى جەژنى نەورۇزدا، جگە لەوا نەى  
باسكران، رۆپەسمى دى ەبوون ەك: چوارشەممە سورە و ەفت  
سىن و مېرى نەورۇزى... ەتد، بەلام ەيچ زانيارىكىيان لە سەردەست  
ناكەوئ.

سەپارەت بە چوارشەممە سورە، لە ەوالىكدا ەاتوو ە مېران و  
سەرانى كورد چوارشەممەيان بە رۇزى ئاشتى و پشودان دادە نا و  
ئامادە ەبوون بچنە شەپروكوشتار<sup>(٣)</sup>، گومان لەو ەدانىە كە ئەم  
نەرىتەش پەيوەندىي راستەوخۆي بە چوارشەممە سورەى نەورۇزەو ە  
ەيە.

---

(١) الحكيم الترمذي، نوار الأصول في أحاديث الرسول، ص١٥٨، ١٦٥، البيهقي،  
شعب الإيمان، ٢٤٤/٥. پيغەمبەر(ص) نەى لە سوارىوونى جۆلانە كرئو ە، چونكە  
بەقۇيەو ەو ەى مرقۇ بە تايبەت ەيى ژنان دەردەكەوئ.

(٢) رحلة أوليا جلبي في كردستان، ص٢٤٨.

(٣) البدليسي، شرفنامه، ص٢٣٩.

## ٥-٦- ئەيووبىەكان و يادکردنەو ەى نەورۆز:

يادکردنەو ە و ئاھەنگگێرێان بە نەورۆز و پيرۆزى ئەم رۆژە لای ئەيووبىەكان ەرامۆش نەكراو ە كە وەك ئاشكرایە بەخۆيان كوردن و ئێرانين، بەلام بەو پێیەى ئەوان لە رۆژگارى شەپى خا چەلگەرەكاندا، دەسەڵاتدارىتى بەشیكى گرنكى جیهانى ئىسلامى و رێبەرایەتیی شەپى پيرۆزى جیهادىيان دەكرد و لە ملعلانیڤا بوون دەگەڵ جیهانى رۆژئاوای مەسیحى و كێشەى ئایینى و سیاسى و شارستانى لە ئاراڤا بوو، بۆیە ئاكریٲ لە شەپى پيرۆزى جیهادى بىت و ھاو دەم یادی جەژن و بۆنەگەلىكى ئانىسلامى، بگرە نەگونجاو لەگەڵ پراڤسىپەكانى ئىسلام بکەیتەو، بۆیە دەگمەن دەنگوباسى نەورۆز لە مێژووى ئەيووبى بەرچاو دەكەوێت و ئەوان پتر كاریان بۆ ئەو دەكرد مەزھەبى سونى لە مصر و شام بلاقىكرۆتەو و سەرقالى وەدەرنانى خا چەلگەرەكان بوون لە قودس و كەنارەكانى شام.

لە راستیدا بەلگە و ئاماژە لە سەرچاوەكاندا كەمن سەبارەت بە چۆنیەتى یادکرد نەو ەى نەورۆز و بىرەو ەرى ئەم رۆژە لەكن ئەيووبىەكان، بەلام پاش مردنى سولتان صەلاحەدین لە سالى ٥٨٩ك /١١٩٣ز، بۆ جارىكى دى لە مصر جەژنى نەورۆزى قىببى كرايەو، قىببىەكانیش كە ناو و رێپرەسمى ئەو جەژنەيان ەر لە ئێرانىەكان وەرگرتو، دەستیانكرد بە ئاوپرژاندن و مەشروب خواردنەو و ئاھەنگگێرێان<sup>(١)</sup>.

(١) المقرئى، الخطط المقرئىة، ٣٦/٢.

لە لایەکی نیکەو، وا پێدەچێت نەوروژ رۆژێکی پیرۆز و موزدەبەخش بووێت لای بنەمالە ی ئەیوبی، ئەوەبوو دەمێک سولتان صەلاحەدین سالی ٥٦٤/ك ١١٦٩ز پۆستی وەزارەتی لە مصر گرتە دەست، ناردی بە شوێن نجم الدین ئەیوبی بابی تا بەخۆی و خاوەنخێزانەو لە نێمەشقەو بەین بۆ قاهیرە، کەچی نجم الدین ئەیوب ئەم کۆچە ی بۆ مصر دواخست تا هاتنی وەرزى نەوروژ<sup>(١)</sup>، دەپێت خۆدواخستنەکی نجم الدین ئەیوب لە سۆنگە ی ئەوەو بووێت کە نەوروژی بە رۆژێکی پەسند و پڕ خێر و بێر زانیو و ویستویەتی لەو رۆژەدا بکەوێتە پى تا کۆچەکی بۆ مصر بێ ئاریشە و سەرکەوتو بێت، هەروەها شاعیر (ابن سناء الملك: م ٦٠٨/ك ١٢١١ز) لە شیعریکدا لە ستایشی شاھ سیف الدین محەمەد (الملك العادل: م ٦١٥/ك ١٢١٨ز) ی براى سولتان صەلاحەدین، ناوی نەوروژی هێناو و دەلێت:

وَشَبَّ لَهَيْبُ الْقَلْبِ اِذَا فَاضَ مَدْمَعِي

فَنُورُ طَرَفِي اِذَا رَأَى الْقَلْبُ مُهْرَجًا<sup>(٢)</sup>.

## ٥-٧- شاعیرانی کورد و نەوروژ:

رۆژێنە ی شاعیرانی کورد، هەر لە با با تاهیری هەمەدانیەو (م: ٤٩٢ك ١٠٩٩ز) تا ئەمڕۆ، خوشی و دلێفێنی نەوروژیان لەیاد بوو و لە بیریان

(١) لبوشامة، الروضتين في أخبار النولتين، ٩٧/٢.

(٢) عبدالكريم شاهين، عيد النوروز، الاصل التاريخي والاسطورة، ص ٢٨.

نەكروبە و بە رۆژىكى پەر لە جوانى و شامانى و گوشايبىيان دا ناو ە و بە جوانى و دلگىرى بە ەار و سروشتدا ەليانداو<sup>(١)</sup>.

لاى شاعىرانى كلاسىكى، مەگەر ەاتنى نەورۆز بە قەد بە ىدايوونى دلپەر، دلئەنگى و خەمگىنى پەرەوئىتتەو، لەكن بابا تەهىرى ەمەدانى خۆشىى ىيدارى يار ەاوتاي خۆشىى جەژنى نەورۆز بوو، كەچى بە لاى مەلاى جەزىرەو ە - وەك پاسكرا - نەورۆز سەرسالى دل ە دەمىك دلپەر دەردەكەوئت و وەك چرا ە لئىت، دلى ئالودە و داگىرساوى شاعىر دەخەسىتەو ە لە لاى دەبىتە جەژنى نەورۆز:

ئەڤ نار و سىقالا دل ە دائىم ل وى قالا دل ە

نەورۆز و سەرسالا دل ە وەقتى ەلىتت ئەو سىراج<sup>(٢)</sup>.

لە نواى خانى، سالمى صحبىقران (١٨٠٥-١٨٦٩) زياتر لە شاعىرانى دى، ناوى نەورۆزى ەيناو ە بەلاى ئەو ەو ەك زۆرىەى شاعىران، ەيمايە بۆ دلخۆشى و دەمى بەزم و صەفا و رابوارىنە:

صوبجى نەورۆزە، وەختى بەزمى شەراب

"الصوبح، الصوبح، يا أصحاب"

فەصلى عەيش و نەشاطە، ەى ئامان

"المُدام، المُدام، يا أحباب"

---

(١) پەروا ئە: كە شكۆلە شىعەرىكى كوردى گۆرانى، كۆكرد نەو ەى شىخ عەبۇلموئەمىنى مەرئوخى، بۆكەى ژىن (سلىمانى: ٢٠١٠)، ل ١٦٢، ١٦٥، ١٧٥-١٧٦، ٣٧٤.

(٢) سىوانا مەلاىى جەزىرى، ل ١١٢.

ئەى حەرىف، ەفتەيىكە ئابى بە ەار

"راح چۆن لەل آتەين برىاب"<sup>(١)</sup>.

لە نوو شيعرى ئيدا دەلييت:

بە رەنگ سالم چ سە ەلە صوبى نەورۆز گەر بە يەلدا بۆ

بە بۆ روى جيهان نەورۆزى يارى نازەنينى من<sup>(٢)</sup>.

نەسىمى بادی نەورۆزى شەمىمى عەنبەرى(؟) ەيتا

بەريدى عاشقان ئيسا پەيامى ئوبەرى ەيتا<sup>(٣)</sup>.

و بە بۆنەى گەرانهوى عەبدوللا پاشاى بابانەو ە بۆ بەغدا، دەلييت:

سەختگيرى کرد، ئەگەر سەرما، وەکوو ئەفراسياب

يادی نەورۆزى بە ميثلې پوورى دەستان ەاتەو.

باغە پەژموردهى خەزان و خورەمى ئەوقاتى ەوت

ماهى نەورۆزى بە عەكسى ماهى ئابان ەاتەو<sup>(٤)</sup>.

حاجى قارى كۆييش دەلييت:

رۆژتە ئەى بادی نەورۆزى لەبن بەفرى گران

کانى پىي سړپوو، چناريش دەستى چوو پەنجەى تەزى<sup>(٥)</sup>. ئەمەو

دەيان شيعر و پەخشانى دى<sup>(٦)</sup>.

---

(١) ئىولنى سالم، بنگەى ژين، ل١٤٧-١٤٨.

(٢) ئىولنى سالم، ل٥٧٢.

(٣) ئىولنى سالم، ل٨٣٠.

(٤) ئىولنى سالم، ل٨٣٠-٨٣١.

(٥) ئىولنى حاجى قارى، ل١٦٤.



## سەرچاوەکان

یەكەم: سەرچاوە ەرهەبە بئەپەتیهكان:

- ابن الأبار، محمد بن عبد الله البلسني (ت: ٦٥٨هـ/١٢٦٠م).
- إعتاب الكتاب، مطبوعات مجمع اللغة العربية (دمشق: ١٩٦١).
- ابن الأثير، عز الدين علي بن محمد الجزري (ت: ٦٣٠هـ/١٢٣٢م).
- الكامل في التاريخ، دار المعرفة (بيروت: ٢٠٠٧).
- أبو دلود، سليمان بن الأشعث السجستاني (ت: ٢٧٥هـ/٨٨٩م).
- سنن أبي دلود، دار الكتاب العربي (بيروت: ؟).
- ابن أبي شيبة، عبد الله بن محمد بن إبراهيم (ت: ٢٣٥هـ/٨٥٠م).
- المصنف في الأحاديث والآثار، مكتبة الرشد (الرياض: ١٤٠٩هـ).
- الأرشيف العثماني، دفتر تحرير مفصل وإجمال ولاية أربيل لسنة ٩٤٩هـ/١٥٤٢م، ترجمة د. خليل علي مراد (أربيل: ٢٠١٥).
- الأصفهاني، أبو الفرج علي بن الحسين (ت: ٣٥٦هـ/٩٦٧م).
- كتاب الأغاني، دار الفكر (بيروت: ١٩٨٦).
- البدليسي، شرفخان بن شمس الدين (ت: ١٠١٠هـ/١٦٠١م).
- شرفنامه، ترجمة محمد جميل الروزياني، ط ٢ (أربيل: ٢٠٠١).
- البيروني، أبو الريحان محمد بن أحمد (ت: ٤٤٠هـ/١٠٤٨م).
- الآثار الباقية عن القرون الخالية، دار العراب (دمشق: ٢٠١٣).

---

(١) بۆ زیاتر زانیاری بپوهنه: محەمەد عبدالرحمن زهنگهه، نەورۆز نامە، دەر الجا حظ (بەغدا: ١٩٨٥)، حسین عزیز رولاندزی، نەورۆز له شیعرى کوردیدا، چاپخانهى الحوادث (بەغدا: ١٩٨٥)، عومەر ئیبراهیم عزیز، نیاری نەورۆز له پەخشانی کوردیدا (هەولێر: ١٩٨٩)...

- البيهقي، أبو بكر أحمد بن الحسين (ت: ٤٥٨هـ/١٠٦٥م).
- شعب الإيمان، دار الكتب العلمية (بيروت: ١٤١٠هـ).
- التنوخي، المحسن بن علي (ت: ٣٨٤هـ/٩٩٤م).
- نشوار المحاضرة وأخبار المذاكرة، دار صادر (بيروت: ١٩٧١).
- الثعالبي، عبد الملك بن محمد النيسابوري (ت: ٤٢٩هـ/١٠٣٨م).
- ثمار القلوب في المضاف والمنسوب، دار المعارف (القاهرة: ١٩٨٥).
- يتيمة الدهر في محاسن أهل العصر، دار الكتب العلمية (بيروت: ١٩٨٣).
- الجاحظ، عمرو بن بحر بن محبوب الكتاني (ت: ٢٥٥هـ/٨٦٩م).
- التاج في أخلاق الملوك، المطبعة الأميرية (القاهرة: ١٩١٤).
- المحاسن والأضداد، مكتبة الخانجي (القاهرة: ١٩٩٤م).
- جرير، جرير بن عطية بن حذيفة (ت: ١١٠هـ/٧٢٨م).
- ديوان جرير (الموسوعة الشاملة).
- الجهشياري، أبو عبد الله محمد بن عبوس (ت: ٣٣١هـ/٩٤٣م).
- الوزاء والكتاب (القاهرة: ١٩٣٨).
- الحكيم الترمذي، محمد بن علي (ت: نحو ٣٢٠هـ/٩٣٢م).
- نوافر الأصول في أحاديث الرسول، دار الجيل (بيروت: ١٩٩٢).
- الخطيب البغدادي، أبو بكر أحمد بن علي (ت: ٤٦٣هـ/١٠٧٠م).
- تاريخ بغداد، دار الغرب الإسلامي (بيروت: ٢٠٠٢).
- الرزمخشري، محمود بن عمر الخوارزمي (ت: ٥٣٨هـ/١١٤٣م).
- الكشف عن حقائق التنزيل، دار إحياء التراث العربي (بيروت: ؟).
- ابن الساعي الخازن، علي بن أنجب البغدادي (ت: ٦٧٤هـ/١٢٧٥م).
- أخبار الحلاج، منشورات الجمل (كولونيا: ١٩٩٩).
- أبو سعيد النقاش، محمد بن علي الأصبهاني (ت: ٤١٤هـ/١٠٢٣م).

- فنون العجائب، تحقيق: طارق الطنطاوي، مكتبة القرآن (القاهرة: ٩).
- أبو شامة، عبدالرحمن بن إسماعيل (ت: ٦٦٥هـ/١٢٦٧م).
- الروضتين في أخبار الدولتين، دار الكتب العلمية (بيروت: ٢٠٠٢).
- ابن الشعار، المبارك بن الشعار الموصلی (ت: ٦٥٤هـ/١٢٥٦م).
- قلاند الجمان، دار الكتب العلمية (بيروت: ٢٠٠٥).
- الصفدي، صلاح الدين خليل بن أيبك (ت: ٧٦٤هـ/١٣٦٢م).
- الوافي بالوفيات، دار إحياء التراث العربي (بيروت: ٢٠٠٠).
- الصولي، أبو بكر محمد بن يحيى بن عبدالله (ت: ٣٣٥هـ/٩٤٧م).
- أخبار الرازي بالله والمتقي الله، دار المسيرة (بيروت: ١٩٧٩).
- أدب الكاتب، تحقيق محمد بهجت الأثري (القاهرة: ١٩٤١).
- الطبراني، أبو سعيد ميمون بن القاسم (ت: ٤٢٦هـ/١٠٣٥م).
- مجموع الأعياد، تحقيق: ر. شتروطمان (هامبورغ: ١٩٤٣).
- الطبري، أبو جعفر محمد بن جرير (ت: ٣١٠هـ/٩٢٣م).
- تاريخ الطبري، دار المعارف (القاهرة: ١٩٧٩-١٩٨٢).
- ابن عساکر، علي بن الحسن بن الدمشقي (ت: ٥٧١هـ/١١٧٦م).
- تاريخ دمشق، دار الفكر (دمشق: ١٩٩٥).
- العسكري، أبو هلال الحسن بن عبدالله (ت: ٣٩٥هـ/١٠٠٥م).
- كتاب الأوائل، دار البشير (طنطا: ١٤٠٨هـ).
- العمري، أحمد بن يحيى بن فضل الله (ت: ٧٤٩هـ/١٣٤٨م).
- التعريف بالمصطلح الشريف، دار الكتب العلمية (بيروت: ١٩٨٨).
- مسالك الأبصار، المجمع الثقافي (ابوظبي: ٢٠٠٣).
- العمري، ياسين (ت: بعد ١٢٣٢هـ/١٨١٦م).
- غاية المرام في تاريخ بغداد، مط: دار البصري (بغداد: ١٩٦٨).

- الفارقي، أحمد بن يوسف علي (ت: بعد ٥٧٧هـ/١١٨١م).
- تاريخ الفارقي، دار الكتاب اللبناني (بيروت: ١٩٧٤).
- ابن فرحون، إبراهيم بن علي اليعمري (ت: ٧٩٩هـ/١٣٩٧م).
- الديباج المذهب في معرفة أعيان علماء المذهب، تحقيق: د. محمد الأحمد، دار التراث (القاهرة: بلا).
- الفردوسي، أبو القاسم (ت: ٤١١هـ/١٠٢٠م).
- الشاهنامه، الترجمة العربية، تحقيق عبد الوهاب عزام (القاهرة: ١٩٣٢).
- ابن الفقيه، أحمد بن محمد الهمداني (ت: ٣٤٠هـ/٩٥١م).
- كتاب البلدان، تحقيق: يوسف الهادي، عالم الكتب (بيروت: ١٩٩٦).
- القاضي النعمان المغربي (ت: ٣٦٣هـ/٩٧٣م).
- دعائم الإسلام، تحقيق: آصف بن علي، دار المعارف (القاهرة: بلا).
- القرطبي، أحمد بن أحمد الأنصاري (ت: ٦٧١هـ/١٢٧٢م).
- الجامع لأحكام القرآن، دار الكتب المصرية (القاهرة: ١٩٦٤).
- القزويني، زكريا بن محمد بن محمود (ت: ٦٨٢هـ/١٢٨٣م).
- آثار البلاد وأخبار العباد، دار صادر (بيروت: بلا).
- ابن قيم الجوزية، محمد بن أيوب الزرعي (ت: ٧٥١هـ/١٣٥٠م).
- أحكام أهل الذمة، دار ابن حزم (بيروت: ١٩٩٧).
- المسعودي، علي بن الحسين بن علي (ت: ٣٤٦هـ/٩٥٧م).
- التنبيه والأشراف، مكتبة الخياط (بيروت: ١٩٦٥).
- مروج الذهب ومعادن الجوهر، دار الأندلس (بيروت: ١٩٨١).
- مسكويه، أحمد بن محمد بن يعقوب (ت: ٤٢١هـ/١٠٣٠م).
- تجارب الأمم تحقيق: أبو القاسم إمامي، سروش (طهران: ٢٠٠٠).
- مطراقي زاده، نصوح أفندي السلاحي (ت: بعد ٩٥٨هـ/١٥٥١م).

- رحلة مطراقي زاده، الترجمة العربية، المجمع الثقافي (أبوظبي: ٢٠٠٣).
- المقدسي، المطهر بن طاهر (ت: نحو ٣٥٥هـ/٩٦٧م).
- البدء والتاريخ، مكتبة الثقافة الدينية (بور سعيد: بلا).
- المقرئزي، تقي الدين أحمد بن علي (ت: ٨٤٥هـ/١٤٤١م).
- الخطط المقرئزية، دار الكتب العلمية (بيروت: ١٩٩٨).
- النجاشي، أحمد بن علي بن أحمد الأسدي (ت: ٤٥٠هـ/١٠٥٨م).
- الرجال (فهرست أسماء مصنفی الشيعة) (بلا).
- ابن النديم، أبو الفرج محمد بن إسحق النديم (ت: ٣٨٢هـ/٩٩٣م).
- كتاب الفهرست، دار المعرفة (بيروت: ١٩٧٨).
- النويري، أحمد بن عبد الوهاب (ت: ٧٣٣هـ/١٣٣٣م).
- نهاية الأرب في فنون الأدب، دار الكتب العلمية (بيروت: ٢٠٠٤).
- ابن وضاح القرطبي، محمد بن بزيع المرواني (ت: ٢٨٦هـ/٨٩٩م).
- البدع والنهي عنها، مكتبة ابن تيمية (القاهرة: ١٤١٦هـ).
- ياقوت الحموي، ياقوت بن عبد الله الرومي (ت: ٦٢٦هـ/١٢٢٩م).
- معجم الألباء، دار الغرب الإسلامي (بيروت: ١٩٩٣).
- معجم البلدان، دار أحياء التراث العربي (بيروت: بلا).
- نووهم: سەرچاوه نوێیه‌كان (به عەرەبی):
- آرثر كريستنسن، إيران في عهد الساسانيين، ترجمة يحيى الخشاب (القاهرة: ١٩٥٧).
- إنزارد د. آ. قاموس الآله والأساطير، ترجمة: محمد وحيد خياطة، دار مكتبة سومر (حلب: ١٩٨٧).

- الکسندر هایدل، سفر التكوين البابلي، ترجمة: سعيد الغانمي، دار الجمل (كولونيا: ٢٠٠٧).
- جوردي غورغاس، الحركة الكردية التركية في المنفى، ترجمة: جورج البطل، دار الفارابي (بيروت: ٢٠١٣).
- حسين قاسم العزيز، الجنور الأسطورية ملحمة نوروز الشعبية، دار الشؤون الثقافية العامة (بغداد: ٢٠١٠).
- راجحة خضر النعيمي، الأعياد في بلاد وادي الرافدين، دار صفحات (دمشق: ٢٠١١).
- ريج، ك. جيمس، رحلة ريج سنة ١٨٢٠، ترجمة: بهاء الدين نوري، الدار العربية للموسوعات (بيروت: ٢٠٠٨).
- رينيه لابات، المعتقدات الدينية في بلاد وادي الرافدين، ترجمة: الأب البير أبونا ود-وليد الجائر (بغداد: ١٩٨٨).
- ر.س. زيهنير، المجوسية الزرادشتية، ترجمة: د.سهيل زكار، دار التكوين (دمشق: بلا).
- صموئيل نوح كريم، من ألواح سومر، ترجمة: طه باقر، دار الوراق للطباعة (لندن: ٢٠١٠).
- السومريون، ترجمة الدكتور فيصل الموائلي، وكالة المطبوعات (الكويت: ١٩٥٧).
- طه باقر، مقدمة في تاريخ الحضارات القديمة، دار الوراق للنشر المحدودة (بيروت: ٢٠٠٩).
- عبد الرحمن مزودي، نوروز والأزدهاك والكورد، منشورات الأكاديمية الكردية (اربيل: ٢٠١٣).



- نىوانا مەلایى جىزىرى، بەرھەفكرن تەحسىن ئىبراھىم لوسكى، دەزگای سپىرېژ(لەوك: ۲۰۰۵).
- حاجى قانىرى كۆيى، نىوانى حاجى قانىرى كۆيى (بەغدا: ۱۹۸۶).
- حارسى بەللىسى (سەدەى ۱۸)، لەيلا ومەجنون، بەرھەفكرن: تەحسىن ئىبراھىم لوسكى، دەزگای سپىرېژ(لەوك: ۲۰۰۴).
- حمدالله مستوفى قزوینى (ت: ۷۵۰ھ/ ۱۳۴۹م).
- تارىخ گزیدە، مۇسسە انتشارات امیر کبیر (تهران: ۱۳۸۱ھ. ش).
- رەزا دەشتى، نەورۆز و بۆنەكان لە گىڤانەو مێژوویەكاندا، وەرگىڤانى رېڤوار سەرتىپ زەندى، چاپخانهى زانا (سليمانى: ۲۰۱۱).
- د.رەفيق شوانى، نەورۆز سەرھەتای شارستانیەت و جەژنى نەتەواپەتى كوردە، ئەكادېمىيای كوردى (هەولێر: ۲۰۱۴).
- سالم، عەبدولرەحمانى صاحیبقران (م: ۱۸۶۹).
- نىوانى سالم، بنگەى ژين (سليمانى: ۲۰۱۵).
- سديق صالح، پیرەمێرد چى لەبارەى نەورۆزەو نووسىو (نامادەكەرن) ، بنگەى ژين (سليمانى: ۲۰۱۳).
- عبدالرقيب يوسف، مەلا عومەرى رەنجورى ى شالەبەگى، گۆڤارى رۆشنېرى نوى، ژمارە (۱۰۷) (تەيلولى: ۱۹۸۵).
- عەبولعەزىم رەزلى، مێژووى نەورۆز و كۆڤتۆلۇجىيائى ئىران، وەرگىڤانى شەرىف فەلاح، خانەى موكرىانى (هەولێر: ۲۰۱۲).
- عمر خيام، نوروزنامە، مطبعة روشنائى (طهران: ۱۹۳۳).
- د.مەلۇد ئىبراھىم حەسەن، نەورۆزى كورد.. لە ئەفسانەو ە بۆ جىھانى بوون، دەزگای بەنرخان (هەولێر: ۲۰۱۲).



- نزار ئەيووب گول، ژ كەڤنتەين ھۆزاتقا ئى بە ھەينان مەلارە مەزانى عەباسى، گۆڤارا ئىزۆك، ژمارە (۱۲) (ھۆك: پايىز ۲۰۱۶).
- نوروژ (مجموعه مقالات)، بەكوشش على ھەباشى، نشر افكار (تەھران: ۱۳۹۱-ھ.ش).
- ھاشم رضى، جشن ھای آب، نوروژ سوابق تاريخى تا امروز، انتشارات بهجت (تەھران: ۱۳۸۵-ھ.ش).
- ھەنرى فرانكفۆرت، سرووتىكى (تەمموون) لە كوردستاندا، وەرگێڕانى: د. ئازاد ھەمە شەرىف، گ. رەمان، ژمارە (۲۰۴) (ھەولێر: ۵-۵-۲۰۱۴).
- گۆڤارى ژين، ژمارە (۷)، ئىستەنبول: ۲ى كانون ثانى ۱۳۲۵-ھ.

- چوارەم: سەرچاوە بە توركى و ئىنگىلىزى:

- Evliya çelebı sıyahatnamesi hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman, Yucel Dağlı, (Istanbul :2000), IV Kitap.

- James Morier,  
Second Journey through Persia, Armenia and Asia  
Minor (London:1818).

## پاشکۆ

### بەشیك له سەرگۆزشتەى فەرەیدون و

### زوحاك بەگوێرەى گێڕانەوه‌یه‌ك

.. وێهێر فەریدون عەلى رۆلێهێ فرس: لێهێ آقێل بێیوراسف مەن المەرب  
نەو المەشرق لیسجەه بێنیاوند مەز بکۆرهێ إصبهان- وەد طوی آفریدون آیامه  
لە یذق طعاما- فطلب قوما یمسکونه عەلیه ریشما یئغدی- فجمع الملهک عالما  
مەن الناس فلم یقدروا عەلى إمساکه، فآدار سلاسله عەلى جبل مەن جبال  
إصبهان وأوثقه بأساطین وسکک مەن حدید قویه- وتوثق مەنە حتى ظن أنه  
قد أحکم ما أراد- حتى إذا جلس عەلى غذائه، اجتذب البیوراسف سلاسله  
مەن تلك الأساطین والسکک واحتمل الجبل یجره بسحره ثم طار به فی الهواء،  
فتبعه آفریدون فما لحقه إلّا بالمدينة المعروفة بیزورند وهی الری- فلما  
لحقه قمعه بمقمة مەن حدید کانت فی یده فسقط مغشیا عەلیه ورسا ذلك  
الجبل المنقول مەن إصبهان بمدينة الری- فهو الآن جبلها المطلّ علیها- فلەن  
آفریدون ذلك الجبل ودعا الله أن لا یثبت عەلیه شیئا فی شتاء ولا صیف وأن  
لا یثبت عەلیه ثلج ولا تسرح عەلیه سارحة تؤمه ولا أهلیة ولا یأتی إلیه  
حیوان فأجاب الله دعاءه، فهو كذلك إلی یوم التناد.

...ومضى آفریدون- بعد أن حبسه فی الکهف واستوثق مەنە- منصرفا إلی  
دار مملکته ووکل أرمائیل بحفظ البیوراسف وطعامه- فکان یذبح له فی کل  
یوم رجلین فیغذی بأمغتهما حیثیه اللتین عەلى کتفیه أعواما.

ثم إن أرمائیل تحوَّب مەن نبح الناس فتلطف فی استنقاذهم واحتساب الأجر  
فی إطلاقهم مەن القتل، فمضى إلی قرية مەن قرى بنباوند تسمى مندان فبنی.

على جبلها أبنية جليلة وقصورا عظيمة وجعل فيها بساتين وعيونا تجري في  
صحون تلك الدور والبساتين، وبنى في بعض تلك القصور بيوتا بخشب الساج  
والابنوس وصور فيه جميع الصور، فلم يكن لأحد في ناحية المشرق، بناء  
أشرف منه ارتفاعا وحسنا ودقة نقوش وكثرة عمل وتزويق وتصاوير  
وتماثيل.

....وكان أرمائيل نازلا في قصوره وأبنيته التي بناها فإذا جاءوه بالأسارى  
من الأفاق ليذبحهم ويأخذ أدمغتهم فيغذي الحيتين، أعتق في كل يوم أسيرا  
ونبيح مكانه كبشا وخلط دماغه بدماع المقتول وغذا به الحيتين أعواما  
كثيرة. ثم بدا له في الذبح فكان إذا جاءوه بالأسارى أعتقهم وأسكنهم الجبل  
الغربي من قرية ميندان فبقي على ذلك من حاله ثلاثين عاما يعتق في كل عام  
سبعمئة وثلاثين إنسانا...

فلما كان بعد ثلاثين حولا من مملكة أفريذون أنفذ إلى أرمائيل رسولا يأتيه  
بخبز البيوراسف. فلما وافاه أنزله. أرمائيل معه في قصره. فسأله الرسول  
عما صنع فأخبره خبر المعتقين من الذبح وإنزاله إليهم الجبل الغربي. ولما  
أمسى أمر المعتقين أن يوقد كل واحد منهم على باب الموضع الذي هو فيه  
نارا ففعلوا. فقال الرسول: ما هذا؟ قال: هؤلاء المعتقون من الذبح. فقال  
الرسول بالفارسية: وسمانا كي ته آزاد كردي؟ أي: كم من أهل بيت قد  
أعتقتهم؟ وتناهى الخبر إلى أفريذون فسر به سرورا شديدا ومضى نحو جبل  
دنياوند فوقف عليه فلما تقرر عند فعل أرمائيل شرفه ورفع درجته وسماه  
المصمغان وأقطع مدينة دنياوند برساتيقتها وقراها وعقد له تاجا وأقعدته  
على سرير ذهب... وكان أفريذون سجن البيوراسف في النصف من ماه مهر  
وروز مهر، فلما أصبح جعله عيد المهرجان...

كان الضحاک اشد الناس غيرة، فركب يوما إلى الصيد فجاء أفریذون في خيله فدخل داره واحتوى عليه وعلى نسائه. وبلغ ذلك الضحاک فوافى منزله. فلما نظر إلى أفریذون في داره مع نسائه أبركته الغيرة فغشى عليه وسقط عن دابته. ووثب أفریذون فأوثقه ثم تتبع عماله فأخذهم وغلب على ملكه وذلك ماہ مهر وروز مهر، فصيره يوم المهرجان. فقالت الأعاجم مهربان لقتل من كان يذبح في كل يوم واتخذوه عيدا. وأخذ المصمغان وقال: إنك كنت شرَّ عماله وكنت صاحب الذبح، فأذبحك كما كنت تذبح الناس. فقال: إن لي بلاء. قال: وما هو؟ قال: كان يأمرني بذبح اثنين في كل يوم فكنت أنبج واحدا وأعتق الآخر. قال: وكيف نعلم صحة ما ذكرت؟ قال: اركب معي حتى أريك إياهم.

فركب معه وسار حتى أشرف على جبال الديلم والشور فنظر إلى عالم قد توالدوا وتناسلوا. فقال: هؤلاء كلهم عتقائي. فقال أفریذون: وس ما ناكي ته آزاد كردي؟ كم من أهل بيت أعتقتهم؟ انهب فقد ملكتك عليهم. فأعطاه مملكة بنباوند. فلم يزل الضحاک عنده موثقا ستة أشهر ثم قتله يوم النيروز فقالت الأعاجم: امروز نوروزي اي استقبلنا الدهر بيوم جديد. فاتخذوه عيدا<sup>(١)</sup>.

(١) كتاب البلدان، ص ٥٥٢-٥٥٤.



پەلایا بۆنی نەورۆز لە لای کورد بە لای چەمکی دەریاز بۆن لە چنگ شاھیکێ زۆردار  
 شکاوتەو و جەخت لەسەر بە دیهاتنی سەربەستی و ئازادی و ئاوازی و ئامانی  
 ئەههاتنی و ژێرکەوتن و ئاهەتی ویندای کراوەتەو ، لە نەورۆزی کوردەواریدا  
 سەرکەوتن و زێگاری بۆن و سەرفرازی ، ئاویزانی جوانی و دنگی و ئۆنیوونەو بۆنە  
 و ئاویزانی یەکنەو بۆنە و جەژنیکیان بەرەبەرەو کە ئامەکی پر بە پێستی  
 خۆیان... نەورۆز ، ئەم کتێبەدا ، زیاتر مەبەستە نەورۆز لە هەرز و خەیاڵی تاک  
 کورد پێشان بەم و ئە ژێانی واقعی جێانی کوردەواری بێلۆزەو و راستی  
 مێژوویی ئەک ئەفسانە بێهەروو ، بە کەمیش بێت کە وێرێم هەڵبەگیان نوێن و  
 پێشتر ئاشکرا ئەکراوێ و دنگەنەو بۆ سەردەمانی پاش دەرکەوتنی ئیسلام ، تا  
 زیندوو کە ئەوێ ئاهەنگی نەورۆز لە لایەن پیرمێردی ئەمەروو .

هەولێر- 2017